

**RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ
MUUTOKSESSA: KATANPÄÄN LINNAKESAARI**

Anniina Grönholm
Maisterintutkielma
Museologia,
Kulttuuriympäristön
tutkimuksen
maisteriohjelma
Musiikin, taiteen ja
kulttuurin tutkimuksen
laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2024

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Anniina Grönholm	
Työn nimi Rakennettu kulttuuriympäristö muutoksessa: Katanpään linnakesaari	
Oppiaine Museologia, Kulttuuriympäristön tutkimus	Työn laji Maisteritutkielma
Aika Kevät 2024	Sivumäärä 105
Tiivistelmä <p>Maisteritutkielmani Rakennettu kulttuuriympäristö muutoksessa: Katanpään linnakesaari käsittelee rakennetun kulttuuriympäristön muutosprosessia teoreettisesti ja soveltavan tapausesimerkin kautta. Työssä tarkastellaan kulttuuriympäristöarvojen säilymisen edellytyksiä muutoksessa ja sitä, miten valtiomisteisen rakennusperintökohteen korjausprosessi toteutetaan kulttuuriympäristöarvot säilyttäen. Tutkielman aihe muodostui tarvelähtöisesti kulttuuriympäristökohteiden ylläpidossa ja korjauksessa ilmenneiden haasteiden takia. Aineiston pohjalta muodostin muistilistan kulttuuriympäristökohteita hallinnoivien tahojen käyttöön kulttuuriympäristöarvot säilyttävästä korjausprosessista.</p> <p>Tutkielma on muodoltaan monimuototutkielma. Sen ensimmäisessä osassa käsitellään kulttuuriympäristön hoidon taustalla vaikuttavia ilmiöitä ja reunaehtoja. Tutkielman toinen osa käsittelee Katanpään linnakesaaren muutosta. Teen tapaustutkimuksen osana vaikutusten arvioinnin, jolla selvitän Kustavin Katanpään kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennuksien korjaushankkeen vaikutusta kulttuuriympäristöarvojen näkökulmasta.</p> <p>Vaikutusten arviointi -menetelmä toimii erinomaisesti myös kaavahankkeita pienemmissä projekteissa, kun ollaan tekemisissä kulttuuriympäristöarvojen kanssa. Kustavin Katanpään linnakkeen korjaushanke ei toteutunut alkuperäisessä laajuudessaan, mutta vaikutustenarvioinnin perusteella hanke edisti alueen kulttuuriympäristöarvojen säilymistä. Valtio-omisteisen rakennusperintökohteen korjausprosessi toteutuu kulttuuriympäristöarvot säilyttäen muun muassa luomalla riittävän väljän aikataulun hankkeelle, varmistamalla suunnittelijoiden ja urakoitsijoiden pätevyyden, edellyttämällä riittävästi dokumentaatiota ja laadukkaita suunnitelmia prosessin eri vaiheissa ja muistamalla osapuolten välisen viestinnän ja toimivan kommunikaation tärkeyden. Maisteritutkielma kokoaa yhteen rakennetun kulttuuriympäristön muutosprosessin ymmärtämisen kannalta keskeiset elementit.</p>	
Asiasanat: arkkitehtuuri, Katanpää, korjausrakentaminen, kulttuuriperintö, kulttuuriympäristö, paikallishistoria, rakennusperintö, restaurointi, saaristo, sotilasalueet, turismi, kestävä matkailu	
Säilytyspaikka: Jyväskylän yliopisto	

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	4
2	RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ.....	7
2.1	Rakennusperintö kulttuuriympäristössä.....	7
2.2	Rakennusperinnön suojelu	13
2.3	Restauroinnin historiaa	19
2.4	Restaurointia vai korjausrakentamista?.....	23
2.5	Restaurointi, korjaaminen, rakennusperintökohde	27
3	VALTION HALLUSSA.....	33
3.1	Valtio ja rakennusperintö.....	33
3.2	Valtion rakennukset.....	35
3.3	Valtio kulttuuriympäristön säilyttäjänä	37
3.4	Metsähallitus.....	41
3.5	Metsähallituksen arvottamisavain	43
4	KOHTI KATANPÄÄTÄ.....	47
4.1	Tapaustutkimuksen lähtökohdat.....	47
4.2	Tapaustutkimuksen aineisto	47
4.3	Haastattelut.....	48
4.4	Kohdekäynti.....	49
5	MUUTOKSESSA: KATANPÄÄN LINNAKESAARI.....	50
5.1	Katanpään linnakesaaren vaiheet.....	50
5.2	Katanpään linnakesaaren nykytila	56
5.3	Kulttuurinen kestävyys ja kulttuuriperintöturismi	72
5.4	Kulttuuriympäristön muutoksen jäsentäminen	75
5.5	Vaikutustenarviointi.....	80
5.6	Katanpään muutossuunnitelmat	81
5.7	Katanpään toteutunut muutos	88
5.8	Muutos ja arvojen säilyttäminen.....	94
5.9	Muistilista.....	96
6	LOPUKSI.....	97
	LÄHTEET	98

1 JOHDANTO

Tein vuonna 2019 rakennusarkkitehdin tutkinto-ohjelman opinnäytetyöni julkisivultaan suojellun historiallisen rakennuksen käyttötarkoituksen muutoksesta liiketilasta ravintolaksi. Halusin jatkaa rakennetun ympäristön muutosprosesseihin perehtymistä myös maisterikoulutuksessa. Pääaineeni kulttuuriympäristön tutkimuksen maisteriohjelmassa on museologia. Jyväskylän yliopiston museologian oppiaineessa tarkastelun kohteena on yksilöiden ja yhteisöjen suhde ajallis-alueelliseen ympäristöön. Museologiassa perehdytään ihmisten tapoihin ottaa sekä aineellinen että aineeton ympäristö haltuun erilaisin keinoin. Museologisen tutkimuksen kohteena on myös museoiden ja muiden muistiorganisaatioiden kuten arkistojen ja kirjastojen taustalla vaikuttavat kulttuuriset tekijät kulttuuriperintö- ja muistiprosesseineen. Opintojen tavoitteena on syvällisen ymmärryksen saavuttaminen museologian ja sen lähitieteiden alan heritologian teoreettisesta perustasta. Toisena merkittävänä tavoitteena on hankitun teoreettisen tietämyksen soveltamiskyky käytännön työhön (Jyväskylän yliopisto n.d.a) Tutkielmassa sovelletaan kulttuuriympäristöä ja kulttuuriperintöä koskeaa teoreettista tietoa käytännön työhön ja perehdytään valtio-omisteisuuden ja Katanpään kulttuuriperinnön muutosprosessiin sekä historian, että Katanpään nykypäivän toimijuuden ja merkityksellisyyden kautta.

Valitsin maisteritutkielman kohteeksi Kustavin Katanpään linnakesaaren kulttuuriympäristökartoituksen. Kesällä 2021 pääsin käymään kohteessa, ja kohdekäynnin sekä maisteriseminaarista saamani palautteen perusteella Katanpään kulttuuriympäristöselvitys olisi ollut liian laaja kokonaisuus maisteritutkielmaan. Haastattelin Katanpään yrittäjiä käydessäni kohteessa ja haastattelun perusteella uusi suunnitelma tutkimuskohteeksi alkoi muodostua. Kohteen käytettävyyden ylläpidossa ja korjausprosesseissa oli ilmennyt haasteita, josta sain idean tutkia maisteritutkielmassani

valtio-omisteisen rakennusperintökohteen ylläpito- ja korjausprosessia ja sitä, miten se prosessi toteutetaan kulttuuriympäristöarvot säilyttäen.

Maisteritutkielman tutkimusongelma muodostuu rakennetun kulttuuriympäristön arvojen säilymisen edellytyksistä muutoksessa ja ilmiön kuvaamisesta. Muodostin maisteritutkielman tutkimuskysymykseksi, miten valtio-omisteisen rakennusperintökohteen korjausprosessi toteutetaan kulttuuriympäristöarvot säilyttäen? Lähestyn tutkimuskysymystä teoreettisista lähtökohdista, sekä tapaustutkimuksen kautta: Kustavin Katanpään kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennuksien korjaushankkeen vaikutusten arviointi kulttuuriympäristöarvojen näkökulmasta. Tutkielman tarkoituksena oli tuottaa muistilista kulttuuriympäristökohteita hallinnoivien tahojen käyttöön. Listaa seuraamalla kulttuuriympäristökohteen korjausprosessi sujuvoituu. Muistilista on esitetty tutkielman Katanpään muutosta käsittelevässä luvussa 5.

Tutkielma on muodoltaan monimuototutkielma. Monimuototutkielma koostuu teoreettisesta osasta sekä perustellun käytännöllisen tehtävän toteuttamisen raportoinnista sekä työprosessin reflektoinnista. Se edellyttää perehtymistä aiheen teoreettiseen kehykseen ja aiempaan tutkimukseen ja näiden soveltamista käytännölliseen tehtävään, sekä edellyttää tehtävään liittyvän tiedon arviointikykyä ja sen käyttämistä hyväksi valitun tehtävän toteuttamisessa (Jyväskylän yliopisto n.d.b).

Tutkielman ensimmäisessä osassa käsitellään ilmiöitä ja reunaehtoja kulttuuriympäristön hoidon taustalla. Luvussa kaksi määrittelen vaikutusten arvioinnin ja kulttuuriympäristöarvojen säilyttämisen prosessin kannalta aiheeseen liittyvän keskeisen hallinnollisen termistön, lait ja sopimukset, sekä yleisimmät rakennuksia muokkaavat menetelmät restauroinnin ja korjausrakentamisen. Olen lisännyt lukuun kaksi myös esimerkkejä aiemmin tehdyistä muistilistoista rakennusperinnön korjaamisesta. Lukuun kolme olen kerännyt informaatiota valtio-omisteisen rakennusperinnön muodostumisesta, arvottamisesta ja hoidosta.

Maisteritutkielman teoreettiseen osuuteen olen hyödyntänyt kirjallisina lähteinä valtio-omisteisuuden osalta Antti Parpolan ja Veijo Åbergin kirjoittamaa teosta *Metsävaltio: Metsähallitus ja Suomi 1859–2009* (2009) ja Aino Laineen ja Olli Haklin toimittamaa teosta *Valtiolle rakennettu: näkökulmia valtion kiinteistöjen hoitoon* (2016). Korjausrakentamisen, rakennussuojelun ja restauroinnin historian lähteinä olen hyödyntänyt esimerkiksi Panu Kailan teosta *Rakennuskonservointi: museokohteena säilytettävien rakennusten korjausopas* (1987) ja Kirsti Kovasen toimittamaa teosta *Rakennussuojelu ajassa: pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta* (2014).

Olen valinnut tutkielmalle monimuototutkielmaan sopivan rakenteen, jossa teorian ja aineiston välinen vuoropuhelu ilmenee kokonaisuudessa yksittäisten kappaleiden sijaan. Tavoitteenani on ollut kirjoittaa tutkielma, jota on mahdollista soveltaa käytännön kulttuuriympäristötyössä. Tästä syystä olen koostanut tutkielman rakenteen soveltaen työni puolesta tutuksi tulleiden rakennetun kulttuuriympäristön selvityksien sekä rakennushistoriaselvityksien rakennetta. Vuoropuhelu rakentuu tutkielmassa vaiheittain eri aihekokonaisuuksien kautta.

Tutkielman toinen osa käsittelee Katanpään linnakesaaren muutosta. Lähestyn tutkimuskysymystä tässä osiossa esimerkiksi kulttuuriympäristövaikutusten arvioinnin keinoin. Arvioin Kustavin Katanpään kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennuksien korjaushankkeen vaikutuksia kulttuuriympäristöarvojen näkökulmasta. Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristökohde (RKY) Katanpään linnake on muuttunut 2000-luvulla suljetusta militaarista kohteesta avoimeksi turistinähtävyydeksi. Tapaustutkimuksen valitsemani Katanpään linnakesaari on valtiolle strategista kiinteistöomaisuutta. Tapaustutkimusosuus keskittyy Katanpään linnakesaaren vuosien 2021–2022 korjaushankkeeseen ja sen vaikutuksiin kohteen kulttuuriympäristöarvoille. Kuvaan tutkielmassa kuitenkin myös Katanpään linnakesaaren muuta ympäristöä. Menettelen näin, sillä saaren rakennuskanta ja kulttuuriympäristöarvot muodostavat yhden tapaustutkimukseni konteksteista. Kulttuuriympäristövaikutusten arviointi keskittyy kohteen 1900-luvun alun venäläistyylisiin kasarmirakennuksiin. Tapaustutkimusta varten käytin kohteesta keräämäni aineistoa (haastattelut, valokuvaus ja havainnointi), kirjallisia lähteitä ja kohteesta jo tehtyjä suunnitelmia ja inventointeja.

Tutkielman tekeminen oli erittäin mielekästä, sillä kohde oli konkreettinen ja tutkimuksesta saatava tieto tulee olemaan hyödyksi. Oli hyvin mielenkiintoista päästä perehtymään kulttuuriympäristön muutokseen syvällisemmin teorian kautta ja yhdistää teoria Katanpään linnakesaaren muutokseen.

2 RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ

2.1 Rakennusperintö kulttuuriympäristössä

Miten lähteä arvioimaan vaikutuksia rakennetussa kulttuuriympäristössä? Miten muutos kulttuuriympäristössä toteutetaan kulttuuriympäristöarvot säilyttäen? Ensimmäisistä on sisäistä aiheeseen liittyvät keskeiset käsitteet. Tässä luvussa käsittelen maisteritutkielman kannalta tärkeitä termejä ja käsitteitä, sekä niiden välisiä rajapintoja kulttuuriympäristön hallinnollisesta näkökulmasta. Rakennusperintöä terminä käytetään rinnakkain ja vastaavana käsitteenä useiden muiden termien kuten esimerkiksi rakennetun kulttuuriympäristön ja rakennuskulttuurin kanssa. Rakennusperintö asettuu kulttuuriympäristön ja kulttuuriperinnön kattotermien alle sisältäen näistä tietyn aineellisen ja aineettoman kokonaisuuden. Rakennusperinnön määrittelymiseksi on sisäistettävä siis myös kulttuuriympäristön ja kulttuuriperinnön kuvaukset. Rakennetun kulttuuriympäristön vaaliminen lähtee rakennusperinnön tunnistamisesta ja arvottamisesta. Rakennuskulttuuri vaikuttaa siihen, mikä koetaan arvokkaaksi rakennusperinnöksi.

Kulttuuriympäristö vaikutustenarvioinnissa (2013) oppaassa määritellään kulttuuriympäristön käsite. Oppaan mukaan kulttuuriympäristö on ympäristöä, jonka ominaispiirteet ilmentävät ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta sekä kulttuurin eri vaiheita. Kulttuuriympäristöön liittyy lisäksi ihmisen ympäristösuhde menneisyydessä ja nykyisyydessä. Kulttuuriympäristöä luovat ja muuttavat uusi rakennuskanta ja uudet rakenteet, täydennysrakentaminen, purkaminen ja käyttötarkoituksenmuutokset. Uutta rakennettaessa on huomioitava olemassa oleva rakennuskanta ja ympäristö,

mutta prosessissa syntyvä uusi kokonaisuus, saattaa poiketa voimakkaastikin entisestä ominaispiirteiltään tai painopisteiltään. (Ympäristöministeriö 2013a, 10).

Vuoden 2014 *Kulttuuriympäristöstrategiassa* kulttuuriympäristö on ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta tai ihmisen toiminnasta syntynyttä, erilaisia ja eri-ikäisiä elementtejä käsittävä kokonaisuus. Kyseessä on ihmisten päivittäinen elinympäristö. Osa tästä ympäristöstä voi olla suojeltua tai muilla tavoilla erityisen arvokkaaksi määriteltyä. Kulttuuriympäristö sisältää lisäksi aineettomia merkityksiä. Hyvän ja arvokkaan ympäristön käsitys muuttuu ajan kuluessa. Kulttuuriympäristö liitetään monesti historiallisiin ympäristöihin, joihin yhdistyy positiivisia mielleyhtymiä, mutta kulttuuriympäristö voi sisältää myös asioita, joita ei haluta muistaa. Kaikilla ihmisillä on oikeus hyvään kulttuuriympäristöön. Se voi kuitenkin merkitä eri ihmisille eri asioita. Yhteisesti hyväksi koettu kulttuuriympäristö kuitenkin yleensä vahvistaa ihmisen suhdetta elinympäristöönsä ja auttaa ymmärtämään menneen välittämänä nykyisyyttä ja rakentamaan tulevaa. (Ympäristöministeriö ja Opetus- ja Kulttuuriministeriö 2014, 8). *Kulttuuriympäristö vaikutustenarvioinnissa* oppaan määritelmä keskittyy kulttuuriympäristöön olemassa olevana objektina. *Kulttuuriperintöstrategiassa* määritelmää lähestytään ihmisen toimijuuden kautta. Molemmissa määritelmissä samaa ydinajatusta on tarkastelu eri näkökulmasta.

Valtioneuvoston periaatepäätöksessä Kulttuuriperintöstrategiasta 2023–2030 (2023) kulttuuriperinnöstä käytetään seuraavaa määritelmää: ”Kulttuuriperintöä syntyy ihmisen toiminnan tuloksena ja vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Se kertoo arvojen, uskomusten, tietojen, taitojen ja perinteiden muutoksesta. Kulttuuriperintö voi olla aineellista, aineetonta tai digitaalista. Kulttuuriperintöä uudistetaan, säilytetään ja siirretään tuleville sukupolville. Kulttuuriperintöstrategiassa kulttuuriperinnön määritelmän lähtökohtana on Faron puiteyleissopimuksen kulttuuriperinnön määritelmä, josta se on edelleen muokattu yhteistyössä kulttuuriperintöstrategiaehdotuksen laatineen ohjausryhmän kanssa”. (Opetus- ja Kulttuuriministeriö 2023, 12).

Kulttuuriperintö voi kulttuuriperintöstrategian mukaan olla aineellista, aineetonta tai digitaalista. Kulttuuriperintö voi liittyä kulttuuriympäristöön tai luonnonympäristöön riippumatta omistussuhteista. Digitoidusta kulttuuriperinnöstä puhuttaessa digitaalisuus voi olla sekä aineellisen että aineettoman kulttuuriperinnön tallennus- tai jakelumuoto. Alkuperäistä digitaalista kulttuuriperintöä tuottavat digitalisoituva yhteiskunta, media ja kulttuuri. Tätä alkuperäistä digitaalista kulttuuriperintöä ei ole olemassa missään perinteisessä muodossa. Yhteisesti arvokkaaksi määriteltyä kulttuuriperintöä ja kulttuuriympäristöä suojelee ja sen käyttöä ohjaa lainsäädäntö ja

kansainväliset sopimukset. Esimerkiksi kirjastoihin, arkistoihin ja museoihin tallennetaan kulttuuriperintöä ja tietoa siitä. Tietoa luonnonperinnöstä talletetaan ja säilytetään myös kulttuuriperintönä. Kulttuuriperintöä muodostuu ihmisen kaikissa ympäristöissä. Ympäristöä, johon ihminen on vaikuttanut läpi historian esihistoriasta nykypäivään, kutsutaan monesti kulttuuriympäristöksi. Luonto ja ihmisen toiminta yhdistyy erilaisista ja eri aikoina muodostuneista maisemista, rakennetuista ympäristöistä ja arkeologisesta perinnöstä muotoutuvassa kokonaisuudessa. (Opetus- ja Kulttuuriministeriö 2023, 13). Kulttuuriperintö eroaa kulttuuriympäristön käsitteestä sisältämällä laajempia aineettomia (esimerkiksi digitaalisia) elementtejä. Tulkitsemalla määritelmistä, että kulttuuriperinnölle riittää yhteys ihmiseen, kulttuuriympäristössä ollaan aina jollain tavalla yhteydessä myös fyysiseen ympäristöön.

Rakennusten lisäksi muut ihmisten toteuttamat rakenteet sisältyvät rakennettuun ympäristöön. Tällaisia ovat esimerkiksi erilaiset tiet, pihapiirit, virkistysalueet, sillat ja satamat. Vuoden 2001 *Rakennusperintöstrategiassa* keskitytään historian, arkkitehtuurin tai taajamakuvan kannalta merkittäviin rakennuksiin ja rakenteisiin ympäristöineen, ja muuhun rakennettuun kulttuuriympäristöön. Rakennusperintöstrategiassa rakennusperinnöllä tarkoitetaan tätä kokonaisuutta (Ympäristöministeriö 2001, 10). Aura Kivilaakso on määritellyt rakennusperinnön oppaassa ”Rakennusperintö suojelun kohteena” (2010). Rakennusperinnöllä kuvataan usein vanhempia historiallisia rakennuksia. Kuitenkin termillä tarkoitetaan yleisesti ihmisen tekemiä rakennuksia, rakennelmia, rakennettuja alueita sekä rakenteita esimerkiksi siltoja ja erilaisia teitä. Termi ei itsessään sisällä rakennuksen tai rakennelman sijoittamista tiettyyn ajanjaksoon. Rakennusten ulko- ja sisätilojen lisäksi rakennusperintöön liittyy yhdyskuntarakenne, ja puistot sekä puutarhat. Rakennusperintö on luotu ihmisten käyttöä varten ja on vuorovaikutuksessa kanssamme. Rakennusperinnön käyttäjillä on mahdollisuus vaikuttaa siihen, miten se säilyy, muuttuu tai uudistuu. Kaikkea rakennusperintöä ei ole suojeltu. Silti suojelematta jääneellä kohteellakin voi olla rakennustaiteellisia, -historiallisia, -teknisiä tai kaupunkikuvallisia arvoja. Tästä syystä jokaisen rakennuksen kohdalla tulee tapauskohtaisesti pohtia miten mahdolliset korjaukset, laajennukset ja muutokset tulee toteuttaa rakennusperinnön säilymistä edistäen. (Kivilaakso 2010, 3).

Rakennusperintöstrategiassa rakennetun kulttuuriympäristön kokonaisuus sisältää yhdyskuntarakenteen, rakennukset kokonaisuudessaan, pihat ja puistot, tekniset rakenteet sekä muut ihmisten rakentamat kohteet. Rakennukset, rakennelmat ja niiden ympäristöt ovat toisistaan riippuvaisia, eli osan hävitessä tai muuttuessa merkittävästi voi olla vaikeaa tai jopa mahdotonta ymmärtää jäljellä olevia. Myös rakennusmuistomerkit sisältyvät rakennusperintöön. Muistomerkkeinä pidetään kohteita, jotka ovat

erittäin merkittäviä historiansa, laatunsa, identiteetti- ja symboliarvonsa tai muun poikkeavuutensa takia. Kohteet voivat olla julkisessa tai yksityisessä omistuksessa. Rakennusperinnön monimuotoisuus tarkoittaa käyttötarkoitukseltaan, rakennustekniikaltaan ja yksityiskohdiltaan monentyyppisiä rakennuksia, rakennelmia ja alueita. Siihen kuuluu eri ikäisiä kohteita, jotka antavat rakennetulle ympäristölle historiallista kerroksellisuutta. Ympäristöä on rakennettu tai muokattu aina aikakauden tarpeiden ja näkemysten mukaisesti. Muutoksen lähtökohtana ovat olleet paikalliset olosuhteet ja luontoympäristö. Monipuolisilla rakennetuilla ympäristöillä on yleensä selvästi toisistaan erottuvat ominaispiirteensä eri puolilla maata. (Ympäristöministeriö 2001, 11).

Suomessa erittäin vähän 1800-luvun puoliväliä aikaisempaa rakennusperintöä, lähinnä yksittäisiä linnoja, kirkkoja ja kartanoita. 1800-luvun loppupuoliskolta ja 1900-luvun taitteesta on taas säilynyt muun muassa kaupunkien kivi- ja puutalokortteleita ja maaseudun kyläalueita, sekä yksittäisiä merkittäviä kulttuurirakennuksia, kaupungin- ja kunnantaloja ja muita hallintorakennuksia, oppi- ja hoitolaitoksia, ja yksittäisiä maalaistaloja (Ympäristöministeriö 2001, 10). Toisen maailmansodan jälkeistä rakennusperintöä on suomalaisessa kaupunkirakenteessa eniten.

Rakennusperintöstrategiassa nostetaan esille myös rakennusperinnön aineettomat kerrokset, vaikutukset ja sen välittämä tieto. Rakennusperinnön ja rakennetun ympäristön ajallisen kerroksellisuuden kautta havainnollistuu myös historia. Lisäksi kansalliset symbolirakennukset auttavat ymmärtämään yhteiskunnan muutosilmiöitä ja ympäristön muuttuvia olosuhteita. Tutut ja itselle merkitykselliset piirteet omassa elinympäristössä ovat tärkeä identiteettiä, turvallisuutta ja yhteisöllisyyttä vahvistava ominaisuus. Rakennusperinnön hoito edistää edellä mainittuja kokemuksia ja ympäristön pysyvyys monipuolistaa sosiaalisia suhteita ja verkostoja. Rakennusperinnön hyvään hoito sisältää kohteiden pitämisen käytössä, niiden korjaamisen, jatkuvan kunnossapidon ja rakennusperintöä kunnioittavan täydennysrakentamisen. Jos yksikin osatekijä poistuu, lopputuloksena voi olla rakennetun kulttuuriympäristön häviäminen tai muu arvojen tuhoutuminen. Hyvän hoidon myötä rakennusten sekä ympäristön käyttöikä pitenee ja alueet koetaan mieluisina ympäristöinä. Tämä katsotaan ekologisesti, taloudellisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestäväksi kehitykseksi rakennusperinnön vaalimisen kautta. (Ympäristöministeriö 2001, 7–8).

Ajallinen kerroksisuus rakennetussa ympäristössä auttaa meitä myös ymmärtämään juuriamme ja yhteiskunnan muutoksia. Ihmisen identiteetin ja yhteisöllisyyden tärkeitä vahvistajia ovat elinympäristön tutut piirteet. Rakennusperinnön taloudelliset vaikutukset ulottuvat matkailun mahdollisuuksista yritysten ja niiden

avainhenkilöiden sijaintivalintoihin, joita ohjaa enenevässä määrin myös toimintaympäristön kulttuurinen kiinnostavuus. (Ympäristöministeriö 2001, 3). Rakennusperintö vaikuttaa yksiselitteisemmältä termiltä hallinnollisesta näkökulmasta, kuin kulttuuriympäristö. Termi itsessään sisältää helposti ymmärrettävän rakennuksen, mikä tekee rakennusperinnön määritelmästä vahvasti rakennettuun ympäristöön sidotun. Termin sisäistämistä läpi rakennus- ja kulttuurialan kentän on varmasti edistänyt myös se, että Rakennusperintöstrategia on julkaistu jo vuonna 2001. Termin sisäistämiseksi on riittänyt aikaa vähintään yli 20 vuotta.

Rakennuskulttuuri on artikkeleissa, teksteissä ja puheissa laajasti viljelty termi, mutta harvoin tarkemmin määritelty. Suomalaisessa asiasanasto- ja ontologiapalvelussa rakennuskulttuurin assosiatiivisiksi käsitteiksi nimetään arkkitehtuuri, kulttuurihistorialliset rakennukset, rakennettu ympäristö ja rakennusperintö (Finto n.d.). Rakennuskulttuurin määritelmää voisi lähteä luomaan näiden käsitteeseen liittyvien termien kautta ja muotoilla rakennuskulttuurin tarkoittamaan ihmisen toiminnasta syntyneitä rakennettua ympäristöä, joka ilmentää aikansa arvoja, yhteiskuntaa ja tekniikkaa.

Suomi hyväksyi Davosin julistuksen vuonna 2021. Julistuksen tavoitteena on edistää ja lisätä kiinnostusta hyvää rakennuskulttuuria kohtaan, sekä vahvistaa kulttuurisia näkökulmia rakentamisessa ja ympäristön suunnittelussa talouden ja tekniikan rinnalla (Valtioneuvosto 2021). Davosin julistuksessa määritellään rakennuskulttuurin käsite näin: ”Käsite rakennuskulttuuri kattaa kaiken ihmisen toiminnan, joka muuttaa rakennettua ympäristöä. Rakennettu ympäristö on nähtävä yhtenä kokonaisuutena, jonka muodostavat kaikki rakennus ja suunnittelukohteet, jotka ovat juurtuneet luonnonympäristöön ja ovat siihen yhteydessä. Rakennuskulttuuri kattaa olemassa olevat rakennukset, kuten muistomerkit ja muut kulttuuriperinnön osa-alueet, sekä nykykaisten rakennusten, infrastruktuurien, julkisten tilojen ja maisemien suunnittelun ja rakentamisen. Arkkitehtuurin sekä rakenne- ja maisemasuunnittelun ja niiden aineellisen toteuttamisen lisäksi rakennuskulttuuri ilmenee rakennushankkeiden, infrastruktuurien, kaupunkien, kylien ja rakentamattoman maiseman suunnitteluprosesseissa. Rakennuskulttuurilla tarkoitetaan yhtä lailla yksityiskohtaisia rakennusmenetelmiä kuin laajamittaisia muunnoksia ja kehityssuuntia, ja siinä yhdistyvät niin perinteinen ja paikallinen rakennustaito kuin innovatiiviset tekniikat” (Davosin julistus 2018). Davosin julistuksesta tiivistämällä rakennuskulttuuri on ihmisen toiminnasta syntyneitä rakennettua ympäristöä, joka ilmentää aikansa arvoja, yhteiskuntaa ja tekniikkaa kattaen myös rakennetun ympäristön suunnittelu- ja syntyprosessin.

Vuonna 2020 käynnistetty Ryhti-hanke (rakennetun ympäristön tietojärjestelmä) luo perustan koko maan kaavoitus- ja rakennuslupatiedon digitaaliselle hyödyntämiselle. Lainsäädäntöä kehitetään vastaamaan digitalisoituvan yhteiskunnan tarpeisiin. Lisäksi hankkeessa yhtenäistetään rakennetun ympäristön tietoja. Maankäyttö- ja rakennuslain uudistuksen lähtökohtana toimi rakennetun ympäristön digitalisaatiotarpeet. Uusi rakentamislaki tulee voimaan 1.1.2025. Rakennetun ympäristön tietojärjestelmää koskeva laki tuli voimaan 1.1.2024. (Ympäristöministeriö 2020). Osana Ryhti-hanketta saatetaan myös kulttuuriympäristötieto digitaaliseen muotoon. Tällä hetkellä kulttuuriympäristötieto on eri muodoissa ja hajallaan useissa järjestelmissä. Tiedon saatavuus kuitenkin vaikuttaa siihen, miten hyvin kulttuuriperintömme arvot säilyvät. Ryhti-järjestelmään muodostaan oma tietovaranto Ympäristöhallinnon kulttuuriympäristötiedoille. Jatkossa Opetus- ja Kulttuuriministeriön hallinnonalan ja muiden keskeisten toimijoiden järjestelmien kulttuuriympäristötieto tuodaan Ryhti-järjestelmään rajapintojen kautta. (Ympäristöministeriö 2024).

Ryhti-hankkeen osana Ympäristöministeriö on laatinut kulttuuriympäristösanaston. Se on laadittu osana maankäyttö- ja rakennuslain (MRL) kokonaisuudistuksen sanastotyötä (Ympäristöministeriö 2023). Sanastossa on määritelty kulttuuriympäristön ja vaikutustenarvioinnin kannalta merkittäviä käsitteitä. Poimin seuraavan taulukkoon tutkielman kannalta keskeisimpien termien uusimman määritelmän.

Taulukko 1 Poimintoja kulttuuriympäristösanastosta (Ympäristöministeriö 2023).

termi	määritelmä
kulttuurihistoriallisen arvon määrittäminen	<i>kohteen kulttuurihistoriallisen selvittäminen analysoimalla yksittäisen kohteen ominaisuuksia</i>
kulttuurihistoriallisen merkittävyyden arviointi	<i>kohteen kulttuurihistoriallisen arvon selvittäminen kohteen muita ominaisuuksia analysoimalla ja vertaamalla sitä muihin vastaaviin kohteisiin</i>
kulttuurimaisema	<i>maisema, jonka syntymiseen ihmisellä on ollut merkittävä vaikutus</i>
kulttuuriperintö	<i>menneisyydestä säilyneet aineelliset ja aineettomat kulttuurin ilmentymät, joiden syntyyn ihmisen toiminta on vaikuttanut</i>
kulttuuriympäristö	<i>ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta syntynyt ja muotoutunut ympäristö</i>

rakennettu kulttuuriympäristö	<i>kulttuuriympäristö, joka muodostuu rakennuksista, rakennelmista ja rakennetuista alueista sekä niiden suhteista toisiinsa ja ympäristöönsä</i>
rakennusperintö	<i>kulttuuriperinnön osa, joka koskee rakennuksia, rakennelmia, rakennettuja alueita, rakentamisen ja suunnittelun periaatteita sekä rakentamisen tapoja ja näiden historiaa</i>
valtakunnallinen merkittävyys	<i>asema, joka kohteella on, kun se on arvioitu kulttuurihistoriallisesti merkittäväksi koko maan laajuisen tarkastelun perusteella</i>
valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö	<i>rakennettu kulttuuriympäristö, jonka asiantuntijaviranomainen on määritellyt koko maan laajuisessa tarkastelussa kulttuurihistoriallisesti merkittäväksi</i>

Vaikka kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön, sekä rinnakkaistermien määritelmää on vuosikymmenien aikana esitetty useita, termien ydinajatus on jokaisessa määritelmässä yhteneväinen. Ryhti-hankkeen kulttuuriympäristösanastoon kiteytyy vuosikymmenien määrittelyn tiivistyminen. Termistön yksiselitteisyys ja sisäistäminen helpottavat kulttuuriympäristötyötä ja eri toimijoiden välistä vuorovaikutusta. Se helpottaa myös alaan perehtymättömän mahdollisuuksia ymmärtää aihetta yksiselitteisten lyhyiden määritelmien kautta. Vaikutusten arvioinnin kannalta on olennaista pitää mielessä mitä ja miten arvioidaan. Arviointituloksia on myös helpompi vertailla esimerkiksi valtakunnallisesti, kun käytetään samoja käsitteitä.

2.2 Rakennusperinnön suojelu

Miten suojelu liittyy kulttuuriympäristövaikutusten arviointiin? Miten se vaikuttaa rakennetun ympäristön säilyttämiseen ja muuttamiseen? Rakennussuojelun ymmärtäminen ilmiönä on edellytys vaikutusten arvioinnin laatimiselle. Mistä syntyy tarve rakennusperinnön suojelulle? Millaisiin lakeihin ja sopimuksiin tarve on johtanut? Ilmiön taustat toimivat kehyksenä arvioinnille. Lait ja sopimukset määrittelevät reunaehdot ja turvaavat arvokkaaksi kulttuuriympäristöksi tunnistettuja ympäristöjä. Vaikutusten arviointi rakentuu mm. näistä lähtökohdista.

Henrik Lilius pohtii kulttuuriperinnön vaalimista artikkelissaan ”Miksi vaalimme aineellista kulttuuriperintöä?” (2014). Kulttuuriperinnön vaaliminen tyydyttää ihmisen tarpeen kokea itsensä aikaan sidotun fyysishistoriallisen prosessin mielekkäänä osana

ja tarpeensa sitoutua sosiaaliseen kokonaisuuteen. Ihminen pystyy tajuamaan itsensä tiettyjen tapahtumasarjojen ns. historiallisten prosessien osana: ihminen pystyy strukturoimaan menneen, nykyisen ja tulevan myös aineellisessa kulttuurissa, eli ihminen tajuaa rakennetun ympäristön tai sen osan menneisyyden tuotteena, koska se on hänelle tuttu, se kuuluu hänen historiankuvaansa (Lilius 2014, 30).

Maire Mattinen syventää ajatusta rakennetun ympäristön merkityksellisyyden syistä artikkelissa ”Aika ratkaisee” (2014). Rakennettu ympäristö vanhoine elementteineen kuten rakennuksineen, kaupunkineen ja kulttuurimaisemineen ovat todisteita ihmiskunnan menneisyydestä, tekniikan kehityksestä, tapahtumista, ihanteista ja ideoista. Rakennetun ympäristön aika on absoluuttista, mutta sen katsojan suhteellista. Suhde menneisyyteen viilenee oleellisesti, kun se perustuu vain kirjoitettuun historiaan. Katsojan ympäristön lukutaito on monipolvista, joskus rakennus itsessään riittää kertomaan historiasta, mutta usein kohde kuitenkin edellyttää selittämistä ja sanallista informaatiota tuekseen, jotta se avautuu katsojalle. Kollektiivinen muisti on yksilöiden muistin monimutkainen summa, kulttuurinen summa. Siinä tiivistyy menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden tapahtumat eritavoin kuin yksilön muistissa. (Mattinen 2014, 145–52). Kollektiivisen muistin kunnioittaminen johtaa kulttuuriperinnön vaalimiseen.

Petri Vuojala pohtii arvottamista suojelun pohjalla artikkelissa ”Paradokseja. Ajatuksia arvoista ja arvojen arvotuksesta restauroinnissa” (2014). Rakennushistoriallisen arvottamisen tavoitteena on artikkelin mukaan määritellä suojelutavoitteet. Kulttuuristen arvojen säilyttäminen on yhteisön kulttuurisen tahdon ja sivistyksen mittari. Arvojen säilymisen perusedellytyksenä on yhteisön kulttuuriperinnölle myönteinen tahotila. Historiallisten arvojen hävittäminen loukkaa suoraan ihmisen, niin yksilön kuin yhteisön subjektiivista identiteettiä. Huonosti suojeltu kaupunkiympäristö on suunnittelijoidensa ja rakentajiensa käyntikortti, joka kertoo kuinka kulttuurisen taidon puute mitätöi olemassa olevaa arvoperintöä. Arvo on kuitenkin subjektiivinen käsite, joka saa mielensä ja merkityksensä vasta arvottamisen kautta. Historiallisen kohteen arvo voi olla piiloutunut sen yksilöllisyyteen, paikallisuuteen tai poikkeuksellisuuteen. Historiallisten arvojen arvottaminen on yksittäistapausten erittelyä. (Vuojala 2014, 129–31). Historiallisen miljöönsä säilyminen edellyttää eri osatekijöiden, puitteiden (rakennukset, rakenteet, maisema) sekä käyttäjien (asukkaat, toimijat ja vierailijat) välistä vuorovaikutteista tasapainoa (Lind 2014, 107).

Rakennuksen tai rakennelman elinkaareissa voi tulla vaihe, jolloin rakennus arvioidaan merkittäväksi. Merkittävyys ilmenee usein haluna tai tavoitteena säästää rakennus ja se todennetaan arvon määrittelemisellä. Esimerkiksi Museovirasto on laatinut

rakennusperinnölle arvotuserusteet. Rakennetun kulttuuriympäristön merkittävyyden arvioinnissa on käytössä vakiintunut malli, jossa tarkastellaan alueita, kohteita ja rakennuksia kolmen eri kriteerin kautta: 1. Kohdetta määrittelevät sen rakentamisajankohdalle ominaiset piirteet, tai muutosajankohdalle ominaiset piirteet tai jatkuvuudet. Kohde ilmentää rakennusaikaansa, materiaali- tai rakennusteknisiä piirteitä (rakennushistoriallinen). 2. Kohteeseen linkittyä merkittäviä henkilöhistorian, sosiaalhistorian, elinkeinohistorian, sotahistorian, liikennehistorian tai teollisuushistorian ilmiöitä (historiallinen). 3. Kohteella on merkitystä ympäröivässä maisemassa tai kaupunkikuvassa tai kohteella on merkitystä ympäröivän maiseman muodostumiselle esimerkiksi elinkeinotoiminnan kautta (maisemallinen).

Seuraavia kriteereitä käytetään inventoitavien alueiden, kohteiden ja rakennuksien arvottamisessa. Ne perustuvat lakiin rakennusperinnön suojelemisesta (498/2010): harvinaisuus tai ainutlaatuisuus (harvinaisuus liittyy esimerkiksi rakennustapaan tai arkkitehtuuriin), historiallinen tyypillisuus alueelle (esimerkiksi alueen tyypillisiä piirteitä tietyllä ajanjaksolla), edustavuus (esimerkiksi alueen tai ajanjakson tyypillisiä piirteitä, jotka ovat säilyneet hyvin), alkuperäisyys (alkuperäisessä käyttötarkoituksessa tai säilyneenä alkuperäinen arkkitehtuuri ja/tai rakennustapa, alkuperäisyys voi liittyä myös käytön jatkuvuuteen), historiallinen todistusvoimaisuus (historiallisen tapahtuman tai ilmiön todiste tai siitä kertova ja tietoa lisäävä esimerkki, voi liittyä esimerkiksi teollisuushistoriaan, tekniikan historiaan, kulttuurihistoriaan, henkilöhistoriaan tai yhteiskunnallisiin ilmiöihin), historiallinen kerroksellisuus (näkyvissä eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta).

Aura Kivilaakson kirjoittamassa oppaassa ”Rakennusperintö suojelun kohteena” (2011) käsitellään rakennussuojelun tarkoitusta. Rakennussuojelulla pyritään turvaamaan ympäristön säilyminen yhtenäisenä ja tunnistettavana, sekä toisaalta rakentamisen ajallinen kerroksellisuus. Suojelun yhtenä tarkoituksena on edesauttaa yhdyskunnan rakentamista viihtyisäksi, terveelliseksi ja eri aikatasoja sisältäväksi kokonaisuudeksi. Suojelu säilyttää rakennuskulttuurin jatkumista. Joskus suojelutyö yhdistetään taantumuksellisuuteen ja koetaan kehitystä hidastavana tekijänä. Rakennusperinnön suojeluun on myös liitetty termi museoiminen negatiivisessa sävyssä. Suojelun päämääränä ei kuitenkaan ole tehdä kaupungista tai maisemasta pysähtynyttä, missä muutokset olisivat kiellettyjä tai epätoivottuja. (Kivilaakso 2010, 9).

Kivilaakson mukaan yksi rakennusperinnön säilymisen tärkeimmistä tekijöistä on rakennuksen säilyminen käytössä, mikä tarkoittaa, että kohteen on sopeuduttava myös ajassa ja käyttäjissä tapahtuviin muutoksiin. Rakennusten tuleekin säilyä

käytettävänä, jotta suojeleminen on perusteltua. Tyhjilleen jätetty rakennus joutuu helposti ilkeiden kohteeksi, rappeutuu, ja usein lopulta tuhoutuu. Rakennuksen säilyessä käytössä, sitä luultavasti huolletaan ja sen olemassaolo sallitaan naapurustossa. Tavoiteltavaa on, että rakennus pysyy käytössä alkuperäisessä käyttötarkoituksessaan. Jos alkuperäiseen käyttöön ei löydy enää käyttäjiä, voidaan käyttötarkoitusta muuttaa. Tämä prosessi voi muuttaa kohteen luonnetta ja sen rakenteita. (Kivilaakso 2010, 9).

Riitta Salastie käsittelee artikkelissaan ””Hengen” suojelusta todellisen rakennusperinnön suojeluun” (2014) suojelun kohdistumista. Samalla kun suojeltujen kohteiden määrä on Suomessa kasvanut, suojelun käsitys ja suojelulle asetetut sisältövaatimukset ovat muuttuneet. Yhtäältä yhä yksilöidympien asemakaavan suojelumääräysten muodossa, toisaalta asemakaavallisiin kokonaisuuksiin tai maisemaan kohdistuvien suojelutoimenpiteiden kautta (maisema, historialliset puistot ja puutarhat, lähiympäristön eri osien arvojen tiedostaminen ja niiden ominaispiirteiden turvaaminen). Yksittäisten arvokasrakennusten ohella suojellaan nykyään myös arjen rakennuskantaa sekä laajempia ympäristökokonaisuuksia esimerkkinä yhteiskunnan kehityksestä ja rakennusperinnön ajallisista kerrostumista. Jonkinlainen vedenjakaja modernin rakennusperinnön suojelun suhteen oli Helsingin yleiskaava 2002, jossa useat esikaupunkien modernit asuinalueet oli määritelty kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi. Arjen rakennuskannan osalta kuitenkin vaaravyöhykkeessä on edelleen etenkin moderni sodan jälkeinen rakentunut asuntokanta, joka on tullut peruskorjausikänsä (pihamiljööt tiivistämisen takia ja sisätilat saneerauksen takia). Suojelun ongelmana ei ole se, että ”kaikesta tehdään arvokasta”, vaan pikemminkin se, ettei ajan merkitystä suojelun arvotekijänä vielääkään täysin ymmärretä. (Salastie 2014, 90–96).

Rakennusperinnön ja kulttuuriympäristön säilymistä on turvattu useilla laeilla. Perustuslain (731/1999) 20 §:ssä vastuu luonnosta ja luonnon monimuotoisuudesta, ympäristöstä sekä kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Julkisen vallan tulee pyrkiä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön ja taata mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon. Perustuslain 14 §:n 4 momentin mukaan julkisen vallan tehtävänä on yksilön yhteiskunnalliseen toimintaan osallistumisen mahdollisuuksien ja häntä itseään koskevaan päätöksentekoon vaikuttamisen edistäminen. Myös muut perustuslain perusoikeussäännökset vaikuttavat kulttuuriympäristöön. Tällaisia säännöksiä ovat esimerkiksi 10 §:ssä säädetty yksityiselämän suoja, 15 §:ssä säädetty omaisuuden suoja ja 17 §:ssä säädetty oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin (Ympäristöministeriö ja Opetus- ja Kulttuuriministeriö 2014, 12).

Kulttuuriympäristön kannalta merkittävimpiä lakeja ovat maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999) (Maankäyttö ja rakentamislaki ovat uudistumisprosessissa kirjoitusajankohtana. Eduskunta hyväksyi rakentamislain 1.3.2023. Rakentamislaki tulee voimaan 1.1.2025. Eduskunta hyväksyi lait rakennetun ympäristön tietojärjestelmästä ja maankäyttö- ja rakennuslain muutoksesta 24.2.2023 (Ympäristöministeriö n.d.)), laki rakennusperinnön suojelemisesta (498/2010), muinaismuistolaki (295/1963), luonnonsuojelulaki (1096/1996) ja erityislait kuten kirkkolaki (1054/1993) ja laki ortodoksisesta kirkosta (985/2006). Kulttuuriympäristöön vaikuttavat myös Euroopan unionin lainsäädäntö ja politiikkaohjelmat. Lisäksi kulttuuriympäristöön vaikutetaan useita muitakin lakeja sovellettaessa, suoraan tai välillisesti. Esimerkiksi energiataloutta, ympäristönsuojelua, luonnonsuojelua, maa-aineisten ottoa, vesialueita, kaivos-toimintaa, liikennettä, maataloutta ja maaseudun kehittämistä koskevien säännösten soveltaminen saattaa vaikuttaa kulttuuriympäristöön. Euroopan unionin maatalouspolitiikka ja maaseudun kehittämistä koskeva lainsäädäntö vaikuttavat maatalousalueiden kehittämiseen. Myös opetusta ja erilaisia ammattivaatimuksia koskevilla säännöksillä on välillisiä vaikutuksia kulttuuriympäristöön. (Ympäristöministeriö ja Opetus- ja Kulttuuriministeriö 2014, 12).

Kansainvälisiä sopimuksia jotka liittyvät kulttuuriympäristöön on useita. Näistä Suomi on liittynyt seuraavassa taulukossa esitettyihin. Näihin kansainvälisiin kulttuuriperintölinjauksiin liittyy usein Unesco (YK) tai Euroopan neuvosto.

Taulukko 2 Kulttuuriympäristöä koskevat kansainväliset sopimukset, joihin Suomi on liittynyt (Ympäristöministeriö ja Opetus- ja Kulttuuriministeriö 2014) (Turunen Johanna 2023).

sopimus	liittymisvuosi
Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemiseksi eli maailmanperintösopimus (UNESCO)	1987
Granadan sopimus eli Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva yleissopimus (Euroopan neuvosto)	1992
Haagin sopimus eli kulttuuriomaisuuden suojelemista aseellisen selkkauksen sattuessa (UNESCO)	1994
Vallettan sopimus eli arkeologista kulttuuriperinnön suojelua koskeva yleissopimus (Euroopan neuvosto)	1995
Firenzen sopimus eli eurooppalainen maisemayleissopimus (Euroopan neuvosto)	2006
Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta (UNESCO)	2013
Faron sopimus eli kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä koskeva yleissopimus (Euroopan neuvosto)	2017
Davosin julistus eli kohti korkealaatuista eurooppalaista rakennuskulttuuria (Maailman talousfoorumi, poliittinen julistus, eikä oikeudellisesti sitova valtiosopimus)	2021

Vuonna 2001 Unescon yleiskokous hyväksyi vedenalaista kulttuuriperintöä käsittelevän sopimuksen, mutta Suomi ei ole ratifioinut sopimusta. Suomi kuitenkin äänesti yleiskokouksessa sopimuksen hyväksymisen puolesta. Sopimus linjaa vedenalaista kulttuuriperintöä koskevia parhaita käytäntöjä, mutta ei ota kantaa kulttuuriperinnön tai -ympäristöjen tilanteeseen laajemmin (Turunen 2023, 30). Yleissopimusten lisäksi UNESCO on antanut yhteensä viisi kulttuuriperintöä käsittelevää suositusta, joilla on kaikilla konkreettinen yhteys kulttuuriympäristöihin. Yleissopimuksista poiketen, suosituksilla ei ole jäsenmaita sitovaa asemaa (Turunen 2023, 31).

Kulttuuriympäristön arvostus on jatkuvassa mutta hitaassa muutoksessa. Nykypäivän tavalliseksi koettu ympäristö voi olla tulevaisuudessa arvostettua ja aikaansa havainnollisesti ilmentävää kulttuuriympäristöä. Jokaisella on vastuu ympäristön hyvästä ylläpidosta elinympäristössään (Ympäristöministeriö ja Opetus- ja Kulttuuriministeriö 2014, 10). Kulttuuriympäristön vaalimisen lähtökohtana on sen arvostaminen. Käsitys hyvästä ja vaalimisen arvoisesta kulttuuriympäristöstä kuitenkin vaihtelee. Arvot muuttuvat ajan kuluessa. Tästä syystä on tarpeellista löytää keinoja erilaisten arvojen ja arvostusten huomioimiseksi kulttuuriympäristöä kehitettäessä. Asukkaiden arvostukset ja näkemykset saattavat poiketa kulttuuriympäristön parissa työskentelevien ammattilaisten arvostuksista ja näkemyksistä. Asiantuntijat tulkitsevat

tiettyä kohdetta yleensä laajemmin kulttuuriympäristön ja historiallisen jatkumon osana. Asukkailla taas voi olla kotiseutuunsa liittyviä arvoja, joita asiantuntijat eivät näe. Tästä syystä asukkaiden ja viranomaisten välinen vuorovaikutus ja keskustelu on tarpeellista. Rakennettu kulttuuriympäristö on Suomessa melko nuorta. Rakennuskannasta noin 80 % on rakennettu 1900-luvun puolivälin jälkeen. Jo pelkästään määränsä takia nuoren kulttuuriympäristön laatu on ihmisten hyvinvoinnin kannalta merkittävää. Silti aikakauden rakennuskantaa muokataan ja puretaan huomioimatta, että samalla saatetaan tuhota sellaista ympäristöä, jota tulevat sukupolvet saattavat kaivata. (Ympäristöministeriö ja Opetus- ja Kulttuuriministeriö 2014, 20).

2.3 Restauroinnin historiaa

Nykymuotoista restaurointia pidetään yleisesti rakennusperinnön säilyttämistä edistävänä toimenpiteenä. Restauroinnin muotoutuminen menetelmäksi, jollaisena sen vuonna 2024 käsitämme, on edellyttänyt kokeiluja, rajanvetoja ja autenttisuuden merkityksen vahvistumista. Restauroinnin tavoitteiden ymmärtäminen ja menetelmän muotoutuminen syventävät kulttuuriympäristön vaikutusten arviointia. Syvempi ymmärrys siitä, miten rakennusperinnön säilyttämistä konkreettisesti voidaan tehdä ja ollaan tehty eri vuosisatoina auttaa arvioinnin lähtötietojen tunnistamisessa.

Restauroinnin askelmerkkejä määriteltiin 1800-luvulla. Yksi aikakauden restaurointia määrittävistä arkkitehteistä oli Eugène Viollet-le-Duc (1814-1979). Arkkitehti, historioitsija ja restauroija Viollet-le-Duc tunnetaan parhaiten monien goottilaisten kirkkojen tyylirestauroinnista 1800-luvun Ranskasta. Yksi hänen kohteistaan oli esimerkiksi Notre Damen katedraali Pariisissa. Viollet-le-Duc puolusti uusien materiaalien käyttöä sekä nykyarkkitehtuurissa että restauroinneissaan. Hänen periaatteenaan oli usein "parantaa" monumentteja käyttämällä aikakauden moderneja menetelmiä. Viollet-Le-Ducin mukaan keskiaikainen arkkitehtuuri ilmeni sellaisenaan rakenteellisten ongelmien ja keskiaikaisten rakennustekniikoidensa vuoksi (Sorensen n.d.). "Rakennuksen restaurointi ei ole vain sen säilyttämistä, korjausta, uudelleenmuovausta, vaan sen saattamista täydelliseen asuun, jossa se ei ehkä koskaan ole ollutkaan samalla hetkellä" määritelmässään Viollet-le-Duc tiivistää ajatuksensa restauroinnista. Viollet-le-Ducin määritelmää pidetään tyylirestauroinnin tunnuksena. (Heller 2014, 14).

Kuva 1 Notre Dame -katedraali (kuva Keski-Suomen museo, Viktor Kilpisen kokoelma 1900

Toinen esimerkki tyylirestauroinnin aikakaudesta on nähtävissä Kreikassa Kreetan saarella. Knossosin arkeologinen kohde, jota yleisesti kutsutaan Knossosin palatsiksi on edelleen koko Kreikan toiseksi suosituin turistikohde. Yli 3000 tuhatta vuotta vanhat pronssikauden jäännökset eivät kuitenkaan ole kohteen tärkein vetonaula, vaan Sir Arthur Evansin 1900-luvun alussa toteuttamat alueen laajat tyylirestauroinnit. Restaurointityö Knossosella tarjoaa tärkeää tietoa kohteen historiasta ja alueella voi-kin nähdä Euroopan varhaisimman valtaistuinsalin, kävellä palatsin monumentaalisen pohjoisen sisäänkäynnin läpi ja ihailia värikkäitä seinämaalauksia. Kaikki nämä tilat ovat kuitenkin tulosta laajasta, kiistanalaisesta ja paikoin vahingollistakin tyylirestauroinnista. Evansin restaurointiprojektin ansioista kuitenkin Knossosin palatsi on laajalti säilynyt ja restauroitu, ja on arvioitu, ettei kohde olisi säilynyt nykypäivään ilman tätä työtä 1900-luvun alussa. (German 2018).

Kuva 2 Tyylirestaurointia Kreetalla Knossosin palatsilla (kuva vuodelta 2018)

Täysin vastakkainen suuntaus syntyi rinnakkain tai osaksi jo ennen tyylirestauroinnin loistoaikaa, nousten myöhemmin hallitsevaksi vastareaktioksi. Rakennusten helävaraista ylläpitoa ja konservointia puoltava John Ruskin totesi restauroinnin olevan vaaraksi rakennuksille: ”Restaurointi tarkoittaa täydellisintä tuhoa minkä rakennus voi kohdata. Älkäämme laisinkaan puhuko restauroinnista. Se on valetta alusta loppuun. Pitäkää huolta monumenteistanne, eikä niitä tarvitse restauroida”. Konservointia ja historian rakennuksiin jättämien jälkien hyväksymistä koskeva linja nousi esiin Suomessa mm. Turun tuomiokirkon restaurointikysymyksen yhteydessä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Konservoiiva linja oli 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa vakiinnuttamassa asemaansa erityisesti saksalaisessa maailmassa, ideologian johdossa olivat taidehistorioitsijat. Voidaan puhua antikvaarisesta restauroinnista: sen tuli perustua huolelliseen kohteen tutkimukseen. Se ei kuitenkaan sulkenut pois esteettisiä näkökulmia. Suuntauksen tärkein välittäjä pohjoismaihin oli 1900-luvun alkupuolella ruotsalainen Sigurd Curman. Curman korosti perusteellista tutkimusta ja

dokumentointia työn pohjana ja alkuperäisten, aitojen osien ja täydentävien yhteensovittamista: luodaan arkkitehtoninen kokonaisuus ja historiaa välittävä tunnelma. (Helander 2014, 14–16).

21.-30. lokakuuta 1931 kansainliiton museotoimisto järjesti kansainvälisen kokouksen arkkitehtuurimuistomerkkien suojelusta Ateenassa. Kokouksen tuloksena muodostui Ateenan julistus, jonka mukaan massiivisia restaurointeja olisi pyrittävä välttämään. Ennemmin tulisi kehittää säännöllistä huoltoa ja kunnossapitoa monumentin suojelun varmistamiseksi. Mikäli rappeutumisen tai tuhoamisen takia restaurointi on välttämätöntä, tulee antaa menneisyyden historiallisille ja taiteellisille töille arvo niin, että kaikkien aikakausien tyyliä ovat samalla viivalla. Ateenan julistuksessa restaurointi käsitteenä on lähellä rekonstruktion käsitettä. Toinen maailmansota tuhosi ennennäkemättömän määrän rakennusmuistomerkkejä ja myös keskeytti alkaneen kansainvälisen yhteistyön ja hajotti Kansainliiton. Osa sodan tuhoista tähtäsi tietoisesti kansallisen identiteetin hävittämiseen. Historiallisten muistomerkkien jälleenrakentaminen rekonstruoimalla toisen maailmansodan jälkeen oli osoitus siitä, että sodan ei annettu lannistaa kansallista kulttuuria. (Kairamo 1992).

Toisessa maailmansodassa tuhoutuneiden rakennusmuistomerkkien ja historiallisten alueiden jälleenrakennustyössä käytettiin mittavasti rekonstruktiota. Kuuluisimpana esimerkkinä pidetään Vanhan Varsovan kaupunkikuvallista rekonstruktiota, joka on otettu UNESCO:n maailmanperintöluetteloon erityisesti jälleenrakentamisen voimannäytteenä. Sodassa tuhoutuneita historiallisia alueita rakennettiin myös uudelleen modernien kaupunkisuunnitteluperiaatteiden mukaan. Sodan raivaustöissä hävitettiin myös mittavat määrät korjauskelpoista kaupunkirakennetta. Jälleenrakentamisen mukana syntyi into rekonstruoida rakennusmuistomerkkejä kriittittävästi. Se johti UNESCO:n tuella järjestettyihin kahteen kansainväliseen kokoukseen. Ensimmäinen oli Pariisissa vuonna 1957 ja toinen Venetsiassa 25.-31. toukokuuta 1964. Tällöin kongressi hyväksyi kansainvälisen julistuksen monumenttien suojelusta eli Venetsian julistuksen, jonka päätavoite on historiallisen autenttisuuden korostaminen ja rekonstruktioiden hillitseminen sekä kriittinen suhtautuminen restaurointityössä yleistyneeseen modernien rakennusaineiden ja rakenteiden käyttöön. (Kairamo 1992). Viimeisten viidenkymmenen vuoden aikana ovat restauroinnin periaatteet tulleet aiempaa tietoisemmin itse prosessissa tehtävien ratkaisujen pohjaksi (Lilius 2014, 7–8).

2.4 Restaurointia vai korjausrakentamista?

Milloin rakennushankkeessa on kyse korjausrakentamisesta ja milloin restauroinnista? Miksi toimenpiteet on tärkeä osata erottaa toisistaan? Rakennetun kulttuuriympäristön säilymistä kannalta on merkittävää ymmärtää mistä lähtökohdista rakennushanketta toteutetaan. Korjausrakentaminen ei välttämättä aina edistä rakennetun kulttuuriympäristön arvojen säilymistä, vaikka se edistäisi rakennuksen säilymistä.

Korjausrakentaminen määritellään rakennetun ympäristön pääsanastossa näin: ”Korjausrakentamisen tavoitteena voi olla esimerkiksi kohteen parempi soveltuvuus tarkoitukseensa (perusparannus), kulttuuriarvojen säilyttäminen tai palauttaminen (entisöinti) tai kohteen käyttötarkoituksen muuttaminen (muutusrakentaminen). Usein samalla hankkeella on monia tavoitteita. Korjausrakentamista voidaan tehdä erillisenä projektina tai vuosikorjaustyypisesti ilman erillistä hanketta” (Ympäristöministeriö 2023). Pääsanaston määrittelystä voidaan tulkita, että korjausrakentaminen on kattotermi toiminnalle, joka vaikuttaa fyysisesti olemassa olevaan rakennettuun ympäristöön. Toiminta voidaan suorittaa päivittäen, entistäen tai muuttaen, tai näitä yhdistäen.

Rakennetun kulttuuriympäristön, restauroinnin ja rakennusten kunnossapidon sanastossa restaurointi määritellään näin: ”Erilaisia toimenpiteitä yhdistävä toiminta, joka perustuu kohteen tuntemiseen ja tutkimiseen ja jonka ensisijaisena tavoitteena on kohteen ja sen ominaisuuksien sekä kulttuurihistoriallisten arvojen säilyttäminen ja esiintuominen. Restauroinnissa huomioidaan kohteen merkitys ja historia sekä kohteessa käytetyt materiaalit, tekniikat ja rakennustavat. Restaurointiin kuuluu keskeisesti tutkimustulosten, työssä tehtyjen valintojen ja toimenpiteiden dokumentointi. Restauroinnin toimenpiteet painottuvat yleensä säilyttävään korjaamiseen ja kunnostamiseen. Lisäksi hankkeeseen voi sisältyä konservoivia, rekonstruoivia ja ennalleen palauttavia toimenpiteitä. Restaurointiin voi sisältyä myös korjausrakentamista, kuten paikallisia muutoksia, tai uudisrakentamista, kunhan ne palvelevat restauroinnin tavoitetta. Restauroinnilla ei tavoitella rekonstruktiota” (Museovirasto 2022). Määritelmästä voi tehdä tulkinnan, että restaurointi on olemassa olevaan rakennettuun ympäristöön fyysisesti vaikuttavaa toimintaa, joka erityisesti kunnioittaa kohteen olemusta, historiaa ja arkkitehtuuria.

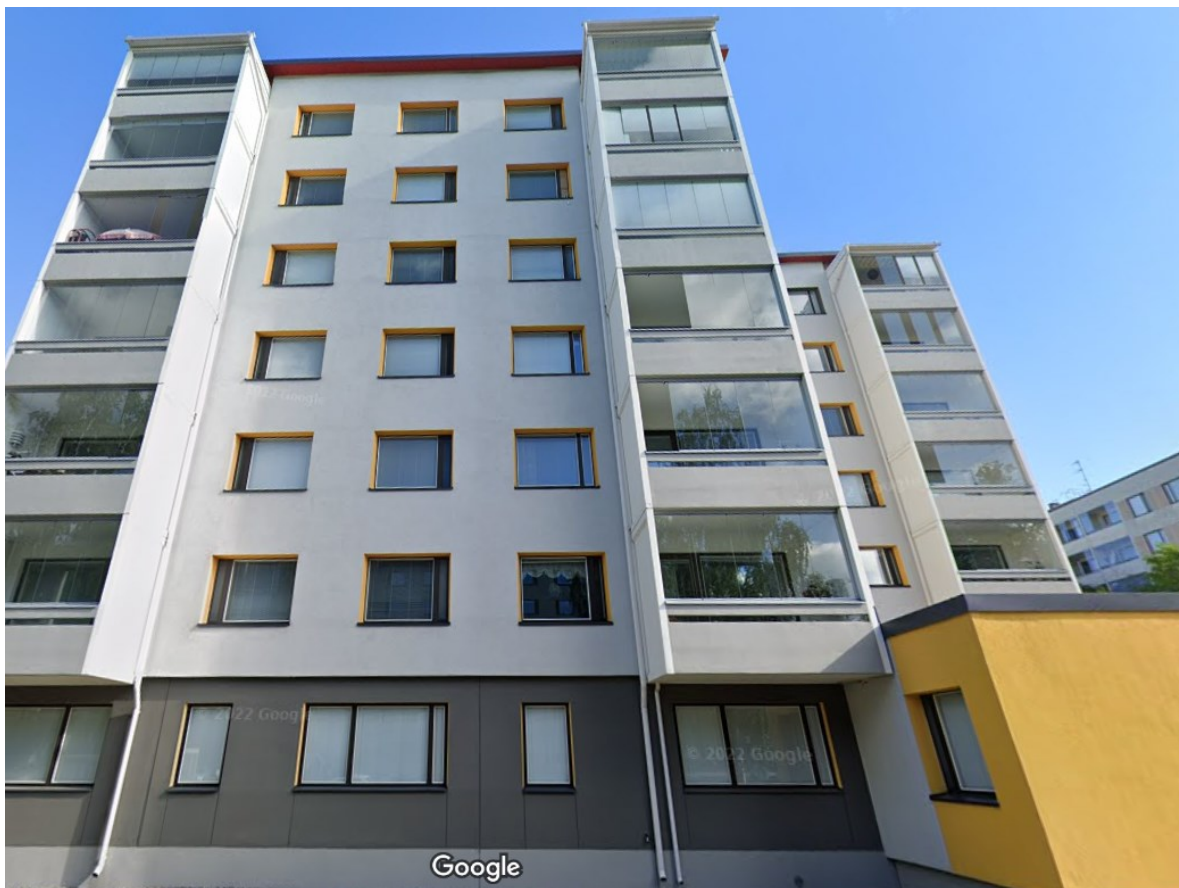
Korjausrakentaminen ja restaurointi ovat sanastomääritelmiensä mukaan kirjoitettu toistensa sisälle. Termeistä on kuitenkin vakiintunut ajatustapa, jonka mukaan korjausrakentamisella usein viitataan modernin rakennuskannan remontointiin, kun taas restaurointikohteesta puhuttaessa keskustellaan useammin ennen 1950-lukua

valmistuneen rakennuskannan remontoinnista. Rakennusaikaan katsomatta hanketta pidetään enemmän korjausrakentamisena, mikäli rakennukseen kohdistuva muutos on modernisoiva, uudistava tai radikaalisti käyttötarkoitusta muuttava. Aputermiksi raja-alueen tapauksissa voi muotoutua termi restauroiva korjaaminen. Restauroinnista voi olla kyse myös modernin rakennusperinnön kohdalla, kun rakennukseen kohdistuva toimenpide on luonteeltaan enemmän historiallisia ja arkkitehtonisia arvoja ylläpitävä, vahvistava tai palauttava. Esimerkiksi Suomenlinnan rakennuskantaa Helsingissä on muokattu restauroinnin periaattein. Seuraavissa kuvaesimerkeissä on havainnollistettu, miten korjausrakentaminen voi muuttaa rakennuksen luonnetta radikaalisti. Molemmissa kuvissa on sama rakennus Tampereella.

Kuva 3 Korjausrakentamista ennen, Pohjolankatu, Tampere
(kuva: kuvakaappaus Google Maps 2009)

Kuva 4 Korjausrakentamisen jälkeen Pohjolankatu, Tampere
(kuva: kuvakaappaus Google Maps 2021)

Riikka Lumme käsittelee kulttuuriekologista restaurointia artikkelissa ”Teoreettinen pohja kulttuuriekologiselle restauroinnille” (2014). Kulttuuriekologinen restaurointi keskittyy restaurointiin ihmisen ympäristösuhteen kautta. Kulttuuriekologisen restauroinnin periaatteita voidaan hyödyntää esimerkiksi ympäristösuunnittelussa ja suojelustatuksen määrittelyn yhteydessä. Restauroitavat kohteet välittävät tulevaisuuteen kulttuurimerkityksiä ja kulttuuriperintöä. Ekologisen rakentamisen perusperiaatteita ovat rakennusten pysyvyys ja rakentamisen laatu. Rakennusten pysyvyydessä ja laadukkuudessa yhdistyvät ekologisuus ja rakennuskulttuuri. Kestävä kehitys on olennaisessa osassa kulttuuriekologisessa restauroinnissa. Lopulta kestävässä kehityksessä on kyse muutosten jatkumosta. Sille on ominaista, että luonnonvarojen hyödyntäminen, sijoitusten kohdentaminen, teknologisen kehityksen suunta ja hallinnolliset muutokset ovat tasapainossa ja edistävät ihmisten kykyä täyttää heidän tarpeensa ja toiveensa tässä hetkessä ja tulevaisuudessa. Kaikki rakennukset ovat yksilöllinen yhdistelmä paikallisuutta ja kansainvälisiä arkkitehtuurivirtauksia. Kulttuuriekologisen restauroinnin yksi päämäärä on paikallisuuden tunnistamisessa ja kulttuurien moninaisuuden vahvistamisessa. (Lumme 2014, 2,4).

Lumpeen artikkelissa todetaan kulttuuriekologian kuuluvan kulttuuriantropologian tieteen kentälle ja tutkivan ihmisen kulttuuriympäristösuhdetta. Kulttuuriekologia sai alkunsa Yhdysvalloissa Julian Stewardin ja Leslie Whiten johtamissa tutkimuksissa 1950–60-luvuilla. Stewardin määrittelemänä kulttuuriekologia on ala, jossa kulttuurista evoluutiota pidetään erilaisten aineellisten tekijöiden, väestön, ekologian ja teknologian yhteisvaikutuksen tuotoksena. Kulttuuriekologiassa paineotetaan aineellisten tekijöiden merkitystä yhteiskunnan ja kulttuurin muutoksissa. Osa historiallista jatkumoa on arkkitehtuuri. Siksi modernin arkkitehtuurin tarkastelu tulisi tehdä myös tästä näkökulmasta. Kohteen tunnusomaiset piirteet ovat kulttuuriekologisen restauroinnin lähtökohtana. Kulttuuriekologisessa restauroinnissa myös aineellinen ja aineeton kulttuuriperintö sekä ekologisuus ovat oleellisessa osassa prosessia. (Lumme 2014, 2, 8–9).

Kulttuuriekologinen restaurointi linkittyy Lumpeen artikkelissa vahvasti rakennuskantaa muokkaaviin toimenpiteisiin. Lisärakentamisessa ja korjaamisessa tulee ottaa huomioon rakennuksen luonne, mittasuhteet, muoto, asemointi, materiaali, väri, patina ja yksityiskohdat. Restauroinnin tehtävänä on kohteen kulttuurisen merkittävyyden parantaminen ja säilyttäminen, ei sen vähentäminen. Rakennuksen autenttisuus perustuu alkuperäisen materiaalin säilyttämiseen, mikä välittää aineetonta kulttuuriperintöä myöhemmille sukupolville. Funktionaalinen integriteetti määrittellen restauroinnin yhteydessä kokonaisuuden eheydeksi ja rikkomattomuudeksi. Eli restauroinnissa se tarkoittaa toiminnallista eheyttä sekä tasapainoa rakennuksen alkuperäisen ja uuden käyttötarkoituksen välillä. Se edellyttää rakennuksen alkuperäisen funktion huomioimisen käyttötarkoituksen muuttuessa. Autenttisuus on kulttuuriperinnön merkittävä ainesosa. Se on myös Lumpeen mukaan yksi restauroinnin peruslähtökohta, jossa toimintojen kehä suhteutuu lineaariseen ajan jatkumoon. Tämän ajatusrakenteen sisällä historiallinen monumentti ilmentää oman aikakautensa erityisyyttä muodollaan ja aineellisuudessaan. (Lumme 2014, 9-10,12).

Lumpeen mukaan rakennus on rakentamisajankohtansa elävä muistomerkki. Käytössä oleva rakennus elää käyttäjiensä vaatimusten mukana. Kulttuuriperinnön välittäminen nykyisille ja seuraaville sukupolville on yksi kulttuuriekologisen restauroinnin päämääristä. Tällöin koko rakennuksen elinkaari tulee tarkastelun alaiseksi. Muutosliike on olennaisessa osassa, sillä rakennuksen käyttäjät määrittelevät rakennuksen käytön ja näin määrittävät käytön kulttuuria. Tämän jatkuvan muutosliikkeen hallitsemista on Lumpeen mukaan kulttuuriekologinen restaurointi. (Lumme 2014, 14).

2.5 Restaurointi, korjaaminen, rakennusperintökohde

Rakennuksen säilymistä voi edesauttaa hyvällä ylläpidolla ja korjaamisella. Korjaaminen voi edistää kulttuuriympäristöarvojen säilymistä, mutta myös hävittää niitä. Millainen restaurointi ja korjaaminen edistävät kulttuuriympäristöarvojen säilymistä? Periaatteiden ymmärtäminen on edellytyksenä vaikutusten arvioinnille, kun arvioinnin kohteena on rakennettu kulttuuriympäristö. Hyväksi koettujen menetelmien tunnistaminen ja hyödyntäminen edistävät kulttuuriympäristöarvojen säilymistä.

Restauroinnin perustana tulee olla huolellinen tutkimus ja kohteen perusteellinen tuntemus. Kuitenkin ilman luovaa ongelmanratkaisua ja kokoavaa otetta ei restauroinnista tule kuin kuiva rakennushistoriallinen esimerkkikokoelma tai sarja triviaaleja käytännön muutoksia. Restauroitavastakin rakennuksesta tulee koettavasti välittyä sen elämä. Silti askel luovasta otteesta mielivaltaan on lyhyt. Vaikeinta restauroinnissa on harkintakyvyn osoittaminen. (Helander 2014, 13).

Yleisesti hyväksytyt restaurointiperiaatteet pyrkivät takaamaan kohteen autenttisuuden säilymisen. Näitä periaatteita ovat toimenpiteiden minimointi, muutosten palauttavuus, lisäysten sekä muutosten fyysinen ja kemiallinen yhteistoimivuus, kestävyys ja alkuperäisestä erottuminen. Periaatteet vastaavat kysymyksiin siitä, miten tulisi restauroida. Rakennuksen arvioiminen historiallisena ja esteettisenä kokonaisuutena ja sen arkkitehtonisten ominaispiirteiden tunnistaminen edellyttävät eri aikakausien ja työtapojen sekä materiaalien tuntemusta. Rakennuksen arvojen tunnistaminen ei ole mahdollista perehtymättä sen menneisyyteen ja nykytilaan. Rakennuksen ikäarvon ja historiallisen arvon tähden restaurointitoimenpiteiden tulisi olla pääasiassa konservoivia eli alkuperäisen materiaalin ja rakenteiden tähtäämiseen säilyviä. Arvot ovat kuitenkin aina sidoksissa nykyhetkeen ja siksi suhteellisia. Jokainen restaurointi edellyttää uutta arvottamista, koska arvot eivät ole pysyviä. (Perkkiö 2016, 204–5).

Restauroinnin kohteet ovat todisteita ajan kulumisesta, menneestä kulttuurista sekä rakennustavasta. Ne ovat samalla arvokkaita tutkimuksen kohteita, joita ei voi korvata kopiolla. Restaurointiin liittyvä tutkimus avaa rakennukseen sisältyviä arvoja ja auttaa niiden tunnistamisessa. Muusta korjausrakentamisesta poiketen restauroinnin tavoitteena on kohteen säilyminen mahdollisimman autenttisenä huolimatta siitä, että käyttötarkoituksen vaihtuessa tarvitaan usein muutoksia. Autenttisuus ei ole kuitenkaan pelkästään materiaalin vaalimista, vaan myös rakennuksen ymmärtämistä esteettisenä ja historiallisena kokonaisuutena. Restauroinnin pohjaksi laaditaan yleensä rakennushistoriaselvitys ja mittausdokumentointi. Lisäksi edellytetään tietoa

alkuperäisistä materiaaleista, niiden ajoittumisesta ja perinteisistä työtavoista. (Perkiö 2016, 203).

Inventoinnit ovat rakennusperinnön hoidon tietoperusta. Inventointitietoa tarvitaan esimerkiksi maankäytön suunnittelussa, ja rakentamisen ja korjausrakentamisen ohjauksessa. Inventoinnit tuottavat tietoa lisäksi myös opetusta, kansalaistoimintaa, kotiseututyötä sekä elinkeinoelämää, esimerkiksi matkailun kehittämistä varten. Inventoinneissa tuotetaan asiantuntijatietoa rakennusperinnöstä ja kerätään lisäksi kansalaisilta paikallistietoa heidän ympäristöstään (Ympäristöministeriö 2001, 27). Tavoitteena on selvittää ja arvioida rakennusperinnön merkitystä kulttuurin ja yhteiskunnan osana. Rakennetun kulttuuriympäristön arvottamiselle ja sitä koskevalle päätöksenteolle perustana on tutkimustieto. Se on lisäksi perustana viranomaistyölle, kulttuuriympäristökasvatukselle ja rakennusperinnön hoidolle. Arkkitehtuurin historiaan, perinteiseen rakennustekniikkaan ja rakennusmateriaaleihin kohdistuvan tutkimuksen lisäksi tutkimusta tarvitaan yhteiskunnallista, sosiaalisista, taloudellisista, ekologisista ja kulttuurisista ulottuvuuksista rakennetussa ympäristössä ja lisäksi tutkimusta näiden keskinäisistä vaikutuksista. (Ympäristöministeriö 2001, 28).

Ulkomuseot ovat olleet restauroinnin ja rakennuskonservoinnin yksiä ensimmäisiä näytönpaikkoja suomalaisessa rakennusperinnössä. Ensimmäinen varsinainen ulkomuseoyritys tehtiin Kuopiossa vuonna 1887, jolloin Väinölänniemeen päätettiin siirtää vanha savutupa. Hanke toteutui kuitenkin vasta vuonna 1892 ja rakennus rappeutui myöhemmin hoidon puutteen vuoksi. Tukholman Skanssenin avaaminen vuonna 1891 aloitti myös Suomessa laajemman ulkomuseoiden suunnittelun. Skanssenin ajatuksen tyyliä avattiin Turun linnapuistoon ja Kemiöön 1906 ensimmäiset umpirakennuksiset ulkomuseot. Seurasaaren avattiin ulkomuseo vuonna 1909. Seurasaaren ideana oli esitellä puistomaisessa ympäristössä yksittäisiä merkkirakennuksia eri puolilta maata. 1920- ja 1930-luvuilla perustettiin eri puolille maaseutua useita pieniä ulkomuseoita, joiden pääasiallisimmat rakennukset olivat asuinrakennus, aitta ja tuulimylly tai vain luhti, aitta ja tuulimylly. Alkuperäisessä ympäristössään sijaitsevat ulkomuseot yleistyivät 1950-luvulta. Maaseudun kyläkuvan uusiutuminen yhteiskuntarakenteen muutoksen ja teollistumisen myötä herätti voimakkaan ajatuksen myös vanhan rakennuskannan ja pihapiirin säilymisestä tuleville sukupolville. (Kaila, Vihavainen, ja Ekblom 1987, 3).

Ulkomuseorakennus museoesineenä on todistuskappale menneisyydestä ja jokainen muutos vähentää sen antikvaarista arvoa ja todistusvoimaa. Ulkomuseon ollessa historiaa ja nykypäivää samaan aikaan tulisi sen sisältämää tietoa voida käyttää ja tiedon tulisi säilyä ihmisten saavutettavissa. (Kaila, Vihavainen, ja Ekblom 1987, 4). Samaa

ajatusta voidaan suoraan soveltaa restauroitavaan rakennusperintöön ja sen todistusvoimaan, mutta museoidun kohteen sijaan, suuren osan rakennusperinnöstä on säilyttävä myös muuhun kuin historian esittämiseen käytettävänä. Panu Kaila on jakanut ulkomuseon rakenteet neljään periaatteelliseen tyyppiin oppaassa Rakennuskonservointi Museokohtena säilytettävien rakennusten korjausopas. Myös restauroitavasta rakennusperintökohteesta voidaan tehdä vastaava luokitus rakennuksen osille hankkeen pohjatiedoiksi.

Taulukko 3 Ulkomuseon rakenteet (Kaila 1987).

Osa	Tarkennus
1. Aito osa eli dokumentti	Antikvaarisesti ja tieteellisesti arvokas osuus, johon perustuu rakennuksen säilyttäminen ja käyttäminen ulkomuseona. Tähän eivät sisälly vain alkuperäiset osat vaan rakennuksen omaan elävään historiaan kuuluvat muutokset ja lisäykset ennen museointia, tavoitteena säilyttää aitoa mahdollisimman paljon.
2. Lavaste, kuvitus eli illustraatio.	Kokonaisvaikutelman vuoksi rakennuksen puuttuvien osien uudelleen rakentaminen, mikä on nähtävyysskäytön ja opetuksen kannalta tarpeellista. Ulkomuseon pitää välittää mahdollisimman todenperäinen kuva vanhasta rakennuskulttuurista, ei merkitse mitään jos katsoja luuleekin lavasteita aidoiksi, tutkija saa tietonsa papereista, joihin korjausten suorittaminen on kirjattava.
3. Apurakenne	Rappeutuneen osan uusimisen välttämiseksi rakennettu esimerkiksi tutki tai vahvistus, myös kemialliset käsittelyt kuten painekyllästys ovat tietynlaisia apurakenteita, kuten myös esimerkiksi uudet lämmityslaitteet, apurakenne on selvästi uudenaiainen ja mahdollisimman huomaamaton, tavoite suunniteltaessa on tehdä mahdollisimman hyvin aitoa säilyttävä rakenne, jonka voi tarvittaessa purkaa pois.

4. Lisäosat

Myös ulkomuseorakennuksen rakennustyyppijä, uusia lisäosia, jonkin uuden ja rakennukselle vieraan käytön vaatimia lisäyksiä tai muutoksia, esimerkiksi toimintaa tukevia tiloja

Kuva 5 Seurasaaren ulkomuseo 50-vuotisjuhliensa aikaan. Kuvassa Seurasaaren ensimmäinen rakennusryhmä Niemelän torppa (kuva: Voutilainen Erkki, Museovirasto, JOKA Journalistinen kuva-arkisto Maaseudun tulevaisuus 15.09.1959)

Marja Ivars esittelee artikkelissaan ”Kartanomuseo nähtävyys ja kulttuurikohteena” (2016) muistilistan nähtävyyden muutos- ja korjaussuunnittelua varten (Ivars 2016, 111). Olen korostanut kulttuuriympäristöarvojen säilymisen kannalta merkittävimmät toimenpiteet.

1. **Perehdy kohteeseen itse ja varmista, että kaikki siellä työskentelevät on riittävän hyvin perehdytetty.**
2. Määrittele mitä hoitotoimenpiteillä tavoitellaan.
3. Ota päätöksentekoon mukaan riittävän laaja asiantuntijajoukko.
4. Tee mahdollisimman vähän. Huolehdi, ettet vaikeuta tulevia korjauksia.
5. **Dokumentoi kaikki toimenpiteet eli kuvaile, mitä tehtiin, miten ja miksi.** Dokumentoinnit tulee tallentaa niin, että ne ovat seuraavia työvaiheita tekevien käytössä.
6. Tee toimenpiteet mahdollisimman huomaamattomasti. Jos muutosten halutaan erottuvan, tämä pitää erikseen perustella.
7. **Valitse materiaalit ja työtavat niin, että ne ovat teknisesti toimia ja yhteensopivia olemassa olevien rakenteiden ja materiaalien kanssa. Kestävyys, pitkäikäisyys ja kierrätettävyys ovat aina tavoitteena.**
8. Suosi paikallista työvoimaa ja materiaaleja.
9. **Näe vanheneminen kauniina.**

Pekka Lehtinen esittelee artikkelissaan ”Säilyttävä korjaaminen johtolankana” (2016) säilyttävän korjaushankkeen suunnittelun yleisperiaatteet (Lehtinen 2016b, 145). Olen kerännyt Lehtisen määrittelemät yleisperiaatteet alla olevaan taulukkoon ja korostanut kulttuuriympäristöarvojen säilymisen ja tämän tutkimuksen tarpeiden kannalta merkittävimmät.

Taulukko 4 Säilyttävän korjaushankkeen suunnittelun yleisperiaatteet (Lehtinen 2016, 145).

Rakennus on käyttöä varten. Korjauksella luodaan edellytykset rakennuksen käytölle, hoidolle ja ylläpidolle.	Perehdy kohderakennukseen ennen korjausten ja muutosten suunnittelua - sen historiaan, arkkitehtuuriin, materiaaleihin ja toimintaperiaatteisiin. Huomioi tekniset järjestelmät arkkitehtuurin osana.	Hyväksy historiallinen rakennus. Rakennus on pitkäikäinen. Älä turhaan muuta sitä tai uusi kunnossa olevia osia.
Tunnista kohteen arkkitehtuurin ja ominaisluonteen tärkeät tekijät ja aseta säilyttämisen tavoitteet.	Erittele korjaustarpeet. Korjaa vain se, mikä on rikki.	Säilytä, säästä ja hyödynnä rakenteita ja materiaaleja. Pyri hyväksymään rakennus rakenteineen ja tiloineen uuteen käyttöön mahdollisimman vähäisin muutoksia.
Hyödynnä alkuperäisen arkkitehtuurin ominaisuuksia. Sovi säännösten soveltamisesta rakennusvalvonta- ja pelastusviranomaisten kanssa.	Erittele muutostarpeet. keskitä muutoksen niin että koko rakennusta ei tarvitse muuttaa.	Mittaa ja tutki. Olemassa oleva rakennus on suunnittelun lähtökohta. Lyö suunnitelmat lukkoon vasta, kun olet varmistanut ratkaisujen soveltuvuuden tarvittavin rakenneavauksin ja koekorjauksin.
Vaali rakennuksen omaa arkkitehtuuria. Sovita toimenpiteet rakennuksen arkkitehtuuriin ja rakennustapaan. Huolehdi rakennuksen ominaisluonteen säilymisestä kokonaisuutena. Rakennuksen alkuperän tulee olla tunnistettavissa myös korjauksen jälkeen.	Ajattele tulevia korjaajia. Käytä johdonmukaisesti rakennukseen sopivia rakenteita ja materiaaleja. Ikäänntyvät, kuluvat ja rikkoutumisalttiit osat ja rakenteet on voitavat korjata ja uusia muita rakenteita rikkomatta. Älä piilota asennuksia kiinteästi niitä pidempi-ikäisiin rakenteisiin. Tilapäistä tarvetta varten tehtävät muutokset on voitavat tulevaisuudessa helposti poistaa.	Dokumentoi säilyvä rakennus ja siihen tehtävät toimenpiteet. Talleta tiedot. Perehdytä ja opasta korjatun rakennuksen käyttäjät ja hoitajat kohteeseen.

3 VALTION HALLUSSA

3.1 Valtio ja rakennusperintö

Miten omistajuus vaikuttaa rakennetun kulttuuriympäristön säilymiseen? Muutosprosessin vaikutusten arvioinnissa on ymmärrettävä ympäristön historian lisäksi omistussuhteiden vaikutukset ympäristölle. Maisteritutkielman tapaustutkimuksen kohde Katanpään linnakesaari on valtion omistama kulttuuriympäristökohde.

Sanakirjamääritelmä valtiolle kuuluu: ”valtio on ihmisten muodostama yhdyskunta, joka käyttää pysyvää valtaa määrätyllä alueella.” Kansainvälisen oikeuden mukaan (Montevideon sopimus 1933) maan tulee täyttää neljä kriteeriä ollakseen kansainvälisen oikeuden oikeustoimija valtiona: 1. pysyvä väestö, 2. rajattu alue, 3. hallitus, 4. kyky solmia suhteita muiden valtioiden kanssa (Eduskunta n.d.). Tutkielmassa valtiolla viitataan pääsääntöisesti Suomen valtioon tai yleensä keskusvaltaan sen historiallisine olomuotoineen.

Eurooppalaisen kulttuuriperintöpolitiikan sanastossa rakennusperintö tiivistetään muotoon: rakennukset, rakennelmat ja rakennetut alueet sekä maankäytön ja rakentamisen historia ja tapa, jolla rakennettu ympäristö on syntynyt (Museovirasto 2011, 40). Valtiolle rakennettu teoksen sanasto-osuudessa valtion rakennusperintö määritellään tarkoittavan ensinnä valtion omaan käyttöön rakentamia kiinteistöjä nykyomistuksesta ja käytöstä riippumatta. Toisena valtion rakennusperinnöllä tarkoitetaan valtion omaan käyttöönsä hankkimia tai saamiaan ja käyttöönsä muokkaamiaan kiinteistöjä nykyisestä omistajuudesta riippumatta. Valtion rakennusperintö käsitteenä muodostaa kulttuurihistoriallisen kehyksen valtion kiinteistövarallisuuden

tarkasteluun. Valtion rakennusperintöä eriteltäessä on huomioitava, että osa rakennuksista sisältyy erottamattomasti valtion käsitteeseen. Tällaisia rakennuksia ovat esimerkiksi hallintokoneistolle, puolustuslaitokselle, vankienhoidolle, rajavartiolaitokselle ja tullille rakennetut rakennukset. Valtio-omistuksen päättyessä kohteen jäämisen valtion rakennusperinnöksi ratkaisee yleensä se, kuinka vahvasti valtiovaihe luonnehtii kohdetta ja rakennuksen historiaa. (Sinisalo 2016, 46,234).

Jarkko Sinisalo käsittelee valtion rakennusperintöä artikkelissa ”Valtion rakennusperintöä lukemassa” (2016). Valtion rakennusperintöä tarkasteltiin kokoavammin rakennussuojelun ja yleensä kulttuuriympäristön kannalta 1960- ja 1970-luvulla. Tieto- ja kokemuspohjan karttuminen, tutkimuksen, kohdetuntemuksen ja arvojen pohdinta aktivoiva suojelutoiminnan laajeneminen ovat vahvistaneet ja monipuolistaneet edellytyksiä tunnistaa valtion rakennusperinnön merkityksiä ja erityispiirteitä. Valtion rakennusperinnön tarkastelussa sovelletaan samoja näkökulmia ja kriteereitä kuin yleensä rakennusperintöä tarkasteltaessa. Valtion rakennusperinnön erikoispiirteitä ovat muun muassa sen valtakunnallinen luonne ja toimialojen rakentamis- ja tilatarpeiden erityislaatu. (Sinisalo 2016, 49).

Valtion rakennustoiminta on ollut ensisijaisesti valtakunnallista. Rakennustarpeet määriteltiin maanlaajuisesti ja toimialakohtaisesti valtakunnan suunnittelun puitteissa. Rakentamistulokset tuottivat keskusjohtoista rakennuttamista ja suunnittelua. Paikallisten ja alueellisten erityispiirteiden esiintyminen oli poikkeuksellista. Valtion toimintojen tarvitsemissa rakennuksissa ja niiden sijoittelussa voi nähdä heijastuksia keskusvallan ja lainsäätäjän tulkinnasta valtion tehtävästä, yhteiskunnan tilanteesta, kehittämistarpeesta ja sotilaallisista uhkakuvista. Valtion tarvitsee monenlaisia tiloja. Rakennustyyppinä on majakasta ja metsäkämpistä vankilaan ja kasarmiin, presidentin virka-asunnosta virastotaloon ja historiallisiin linnoihin ja muihin museo- ja nähtävyyshankkeisiin. Käyttötapa ja -tarkoitus määrittelevät ja selittävät rakennusta, sekä sen tilajärjestelyjä ja arkkitehtuuria. (Sinisalo 2016, 49–51).

Pekka Lehtinen määrittelee valtion rakennuskulttuurille tyypilliset ominaisuudet artikkelissa ”Säilyttävä korjaaminen johtolankana” (2016). Olen korostanut listasta ne, jotka kuvaavat myös Katanpään linnakesaarta.

- 1. Osana valtakunnallista rakennusohjelmaa toteutetut rakennukset.**
- 2. Rakentamisen keskusjohtoisuus. Suunnittelun ja toteutuksen normiohjaus.**
- 3. Laitoskokonaisuudet. Ympäristössään autonomisia korttelikokonaisuuksia tai laitosalueita.**
- 4. Valtion toimintoihin liittyvät rakennustyyppit. Kuvastavat valtion tehtävien kehitystä.**

5. Pyrkimys edustavuuteen. Kuvastaa valtiolle eri aikoina asetettuja tavoitteita.
6. Modernisaatio eli pitkäaikaisen valtion rakennuksen teknisten ja toiminnallisten muutosten historia.
(Lehtinen 2016b, 63).

3.2 Valtion rakennukset

Mikko Härö jäsentää valtion kiinteistövarallisuuden muodostumista artikkelissa ”Valtio vastuullisena kiinteistövarallisuutensa hoitajana” (2016). Suomen keskushallinto ministeriöineen, virastoineen ja aluehallintoineen luotiin autonomisessa suurruhtinaskunnassa 1800-luvun alussa. Teollistuminen, talouden, tieteenalojen ja kansalaisyhteiskunnan kehittyminen, sekä sosiaaliset ja kulttuuriset tarpeet vaikuttivat valtion tehtävien ja vastuiden kasvamiseen. Erityisesti vuosina 1940–1980 hallinnon kehittämällä vastattiin hyvinvointivaltion rakentamisen tarpeisiin. 1980-luvulta hallintoa uudistettiin, 1990-luvulta myös kiinteistöhallintoa keskittämällä ja luopumalla rakennuksista. Museovirastoon verrattavaa hallintoa Suomen alueella on ollut vuodesta 1630 alkaen. Kulttuuriperinnön vaalimisen yhteistyö valtion rakennusten hoidossa ja käytön ohjauksessa tuli tietoisemmaksi 1800-luvun lopulla keskiaikaisten linnojen restaurointihankkeilla. Suojelutoiminnan voidaan katsoa johdonmukaistuneen 1960-luvulta lähtien. (Härö 2016, 11–12).

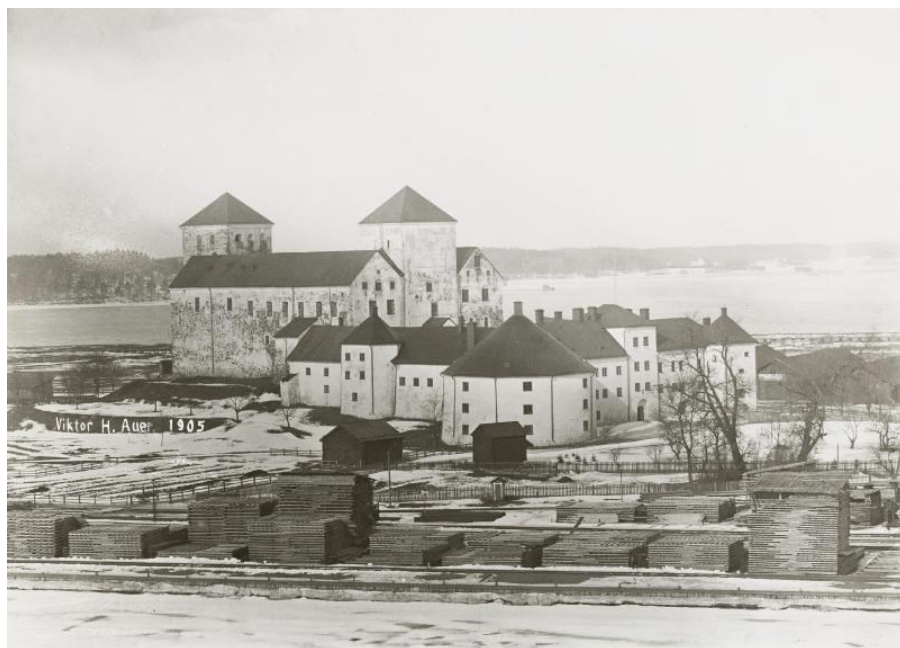
Julkisen rakentamisen jatkumo ulottuu linnoista ja kuninkaankartanoista aina hyvinvointivaltion sekä tietoyhteiskunnan luomiseen. Valtion on oman rakentamisensa ohella ohjannut ja tukenut muuta julkista rakentamista ja kaupunkien kehitystä. Rakentamisessa on pyritty kauneuteen, kestävyyteen, tarkoituksenmukaisuuteen, sekä ajanmukaisuuteen, innovatiivisuuteen ja edustavuuteen. Rakentamisesta on syntynyt rakennusperintöä. Valtion omistamat rakennukset tietyinä ajankohtana ovat periaatteessa sama kuin valtion tuona ajankohtana toiminnassaan tarvitsemansa rakennukset. (Härö 2016, 11) (Sinisalo 2016, 47).

1800-luvun lopulta 1900-luvun alkuun valtion rakennuskantaa kasvatettiin uusien valtion toimintojen tarpeisiin kuten asevelvollista kansallista sotaväkeä varten, sekä opettajaseminaareja, koulukoteja, aistiviällisuuskouluja varten. Myös lääninvankiloita uudistettiin ja valtio rakensi suuren määrän koulutaloja, sairaaloita, tieteen ja taiteen rakennuksia ja kulttuurilaitoksia. Venäjän keisarikunta varautui sotaan 1910-luvulla, minkä vaikutukset näkyivät myös Suomen rakennuskannassa. Pääasiassa

eteläisessä Suomessa toteutettiin lukuisia ja laajoja kasarmialueita. Mantereelle sekä saariin sijoitettiin linnoitusjärjestelmiä. (Sinisalo 2016, 48).

Suomen itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä valtion rakennustoiminnan painopistealue oli puolustusvoimien rakennuskanta. Uuden aselajin ilmavoimien tarpeisiin tarvittiin uusia tukikohtia. 1920–1930 luvuilla puolustusvoimien mittava rakennustointa sisälsi kasarmeja, sairaaloita, puolustusteollisuuden rakennuksia, varikkoja, harjoitusalueita ja linnoitusrakentamista. Valtion rakennustoiminnasta voidaan päätellä valtion kansalaisiin kohdistaman huolenpidon luonteesta ja ulottuvuuksista, sillä ajanjakson rakennusluettelo käsittää terveydenhoidon rakennuksia, kouluja ja postitaloja sekä kaksi alkoholihuoltolaakin. (Sinisalo 2016, 49).

Valtion merkittävin rakennustoiminta sotien jälkeen keskittyi esimerkiksi varuskuntarakentamiseen, yliopisto- ja korkeakoulurakentamiseen ja virastotaloihin. Läänikeskusten ulkopuolellekin toteutetut virastot lyhensivät kansalaisten ja valtion välistä etäisyyttä hyvinvointivaltion tavoitteiden mukaisesti. Rakennuskannan muutoksesta voidaan tulkita valtion kehittyneen kansalaisten huolehtijasta sekä valvojasta subjektiivisia oikeuksia nauttivien kansalaisten palvelijaksi ja tukijaksi. (Sinisalo 2016, 49).

Kuva 6 Valtion rakennusperintöä, Turun linna kuvattuna vuonna 1905 (kuva Viktor H. Aurer, Turun museokeskus, VSO-kokoelma)

Valtion kiinteistöomaisuus jakautuu kolmeen pääryhmään: rakennukset, luonto ja liikenneinfrastrukturi. Päävastuu näiden hallinnasta on jaettu Senaatti-kiinteistöille, Metsähallitukselle ja Liikennevirastolle. Lisäksi vastuita valtion rakennuksista kantavat ulkoasiainministeriö, Suomenlinnan hoitokunta, eduskunta ja tasavallan

presidentin kanslia. Valtion kiinteistövarallisuutena pidetään valtion omistamia kiinteistöjä, muita rekisteriyksiköitä, erityisiä oikeuksia, rakennuksia, sekä osakkeita asunto-osakeyhtiöissä ym. yhtiöissä. (Laine 2016, 14) (Maaperä 2016, 26).

Valtion omistamat kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset suojeltiin aiemmin erillisten rakennussuojelulain (65/1985) ja kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta annetun lain (572/1964) nojalla annettujen asetusten kautta (480/1985 ja 278/1965). Valtion omistajan rooli on kuitenkin muuttunut, joten kiinteistöjen omistuksen vaihtuessa ei ole nähty enää syytä ylläpitää erillistä valtion omistamien rakennusten suojelua koskevaa järjestelmää. Vanhojen asetusten mukaiset suojelupäätökset pysyvät kuitenkin voimassa, kunnes rakennusten suojelusta on päätetty rakennusperintölain mukaisesti, ensisijaisesti asemakaava-alueen ulkopuolella. (Maaperä 2016, 28).

3.3 Valtio kulttuuriympäristön säilyttäjänä

Museovirasto laati vuonna 2009 inventoinnin valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista kulttuuriympäristöistä (RKY 2009). Rakennetun kulttuuriympäristön osalta (1.1.2010 alkaen) tämä RKY 2009 inventointi on otettu valtioneuvoston päätöksellä 22.12.2009 maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi inventoinniksi. Inventointiin valitut kohteet tarjoavat alueellisesti, ajallisesti ja eri tyypeittäin monipuolisen kokonaiskuvan Suomen rakennetun ympäristön historiasta sekä kehityksestä. Hankkeessa RKY-alueet jaettiin paikkatietoa hyödyntäen maakuntakaavoitetulla alueella, yleiskaavoitetulla alueella ja asemakaavoitetulla alueella sijaitseviin. Lisäksi kartoitettiin rakennusinventointien tilannetta RKY-alueilla. (ELY-keskus 2021). Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen rakenne, kylä- ja kaupunkikuva pyritään turvaamaan ja säilyttämään alueilla olemassa olevia rakennuksia sekä ympäristöjä. Sen lisäksi tavoitteena on sopeuttaa täydennysrakentaminen ja muut mahdolliset muutokset kulttuuriympäristön luonteeseen ja sen erityispiirteisiin. Säilyttämisen ja muutosten laajuus sekä sisältö tulee ratkaista kaavoituksella. (Museovirasto n.d.).

Kuva 7 Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö Kustavin Katanpään linna-kesaari (kuva: Anniina Grönholm 2021)

Valtion rakennusten asema ympäristössään on usein näkyvä, joten valtiolla on hyvät edellytykset toimia esikuvana, vastuullisena ja suunnitelmallisena kiinteistönomistajana. Omalla toiminnallaan valtio voi näyttää mallia julkisen ympäristön hoidolle ja kehitykselle. Muuttuvien ja uusien tilatarpeiden ratkaiseminen jo olemassa olevan rakennuskannan avulla edistää kulttuuriympäristön säilymistä käytössä, mutta säästää myös luonnonvaroja. Rakennettu ympäristö on kulttuuriperintöä, jota hoitamalla vai kutamme olennaisesti sekä oman aikamme että tulevaisuuden elämän edellytyksiin ja laatuun. (Lehtinen 2016a, 62–63).

Valtion kiinteistöstrategia on päivitetty vuonna 2021. Valtioneuvoston periaatepäätöksen valtion kiinteistöstrategiaksi 2030 tavoitteena on nykyisissä ja muuttuvissa olosuhteissa valtion kiinteistövarallisuuden hallinta sekä hoitaminen tehokkaalla, kestäväällä ja valtion kokonaisedun varmistavalla tavalla. Tavoitteet tulee taata kaikissa kiinteistövarallisuutta koskevissa ratkaisuissa, jotka koskevat valtion omistuksessa tai määräysvallassa olevia kiinteistöjä. Valtion kokonaisedulla valtion

kiinteistöstrategiassa tarkoitetaan taloudellisten vaikutusten ohella myös sosiaalisia vaikutuksia ja ympäristövaikutuksia, ja muita keskeisiä yhteiskunnallisia näkökulmia, kuten kulttuuriperinnön vaaliminen, kokonaisturvallisuuden varmistaminen, ilmastomuutoksen torjunta ja luonnon monimuotoisuuden turvaaminen. (Valtiovarainministeriö 2021). Valtion rooli kulttuuriympäristön säilyttäjänä on kirjattu myös valtion kiinteistöstrategiaan.

Valtion kiinteistövarallisuus luokitellaan strategisiin omistuksiin, käyttökiinteistöihin ja luovutettaviin kiinteistöihin. Valtion strategista kiinteistövarallisuutta ovat sellaiset kiinteistöt, jotka on välttämätöntä säilyttää valtion omistuksessa valtion tehtävienhoidon kannalta tai omaisuuden luonteen takia. Käyttökiinteistöjä ovat sellaiset kiinteistöt, jotka on tarkoituksellista omistaa valtion tehtävienhoidon, yhteiskunnallisen tai taloudellisen merkityksen tai omaisuuden luonteen takia, ja joita kehitetään aktiivisesti. Luovutettavilla kiinteistöillä ei ole valtiokäyttöä, eikä omaisuuden luonne ei rajoita luopumista. (Valtiovarainministeriö 2021). Jokaisella valtion rakennuksella on merkitys osana valtion kiinteistövarallisuuden kokonaisuutta. Jotkut kiinteistöt voidaan luokitella strategisiksi yksin kulttuurihistoriallisin perustein. Kun kiinteistökohteella todetaan olevan kulttuurihistoriallinen strateginen merkitys, sille on määriteltävissä sen säilymiseksi välttämättömän hoidon tavoitteet ja resurssitarpeet. (Lehtinen 2016a, 64).

Valtio-omisteisista rakennuksista eivät kaikki ole suojelun piirissä. Valtaosa valtionkin rakennuttamasta rakennuskannasta on rakennettu viimeisen viidenkymmen vuoden aikana. Rakennuksia ei voi jakaa pelkästään virallisesti suojeltuihin rakennuksiin ja muuhun rakennuskantaan, sillä varsinkin nuoren rakennuskannan arvoja on tunnustettu vähemmän. Esimerkiksi Senaatti-kiinteistöt on luonut toimintansa ohjaukseen arvokiinteistöt -ryhmän. Ideana oli tunnistaa arvokkaaksi miellettyjä rakennuksia, jotka olivat usein melko uusia ja muodostaa niistä rakennusryhmiä, joita hoidetaan, ylläpidetään ja korjataan kuin suojeltuja rakennuksia, tosin toiminnallisuuden ja taloudellisuuden reunaehdot huomioon ottaen. (Lemström 2016, 34).

Senaatti-kiinteistöt muodosti arvokiinteistövalikoimansa tarkastelemalla rakennuskantaansa tietyistä näkökulmista:

1. Oliko rakentaminen perustunut suunnittelukilpailuvoittoon?
2. Olivatko aikalaiset kokeneet rakennukset niin merkittäviksi, että niistä oli julkaistu artikkeleita esimerkiksi Arkkitehti-lehdessä tai muussa laatu-arviointiin perustuvassa julkaisussa?
3. Oliko hanketta esitelty julkisissa näyttelyissä, kuten Suomi rakentaa -katsauksissa?

4. Oliko kohde saanut jonkun palkinnon, esimerkiksi Rakentamisen Ruusun?
5. Oliko rakennus valittu Rakennushallituksen, Valtion kiinteistölaitoksen tai Senaatti-kiinteistöjen vuoden hankkeeksi tai saanut siinä maininnan?

Kohde sai arvokiinteistön statuksen, jos se täytti useamman yllä mainituista kriteereistä selkeästi. Toimintaan viitataan termillä vastuusuojelu. Suojeltujen rakennusten korjaukset ja muutokset suunnitellaan Senaatti-kiinteistöillä tiiviissä yhteistyössä Museoviraston kanssa. Vastuusuojelun piirissä oleviin arvorakennuksiin sovelletaan pääsääntöisesti vastaavia periaatteita kuin suojeltuihin. Lisä- ja täydennysrakentaminen kulttuurihistoriallisesti arvokkailla alueilla sekä suojeltujen rakennusten lähialueilla toteutetaan suojeltuja rakennuksia kunnioittaen ja säilymistä edistäen. Suojeltujen rakennusten käyttötarkoituksenmuutokset tehdään siten, ettei uusi käyttötarkoitus vaaranna suojeluarvoja. (Lemström 2016, 34–35).

Kiinteistönhoidon tavoitteena on säilyttää rakennus käyttökunnossa. Rakennus ei ole käyttäjiensä kulutustavaraa, vaan se tulee säilyttää ja ylläpitää myös tulevia käyttäjiä varten. Ylläpidolle tulisi järjestää riittävät edellytykset, jotta korjausvelkaa ei synny. Kulttuuriympäristö säilyy parhaiten käytössä. Valtion kiinteistöomaisuuden vastuulliselle hoidolle on määritelty tavoitteita. Valtion omistamien kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennuksien, kulttuurimaisemien ja arkeologisen kulttuuriperinnön vaaliminen ja hoito tehdään niin, että se välittää informaatiota vastuullisuudesta ja suunnitelmallisesta omistamisesta. Valtion rakennusperintö on kulttuuriympäristön vakaasti ja johdonmukaisesti kehittyvä osa. Käyttöä ja korjaamista koskevat päätökset perustuvat asiantuntevaan suunnitteluun ja kohteen erityispiirteisiin. Korjausrakentamisessa noudatetaan säilyttävän korjaamisen periaatteita. (Lehtinen 2016a, 64–65). Rakennusperinnön uuden käytön on oltava yhteiskunnan kannalta tarpeellinen ja löydyttävä kysyntää myös markkinoiden taholta. Ehdoton edellytys uuden käytön sijoittamiselle on, että käyttö on rakennuksen historian, kunnan ja identiteetin kannalta sopivaa, eli on mietittävä mitä käyttöä vanha rakennus kestää. Rakennukseen tehtävät muutokset tulisi pitää mahdollisimman vähäisinä ja toteuttaa kestävästi. (Ahoniemi 2016, 167).

3.4 Metsähallitus

Metsähallitus hallinnoi Katanpään linnakesaarta. Perustuslain 84§: n 4 momentissa tarkoitettu valtion liikelaitos on Metsähallitus. Sen vuositavoitteet hyväksytään eduskunnassa valtion budjetin osana. Metsähallituksen tulosohtauksesta vastaa maa- ja metsätalousministeriö, ja julkisia hallintotehtäviä ohjaa lisäksi ympäristöministeriö. Metsähallituksen tehtävä on käyttää, hoitaa ja suojella hallitsemaansa valtion suorassa omistuksessa olevaa maaomaisuutta sekä vesiomaisuutta kestävästi. Julkisia hallintotehtäviä valtion mailla ja vesillä hoitaa kaksi vastuualuetta Luontopalvelut ja Eräpalvelut. Eräpalvelut vastaa kalastuksen ja metsästyksen järjestämisestä valtion alueilla. Luontopalvelut hoitaa kaikkia valtion hallinnoimia luonnonsuojelualueita, kuten kansallispuistoja, sekä vastaa valtion luonnonsuojelualueiden ja retkeilyalueiden retkeilyrakenteista. Luontopalveluilla on myös vastuu lukuisista kulttuuriperintökohteista. (Metsähallitus n.d.a).

1800-luvun puolivälin jälkeen, samaan aikaan ensimmäisten puuhiomoiden ja pape-ritehtaiden kanssa, perustettiin ensimmäiset höyrystahat, kun paperia ja pahvia alettiin valmistaa puun kuidusta (Seppälä, Kuuluvainen, ja Seppälä 1980, 11). 1800-luvun puuteollisuuden suureen murrokseen ajoittuu myös nykyisen Metsähallituksen alkutaipaleet, kun Keisari Aleksanteri II vuonna 1859 allekirjoitti julkistuksen metsänhoitolaitoksen perustamisesta. Laitoksen tehtävänä oli hoitaa sekä suojella metsiä, ja tuottaa tuloja myymällä puuta. Metsäomaisuuden hallinta ja hoito olivat metsänhoitolaitoksen perustehtäviä. Lisäksi muina tehtävinä oli tulojen tuotto valtiolle, sahateollisuuden kasvun tukeminen sekä asuttamisen edistäminen. Metsänhoitohallituksen hallintojärjestelmää uudistettiin kollegiseksi virastoksi vuonna 1908 ja samalla käyttöön otettiin virastolle nimi Metsähallitus. (Parpola ja Åberg 2009, 64).

Metsänvartijoiden tilat ovat vanhimpia metsähallinnon rakennuksia. Suuri osa Metsähallituksen rakennuttamista rakennuksista on ollut metsäkämppiä. Ne korvasivat aikanaan metsätyöntekijöiden majailun muissa taloissa ja syrjäseutujen kruununmetsätorpissa. (Vauramo 1995, 26–27). Talvella 1992 Metsähallitus perusti työryhmän kartoittamaan rakennuksiaan, joilla saattaisi olla suojeluarvoja. Metsähallituksen hallinnassa vuonna 1993 ollut rakennuskanta oli suojeluesityksen aineisto. Metsähallituksen rakennussuojelukohteiksi etsittiin mahdollisimman hyvin säilyneitä kohteita. Varjeltavaksi rakennukseksi arvoitettiin myös uudempia kohteita käyttötarkoituksensa tai rakennustapansa edustajana. (Vauramo 1995, 13–15).

Uusin metsähallituslaki säädettiin vuonna 2016. Metsähallituksen tehtävät on jaettu liiketoimintaan ja julkisiin hallintotehtäviin. Metsähallituksen hoidossa on noin kolmasosa Suomesta luonnonvaroineen, esimerkiksi metsiä, rantoja, vesiä, maa-aineksia, sekä historia- ja kulttuurikohteita. Metsähallituksella on lakisääteinen velvollisuus vaalia hallinnoimaansa kulttuuriomaisuutta ja turvata saamelaiskulttuurin harjoittamisen edellytykset saamelaisten kotiseutualueilla. Luontopalvelujen hoidossa on muinaisjäännökset ja arvorakennukset. Lisäksi vapaaehtoisten avustamana ja yksityisten karjanomistajien kumppanina Metsähallitus hoitaa vuosittain noin viittä tuhatta hehtaaria perinnemaisemia. (Metsähallitus n.d.a). Reiska tietohallintajärjestelmänsä avulla luontopalvelut seuraa Metsähallituksen arvokkaiden rakennusten kuntoa. Järjestelmään kirjataan tietoa paikan historiasta, ominaisuuksista, hoidon suunnittelusta ja toteutuksesta. Suurin osa luontopalveluiden tekemästä rakennusperinnön hoidosta tapahtuu hankkeiden kautta. (Tervonen 2016, 115).

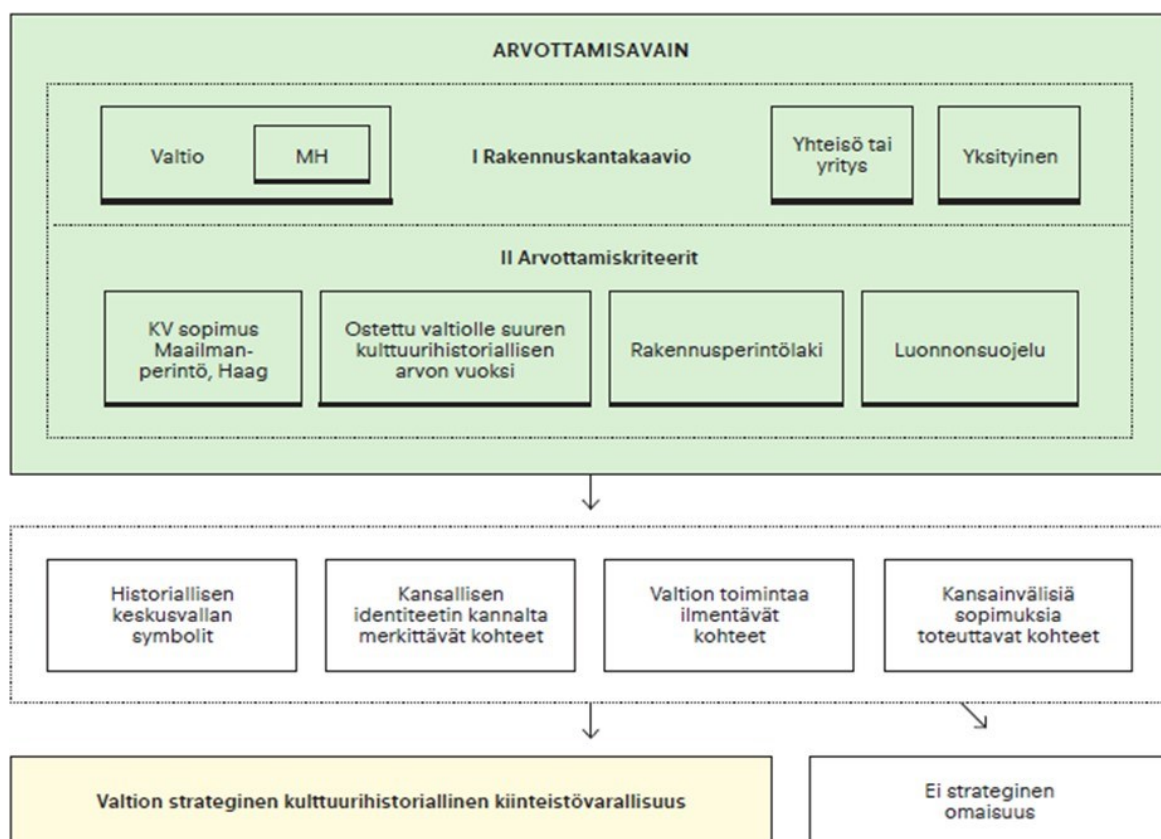
Metsähallituksen valtion strateginen kiinteistövarallisuus täydentyi viimeksi vuonna 2014, kun Museovirastolta siirtyi 27 kohdetta Metsähallitukselle. Kaikki Metsähallituksen hallinnansiirtokohteet eivät kuitenkaan ole strategisia, kuten esimerkiksi saaret Örö (siirtynyt 2015) ja Vallisaari (siirtynyt 2016) (Palviainen 2023). Metsähallituksen rakennusperintö sisältää metsähallinnon, puolustusvoimien ja merenkulkuviranomaisten kohteita eri puolilla Suomea. Metsähallituksen rakennusperintö sisältää metsähallituksen tuottaman rakennuskannan lisäksi puolustusvoimien, sekä luotsi- ja majakkalaitoksen kohteita, mutta myös muun valtionhallinnon (esimerkiksi Raaseporin linna, Langinkosken keisarillinen kalamaja) ja kirkon (esimerkiksi Koroinen, Kuusisto, Seilin kirkko), sekä yksityisten rakentamaa rakennuskantaa (Palviainen 2023). Muinaisjäännökset muodostavat puolet Metsähallituksen hallinnassa olevasta strategisesta kulttuurihistoriallisesta kiinteistövarallisuudesta. Arkeologiset kohteet ja rakennusperintökohteet kuuluvat kansainvälisten kulttuurisopimusten piiriin (Vauramo 2016, 40).

Kuva 8 Montsinvaaran esikuntakämppä (kuva: Lusto - Suomen Metsämuseo, Metsähallituksen Insinööriosaston kokoealma, 1930-luvun loppu)

3.5 Metsähallituksen arvottamisavain

Metsäkämppien suojeluun kiinnitettiin Metsähallituksessa huomioita viimeistään vuonna 1970 ja 1976–1979 tehtiin ensimmäiset rakennuskannan inventoinnit. Vuonna 1992 Metsähallitus perusti työryhmän laatimaan luettelointia rakennuksista ja suojeluesityksen. Luetteloinnin kriteeristöissä tukeuduttiin Museoviraston Rakennuskulttuurin luettelointi -oppaan arviointikriteereihin huomioiden myös alueelliset kokonaisuudet ja kohteiden säilyneisyyden (Härö ja Ryyppö 2015, 33). Metsähallitus toteutti vuonna 2013 erillisen hankkeen, jossa valtion kiinteistöstrategioihin perustuva kulttuurihistoriallisesti arvokas kiinteistövarallisuus arvioitiin. Hanketta ohjasivat Museovirasto, Ympäristöministeriö ja Senaattikiinteistöt (Vauramo 2016, 36). Hankkeen tavoitteena oli tuolloin luokitella kulttuurihistoriallisesti arvokas kiinteistövarallisuus strategiaan käyttökiinteistöihin, kulttuuri- ja nähtävyyden kohteisiin ja ei-strategiseen omaisuuteen, asettaa strategisen omaisuuden hoidolle laatutavoitteet, arvioida strategisen omaisuuden käyttö- ylläpito- ja pääomakustannukset, sekä ratkaista hoidon edellyttämä rahoitus läpinäkyvästi. Muinaisjäännökset jäivät tarkastelun ulkopuolelle Suomen Haag-luettelon ehdotuksessa esitettyjä lukuun ottamatta (Härö ja Ryyppö 2015, 33). Arvottamisavain rakennettiin kyseisen hankkeen työkaluksi.

Taulukko 5 Metsähallituksen Arvotusavain rakennuskantakaavio (kuva: Anu Vauramo, Metsähallitus <http://www.valtiollerakennettu.fi/valtion-rakennukset/metsahallituksen-arvotus-avain>)

Arvottamisavain rakentuu kahdesta osasta: rakennuskantakaaviosta ja rakennusperintökohteiden arvottamiskriteeristöstä. Työkalussa esitetään kohteelle myös kysymyksiä sen taustan selvittämiseksi: Miksi rakennus tai rakennelma on rakennettu? Mitä alkuperäistä tai käytön jättämiä jälkiä siitä löytyy? Miksi se on Metsähallituksen omistuksessa? Miten kohde liittyy Metsähallituksen tehtäviin ja toimintaan? Arvotusavaimella tarkasteltiin noin sata valtion rakennuttamaa kohdetta esimerkiksi suojeltuja rakennuksia ja muita kohteita, joilla oli kulttuurihistoriallista arvoa muun muassa RKY (valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö) kohteita ja kohteita, joissa suojeluprosessi oli kesken. Metsähallituksen hallinnassa oleva rakennusperintö (vuonna 2013) ryhmiteltiin kolmeen pääryhmään: valtion, yksityishenkilöiden sekä yhdistysten, yhteisöjen ja yritysten tuottamaan rakennusperintöön. Valtion rakennusperintö jaoteltiin edelleen kategorioihin: metsätalous, asuttaminen, nautinta, luonnonsuojelu, kulttuuriperinnön suojelu, retkeily ja matkailu. (Vauramo 2016, 36–37).

Arvotamiskriteerit	0	1	2	3
harvinaisuus	Metsähallituksen tuottama rakennus on yleinen		Kohde on maakunnallisesti harvinaisen esimerkki metsänkäytön tuottamasta rakennusperinnöstä	Kohde on valtakunnallisesti harvinaisen esimerkki metsänkäytön tuottamasta rakennusperinnöstä
tyypillisuus	Ei ole historiallisesti tai alueellisesti tyypillinen	Kohde on rakennettu osin tyyppiirustuksilla tai siinä on osia jotka ovat alueelleen tyypillisiä	Kohde on rakennettu Metsähallituksen tyyppiirustuksin tai on alueelleen tyypillinen	Kohde on rakennettu Metsähallituksen tyyppiirustuksin tai on alueelleen erittäin tyypillinen valtakunnallisesti omaleimainen
edustavuus	Rakennus ei ole aikakaudelleen tai alueelleen tyypillinen	Rakennus edustaa osin alueensa tai aikakautensa Metsähallituksen tuottamaa rakennusperintöä	Rakennus edustaa hyvin alueensa tai aikakautensa Metsähallituksen tuottamaa rakennusperintöä	Rakennus edustaa erityisen hyvin alueensa tai aikakautensa Metsähallituksen tuottamaa rakennusperintöä
alkuperäisyys	Rakennus on menettänyt rakennusajankohtansa fyysiset erityispiirteet ja se ei ole alkuperäisessä käytössä	Rakennuksessa on osin vielä nähtävissä tyyppiirustusten mukainen asu tai se on säilyttänyt osin rakentamisajankohtansa rakentamistavan, arkkitehtuurin, tyylin tai käytön	Rakennus on säilyttänyt hyvin tyyppiirustusten mukaisen asun tai rakentamisajankohtansa rakentamistavan, arkkitehtuurin, tyylin tai alkuperäisen tai sitä vastaavan käytön	Rakennus on säilynyt erityisen hyvin tyyppiirustusten mukaisessa asussaan tai se on säilyttänyt ajankohdansa rakentamistavan, arkkitehtuurin, tyylin tai alkuperäisen tai sitä vastaavan käytön
historia ja todistusvoima	Rakennus on tuhoutunut tai ei kerro Metsähallituksen historiasta	Kohteen merkitys on paikallinen tai merkitys Metsähallituksen historian kannalta vähäinen	Rakennus on maakunnallisesti hyvä todiste Metsähallituksen historiasta tai on siitä kertova ja tietoa lisäävä esimerkki	Rakennus on valtakunnallisesti hyvä todiste Metsähallituksen historiasta tai on siitä kertova ja tietoa lisäävä esimerkki
historiallinen kerroksellisuus	Rakennus on menettänyt kerroksisuutensa	Rakennuksessa on osin/paikoin nähtävissä eri aikakausien rakenteet ja materiaalit ja tyylipiirteet	Rakennuksessa on hyvin nähtävissä eri aikakausien rakenteet ja materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta	Rakennuksessa on erittäin hyvin nähtävissä eri aikakausien rakenteet ja materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta

Taulukko 6 Metsähallituksen Arvotusavain arvotamiskriteerit ((kuva: Anu Vauramo, Metsähallitus <http://www.valtiollerakennettu.fi/valtion-rakennukset/metsahallituksen-arvotusavain>)

Arvottamisavaimella tarkastellaan rakennusryhmäkokonaisuuksia. Arvotamiskriteerien (harvinaisuus, tyypillisuus, edustavuus, alkuperäisyys, historia ja todistusvoima, historiallinen kerroksellisuus) pohjana ovat laki rakennusperinnön suojelemisesta (498/2010, 8§) ja sen määritelmät suojeleminen edellytyksistä. Omaksi ryhmäkseen luokiteltiin kansainvälisten sopimusten suojaamat kohteet ja sellaiset kohteet, jotka on ostettu valtiolle niiden suuren kulttuurihistoriallisen arvon vuoksi. Lisäksi metsähallituksen rakennusperinnön erityispiirteitä voidaan pitää sitä, että monet kohteista sijaitsevat luonnonsuojelualueilla. Arvottamisavaimen avulla tunnistettujen

tärkeimpien valtion tuottamien rakennusten joukosta valikoitiin strateginen kulttuurihistoriallinen kiinteistövarallisuus. (Vauramo 2016, 37–38).

Arvottamisavain on kehitetty Metsähallituksen Luontopalveluissa nimenomaisesti sen hallinnoiman rakennuskannan arvojen tunnistamiseen. Käsittely on toistettu kolmesti. 2013 Arvottamisavain-menetelmän avulla tunnistettiin valtion, erityisesti Metsähallituksen tuottaman rakennuskannan arvot ja eriteltiin valtion strateginen kulttuurihistoriallinen kiinteistövarallisuus. 2018 tarkasteltavaa kohdejoukkoa laajennettiin kattamaan kaikki Luontopalveluiden tunnistettuja suojeluarvoja sisältävät kohteet riippumatta siitä, minkä tahon toiminnan tuloksena ne ovat muodostuneet. 2018 otettiin mukaan rakennusperinnön lisäksi myös arkeologiset kohteet. 2018 käsittelyn yhteydessä muodostettiin Metsähallituksen arvokohdejoukko, asetettiin sille hoidon tavoitteet sekä laskettiin korjausvelka. 2023 arvokohdejoukko on arvioitu menetelmän avulla uudelleen, hoidon tavoitteet on tarkistettu ja korjausvelkalaskelma päivitetty. Arvokohdejoukko on suojeltujen ja suojeluarvoja sisältävien kohteiden joukosta valikoitunut, poikkeuksellisen edustavaksi ja arvokkaaksi tunnistettu kohdejoukko, jonka suojeluarvojen hoitoon Luontopalvelut on sitoutunut. Tästä syystä kohdejoukkoa nimitetään hoidetuiksi arvokohteiksi. Arvokohdejoukkoa, sen kunnan muutoksia sekä kohteiden tiedon tasoa, tarkastellaan Ympäristöministeriön asettamana Luontopalveluiden kulttuuriperinnön hoidon vaikuttavuuden mittarina. (Palviainen 2023).

4 KOHTI KATANPÄÄTÄ

4.1 Tapaustutkimuksen lähtökohdat

Maisteritutkielmani tutkimuskysymys muodostui tarvelähtöisesti, sillä rakennusperinnön ylläpidossa ja korjaamisessa ilmenneet haasteet vaikuttavat suoraan kohteen ja kulttuuriympäristöarvojen säilymiseen. Tutkimuskysymykseksi määrittelin: miten valtio-omisteisen rakennusperintökohteen korjausprosessi toteutetaan kulttuuriympäristöarvot säilyttäen? Teoreettisen tiedon lisäksi lähestyn tutkimuskysymystä tapaustutkimuksen kautta: Kustavin Katanpään kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennuksien korjaushankkeen vaikutusten arviointi kulttuuriympäristöarvojen näkökulmasta. Tutkielman tarkoituksena oli tuottaa muistilista kulttuuriympäristökohteita hallinnoivien tahojen käyttöön. Listaa seuraamalla kulttuuriympäristökohteen korjausprosessi sujuvoituu. Tavoitteena oli muodostaa kuvaus muutosprosessista, jossa tutkielman ensimmäisen osan teoreettinen katsaus pohjustaa toisen osan konkreettisen korjaushankkeen analysointia.

4.2 Tapaustutkimuksen aineisto

Tapaustutkimusta varten käytin keräämääni aineistoa, kirjallisia lähteitä ja kohteesta jo tehtyjä suunnitelmia ja inventointeja. Itse keräämälläni aineistolla tarkoitan tässä tapauksessa haastatteluja ja kohdekäynneillä tehtyjä muistiinpanoja ja otettua kuvamateriaalia. Museovirasto on määritellyt Katanpään valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Kohteesta on tehty RKY-luokitusta varten kohdekortti, joka on luettavissa kulttuuriympäristön palveluikkunassa. Metsähallitus on

toteuttanut Katanpään linnakesaarelta kulttuuriperintöinventoinnin vuonna 2011, joka kattaa esimerkiksi muinaismuistoiksi luokiteltavia kohteita, maisemallista tarkastelua ja lyhyen kuvauksen rakennuskannasta sekä saaren historiasta. Kohteesta on toteutettu käyttötarkoituksen muutosta varten arkkitehtuurisuunnitelmat ja maisemanhoitosuunnitelma vuonna 2021. Nyman Arkkitehdit Oy toteutti lisäksi vuonna 2021 viiden venäjän aikaisen kasarmirakennuksen rakennusinventoinnin ja vauriokartoituksen. Katanpään historiasta yhtenä lähteenä olen käyttänyt harrastajahistorioitsija Johanna Pakolan teosta Kustavin Katanpää Seksmiilarin portinvartija. Lisäksi kirjallisina lähteinä olen käyttänyt esimerkiksi teoksia Enqvist Ove Linnakesaaret: rannikkolinnakkeiden elämää sodassa ja rauhassa, ja Enqvist Ove & Pakola Johanna Suomenlahti Pietarin suojana.

4.3 Haastattelut

Haastattelujen tavoitteena oli muodostaa kokonaiskuva korjaushankkeen toimivuudesta, onnistumisista ja haasteista. Haastattelin Katanpään yrittäjiä elokuussa 2021 paikan päällä kohteessa. Haastattelu tallennettiin nauhoitteena Audacity-ohjelmistolla tietokoneeseen liitettävää mikrofonia käyttäen. Käyttäjiä oli tarkoitus haastatella myös korjaushankkeen valmistumisen jälkeen, mutta yrityksistä huolimatta jatko-haastattelua ei onnistuttu järjestämään yrittäjien ollessa estyneitä.

Marraskuussa 2021 haastattelin hankkeen inventoinnista ja rakennussuunnitelmista vastannutta Antti Nymania Nyman Arkkitehdit Oy:ltä. Haastattelu toteutettiin Nyman Arkkitehtien toimistolla ja tallennettiin nauhoitteena Audacity-ohjelmistolla tietokoneeseen liitettävää mikrofonia käyttäen.

Syyskuussa 2023 haastattelin Metsähallituksen Hilja Palviaista Katanpään linnakesaaresta kohteena, hankkeen etenemisestä ja toimivuudesta Metsähallituksen näkökulmasta. Haastattelu toteutettiin etänä Teams-alustalla ja tallennettiin nauhoitteena Audacity-ohjelmistolla tietokoneeseen liitettävää mikrofonia käyttäen.

Tammikuussa 2024 hankkeen toteuttanut urakoitsija Vihka Oy / Niilo Jalava vastasi sähköpostilla kysymyksiini korjaushankkeeseen liittyviin kysymyksiin urakoitsijan näkökulmasta.

4.4 Kohdekäynti

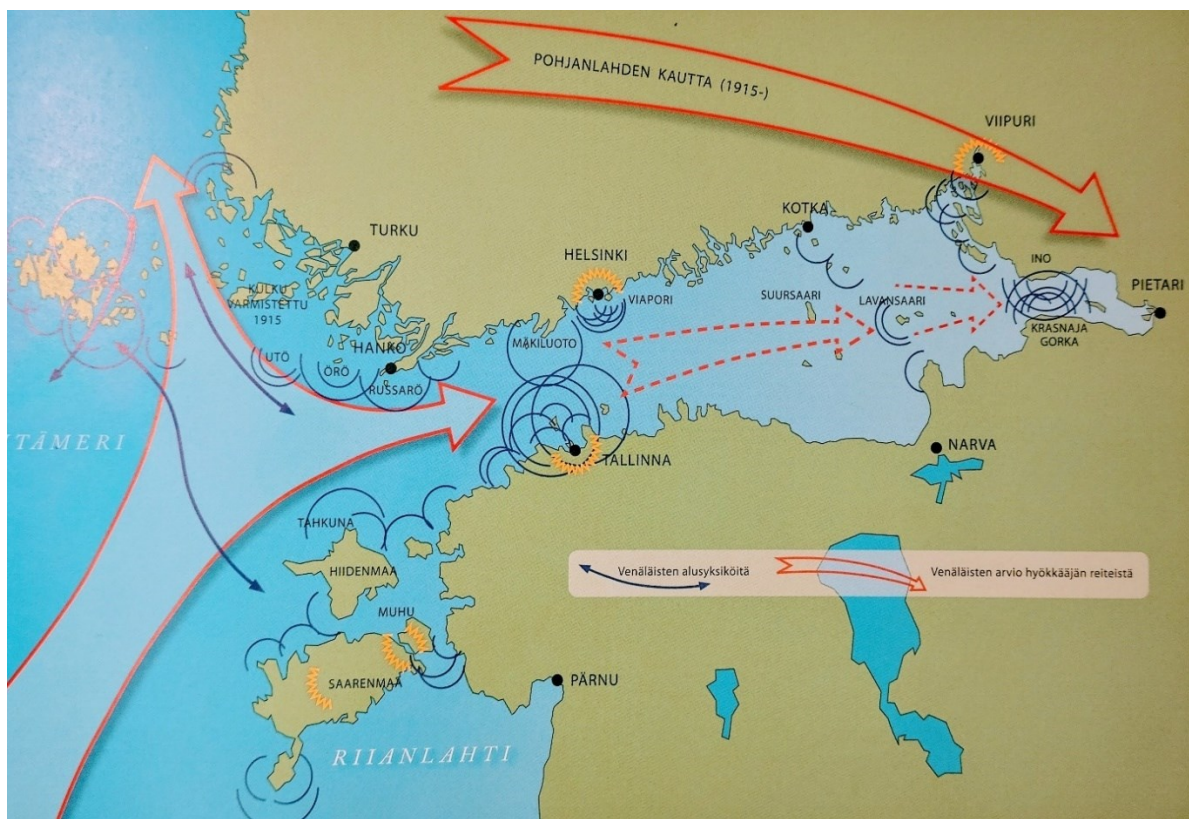
Kävin tutustumassa Katanpään linnakesaareen kohteen yrittäjien avustuksella loppukesästä 2021. Kohdekäynnin järjestäminen osoittautui yhdeksi maisteritutkielman haastavimmista tehtävistä, sillä Katanpään linnakesaari on saavutettavissa vain vesiteitse, eikä saarelle kulje julkista liikennettä. Tavoitteena oli päästä käymään saarella tutkielman puitteissa useamman kerran, mutta kuljetuksen saaminen saarelle osoittautui erittäin vaikeaksi. Kulttuuriympäristövaikutusten arviointi perustuu kohdetietojen osalta vuoden 2021 kohdekäyntiin, saatavissa olleeseen aineistoon ja prosessin osallisten keräämään aineistoon.

5 MUUTOKSESSA: KATANPÄÄN LINNAKESAARI

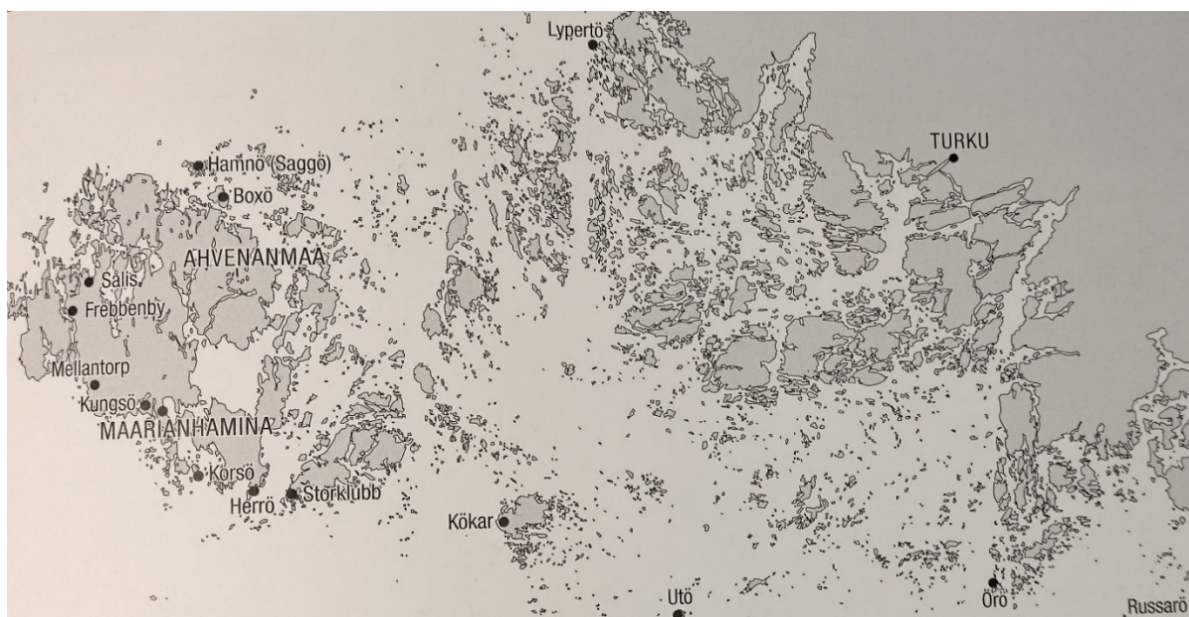
5.1 Katanpään linnakesaaren vaiheet

Suomessa on yleisesti kutsuttu kaikkia Venäjältä vuoden 1917 itsenäistymisen jälkeen perittyjä rannikkolinnakkeita nimellä ”Pietari Suuren merilinnoitus”. Todellisuudessa merilinnoitusketjun syntyminen oli monivaiheinen prosessi ja monet linnoitusalueet kehittyivät aluksi itsenäisesti, kunnes myös Venäjällä koko järjestelmää alettiin epävirallisesti kutsua nimellä ”Морская крепость Императора Петра Великого” (Keisari Pietari Suuren merilinnoitus). Merilinnoitusketjun eri osat on rakennettu eri aikoina tehtyjen päätösten perusteella. (Enqvist ja Pakola 2016, 29).

Venäjä menetti Japanin sodassa melkein koko Itämeren laivastonsa vuonna 1905, mikä oli muodostanut tärkeän osan Pietarin puolustuksesta. Telakoiden vähyyden takia alettiin pohtia, pystyisikö kaupungin puolustuksen järjestämään rannikkopattereiden, merimiinojen ja pienempien alusyksiköiden varaan. Rannikkoseutuja ryhdyttiin tutkimaan järjestelmällisesti ja meriministeriö asennutti pattereita puolustuksen kannalta keskeisille sijainneille vuoteen 1912 mennessä. Strateginen ja poliittinen tilanne sai venäläiset kiinnittämään huomionsa vuonna 1914 Turun-Ahvenanmaan alueeseen, joka oli aiemmin linnoittamatonta seutua. Sen kautta kulki mahdollinen saapumisreitti Suomeen Pohjanlahden kautta. Pattereiden asentamistöiden valmistelun aloittamisesta annettiin käsky vuonna 1915 Turun-Ahvenanmaan saarilla. Käsky koski saaria Örö, Utö, Storklobb ja Lypertö. (Enqvist ja Tiilikainen 2014, 14, 17).

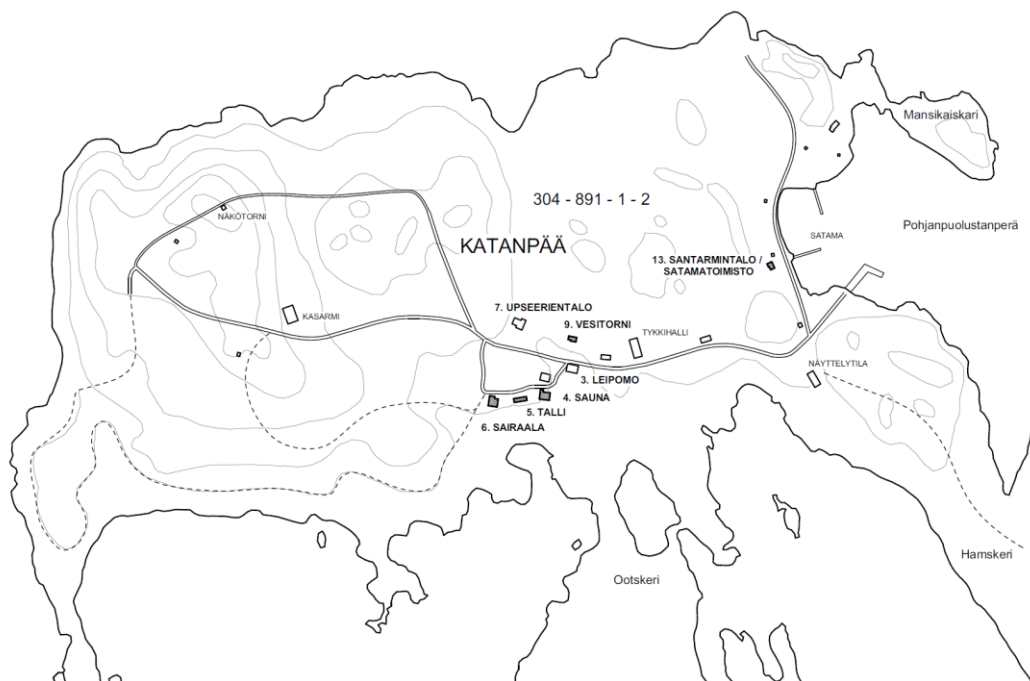
Kuva 9 Suomenlahdella Pietarin suojaksi rakennettu puolustusjärjestelmä, joka perustui rannikkolinna-keisiin, merilinnoituksiin ja pieniin laivastoyksikköihin. Lisäksi järjestelmän pohjana toiminut arvio vihollisen toiminnasta (kuva: valokuva kirjasta "Linnakesaaret Rannikkolinnakkeiden elämää sodassa ja rauhassa, Enqvist ja Tiilikainen 2014, 15)

Kuva 10 Turun-Ahvenanmaan saaristoaseman alue ja pattereiden sijainti (kuva valokuva kirjasta "Suomenlahti Pietarin suojana" Enqvist ja Pakola 2016, 169)

Pietari Suuren merilinnoitusketjun pohjoisin osa rakennettiin Kustavin Lypertön saareen Katanpään niemekkeelle. Katanpää sijaitsee Lounais-Suomessa Kustavin kunnassa. Linnoitusketju rakennettiin valvomaan Suomenlahden turvallisuutta ja laajimmillaan se ulottui Hiidenmaalle, Saarenmaalle, Saaristomerelle ja Ahvenanmaan luoteisnurkkaan (Metsähallitus n.d.b) Katanpään linnakesaaresta on vuosien saatossa käytetty useita eri nimiä. Saari jolle linnake rakennettiin, on nimeltään Lypertö ja linnakkeen varsinainen sijainti on Katanpää nimisellä niemekkeellä. Linnakkeen alkuaikoina paikasta käytettiin myös nimiä Skattaudd, Skatanniemi ja Kotaudde. Venäjän vallan aikana linnakkeesta käytettiin usein pelkkää koodinimeä 10. Linnake toimi 1950-luvulle asti nimellä Lypertön linnake ja tästä eteenpäin nimeksi vakiintui Katanpään linnake. (Pakola 2014, 3).

Linnakesaarella on ollut sotilastoimintaa ainakin 1800-luvulta lähtien, jolloin se toimi sotasatamana (Museovirasto 2009). Paikan strateginen merkitys oli huomattu jo Krimin sodan aikana ja vuonna 1855 Lypertöön pystytettiin rannikkoviestinnän väline optinen lennätin (Halén 2001, 10). Katanpään saaristoaseman rakentaminen alkoi 1. toukokuuta 1915. Saaristoasemalle annetut päätehtävät olivat mereltä tulevien väyliä vartiointi, merivoimien purjehduksen turvaaminen saaristossa sekä tähytys ja viestiyhteyksien ylläpito Itämerelle ja mantereelle. Katanpähän rakennettiin tuolloin kaksi tykkipatteria. Linnakkeen aktiivinen rakennusaika kesti noin kaksi vuotta päättyen pääosin keväällä 1917. (Pakola 2014, 4-5).

Kuva 11 Katanpään paikannuskartta
(kuva Nyman arkkitehdit Oy, Katanpään linnakkeen rakennusten inventointi 2021, 3)

Linnakkeen alkuperäisessä rakennussuunnitelmassa alueelle oli suunniteltu lähes kaksikymmentä rakennusta. Varsinainen kasarmialue perustettiin niemen keskiosaan ja osa rakennuksista sijoitettiin pikkupatterin läheisyyteen. Venäläisiä rannikkolinnakkeita rakennettiin usein samalla kaavalla: linnakkeen alueella sijaitsi miehistörakennus, esikuntarakennus, sauna, pesutupa, leipomo, ruokala, palovaja sekä alueen vesitilanteen mukaan myös vesitorni ja pumppuhuone. Rakennusajan työvoimana Katanpään linnakkeella oli lähes 200 lähiseudulta palkattua puuseppää, kirvesmiestä ja muuria. Työssä noudatettiin venäläisten määräyksiä. Linnakkeen valmistuessa rakennuksia oli kaikkiaan 22. (Pakola 2014, 8).

Yleisesti Venäjän sotavoimat tekivät Suomen puolella ja saaristossa laajoja linnoitustöitä vuosina 1914-1917. Töihin osallistui tuhansia suomalaisia urakoitsijoiden palkkaamana työvoimana ja kunnallisen työvelvoitteen puitteissa. Tyypillisestä poikkeava työvoiman linnoitustöissä muodostivat kiinalaisvangit. Suomen piirin Kenttärakennushallituksen päällikkö tilasi töihin kiinalaisvankeja tarkoituksenaan tehostaa työntekoa, sillä Kenttärakennushallituksen havaintojen mukaan suomalaiset siirtotyöläiset olivat soveltumattomia linnoitustöihin ja myös vastustivat työhön osallistumista. Kiinalaisvankeja sijoitettiin pääsääntöisesti nykyiselle pääkaupunkiseudulle, mutta tarinoita kiinalaisista saariston sotilassaarten rakennustöissä on säilynyt nykypäivään asti, vaikka dokumentaatiota asiasta ei ole säilynyt. Suurin osa kiinalaisvankeista oleskeli Suomessa vain noin puolisen vuotta. Heidät kuitenkin usein mainitaan linnoitustöiden yhteydessä mukulakivisten tykkiteiden rakentajina esimerkiksi Katanpään linnakesaarella. Lyhyt aika Suomessa ei tue tarinaa kiinalaisten rakentamista tykkiteistä, mutta toisaalta ei ole kattavaa tietoa siitä miten Kenttärakennushallitus sijoitteli työvoimaansa eri paikkoihin. (Enqvist ja Tiilikainen 2014, 20-21).

Suurin osa Katanpään alkuaan kahdestakymmenestä sotilasrakennuksesta on säilynyt lähes alkuperäisinä muodostaen Katanpään niemekkeelle yhtenäisen puurakennusten miljöön. Linnakesaari on kivivallien suojaamaa ja vallin sisäpuolella on kivetty tie. Linnakealueen suojeltu rakennuskanta koostuu kasarmirakennuksista ja puisesta vesitornista. Rakennuksien pohjakaavat ovat venäläisten sotilasrakennusten yleisintä tyyppiä ja alkuperäisinä säilyneet julkisivut ovat poikkeuksellisen koristeellisia. Myös rakennusten sisätilat ovat varsin hyvin säilyneet (Museovirasto 2009). Venäläisaikaisen hirsirakennusten ulkoverhouksena toimii ponttilauta. Laudoitus on sijoitettu osaksi vinoon ja jäsennelty paneeleiksi pysty- ja vaakasuuntaisiin koristelistoin. Linnakkeen rakennuskanta on vuosien saatossa muuttunut jonkin verran alkuperäisestä kokonaisuudesta. Rakennuksia on palanut, sortunut sekä purettu ja tilalle on rakennettu uusia tarkoituksenmukaisempia tiloja. (Pakola 2014, 8).

Suomen itsenäistymisen ei näkynyt välittöminä seurauksina Katanpään linnakkeella. Venäläisten olosuhteet Lypertössä alkoivat käydä levottomiksi, mutta varmuutta maailmantilanteesta ei saatu linnakkeelle. Sotilaita oli myös ankarasti kielletty poistumasta linnakkeelta, joten he olivat lopulta Lypertössä helmikuuhun 1918 asti. Venäläisten poistuttua heidän tilalleen saapui lähiseutujen punakaartilaisia. Katanpään linnake toimi punaisten tukikohtana ja he suorittivat sieltä käsin tiedusteluretkiä Kustaviin. Punaiset poistuivat linnakkeelta kuitenkin jo huhtikuun alussa, jolloin linnakkeen hallinta siirtyi Taivassalon nimismiespiirin kautta Turun sotasaaliskonttorille. Vuoden 1921 maaliskuussa Turun sotasaaliskonttori luovutti linnakkeen Rannikko puolustukselle. Toiminta Lypertön linnakkeella oli lähinnä paikkojen kunnostamista, mutta 1920-luvun alussa linnakkeella annettiin myös alokaskoulutusta. Linnakkeen henkilökunta piti usein yhteyttä Kustavin alueen kyläläisiin. Toisinaan he poikkesivat taloissa sisällä kyselemässä kuulumisia, toisinaan kävivät Vartsalan kylällä kyselemässä tanssipaiikkaa. Kanssakäymistä linnakkeen ja siviilien välillä oli molempiin suuntiin. (Pakola 2014, 15, 17, 18–19, 21).

Vuonna 1925 Lypertön linnake muutettiin vartiolinnakkeeksi, jollaisena se toimi vuoteen 1930 asti. Tasavallan presidentti hyväksyi 10.10.1930 asetuksen, jolla perustettiin varavankila Kustavin kunnassa sijaitsevan Katanpään linnakesaaren alueelle. Aluksi vankila toimi Turun keskusvankilan siirtolana, mutta vuonna 1931 siitä tehtiin itsenäinen varavankila. Saarelle muutti vankien lisäksi vankilan henkilökunta, joista osalla oli mukanaan myös perheensä. Rakennuskantaa alettiin muuttaa uutta käyttö-tarkoitusta paremmin palvelevaksi. Esimerkiksi vesitornin alakerrassa oli vankila-ai- kana paja. Pakolan mukaan monissa kirjoituksissa ja kertomuksissa mainitaan Lypertön vankilassa tehdyn autojen rekisterikilpiä. Vesitornin alahuoneen seiniä ja kattoa peittivätkin sadat kilvet. Kilpien päätyminen seinän peitteeksi johtuu kuitenkin paloturvallisuuden parantamisesta. Yhdellä käynnillään vankienhoidon tarkastaja totesi tilan olevan hyvin syttymisherkkä ja kirjasi raporttiinsa, että tila tulee tehdä paloturvalliseksi. Toimenpiteen toteuttamiseksi hän ehdotti vankilaan tilattavan rautalevyä, jolla huone eristettäisiin. Rakennus eristettiin siis rekisterikilvin. Varmaa tietoa pajan rekisterikilpituotannosta ei kuitenkaan ole saatavilla, sillä yhdessäkään työpäiväkirjassa tai raportissa valmiista töistä ei mainita työsuorituksena rekisterikilpiä. (Pakola 2014, 25–26, 55).

Syksyllä 1939 turvallisuustilanne Suomessa muuttui ja vankimääräkin linnakesaa-arella oli alhainen. Syyskuussa 1939 suojajoukkosuojeluskunnat ja merialueen suoje- luskunnat hälytettiin Lypertöön Neuvostoliiton luoman uhan vuoksi. Tykit saatettiin ampumakuntoon ja miehistöllä teetettiin täyspainoisia harjoituksia ja kunnostustöitä.

Vuonna 1940 vankilatoiminta lakkautettiin ja linnake palautui kokonaan puolustuslaitoksen hallintaan. (Pakola 2014, 58–59, 62).

Katanpään linnake ei sotavuosina joutunut hyökkäysten kohteeksi, vaan sota ilmeni lähinnä vihollisen ylilentoina. Itse linnaketta ei pommitettu, mutta Kustavissa joulukuussa 1939 pommitettiin Kustavin höyrysahaa, kahta suomalaista kauppa-alusta ja Vipunan nimistä alusta. Vahinkoja pommituksista ei syntynyt, vaan lähimmät putoivat 150-200 metrin päähän kohteistaan. Ilmavalvonta oli sotien aikana yksi Kustavin suojeleuskunnan tärkeimmistä tehtävistä. Talvisodan aikana linnakkeella oli myös lotteja, joiden pääasiallisena tehtävänä oli ilmavalvonnan suorittaminen. Sotavuodet olivat rauhallisia Katanpään linnakesaarella esimerkiksi verrattuna Itärajan tapahtumiin. Linnakkeen vahvuus oli melko alhainen ja jatkosodan loppupuolella linnake päätettiin muuttaa vartiointilinnakkeeksi. Toimintaa oli lähinnä linnakkeelle 1940-luvulla tulleen merivartioston toimesta. (Pakola 2014, 63–64, 70).

Linnoituksen kaksi tykkipatteria bunkkereineen ja niille johtavat tykkitiet ovat muinaismuistolain rauhoittamia historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäännöksiä. Pattereiden rakenne poikkeaa muista Pietari Suuren merilinnoituksen varustuksista (Museovirasto 2009). 1950-luvulla alueelle louhittiin käsivoimin siis myös kaksi uutta tykki-asemaa. Nykyään alueen käytön luonteen muututtua kaikki Lypertössä olevat neljä tykkiä on deaktivoitu käyttäjäturvallisuudesta johtuen. (Pakola 2014, 8). Sotien jälkeen Ahvenanmaa demilitarisoitiin ja ketjun muut linnoitukset purettiin, vain Katanpää jäi alkuperäisessä asussaan muistoksi linnoitusjärjestelmästä (Metsähallitus n.d.b).

1950-luvun alussa linnakkeella toimi rauhanajan alokaskoulutus, mutta 1955 tulipalo tuhosi merikasarmin, mikä vähensi majoitustiloja ja sitä kautta Katanpään koulutuskäyttöä, joten linnakkeesta tuli vartiolinnake maaliskuussa 1955 (Metsähallitus n.d.b). Kasarmin tuhoutuminen lienee ollut viimeinen niitti sivussa sijainneen ja huollollisesti hankalan linnakkeen muuttumiselle pysyvästi vartiointilinnakkeeksi. 1970-luvulla Katanpähän tehtiin harvakseltaan tarkastus- ja huoltokäyntejä. 1980-luvun alkupuolella linnakkeella tehtiin kunnostustöitä, joiden tavoitteena oli korjata osittain huonossa kunnossa olevia rakennuksia ja poistaa tarpeettomia rakenteita. Viikon ajan kestäneen leirin aikana aliupseerioppilaat ja kouluttajat koulutuksen ohessa uusivat rakennusten laudoituksia, korjasivat kattoja, raivasivat kasarmialueen ympäristöä ja purkivat rannasta huonokuntoisen vajan. (Pakola 2014, 76–78).

Linnakkeella pidettiin 1990-luvulla useita harjoituksia ja siellä kestittiin arvovieraitakin, esimerkiksi silloinen tasavallan presidentti Martti Ahtisaari vieraili linnakkeella. Vuonna 1997 viimeinen linnakkeella palvellut henkilö siirtyi pois Katanpäästä ja

linnake jäi täysin vaille henkilökuntaa. Kohteen hallinta siirtyi Merivoimilta Metsähallitukselle vuonna 1999. 2000-luvun alusta alkaen aiemmin suljettu sotilassaari avautui avoimeksi käyntikohteeksi. (Pakola 2014, 79–80).

Katanpään linnakkeen rakentamisen tarkoituksena oli torjua vihollisen laivaston yritykset päästä Seksmiilarin aukolta suojaiseen saaristoon. Meritaisteluita ei linnakkeen olemassaoloaikana ole ollut, joten sen taistelukestävyys ei koskaan tullut testatuksi. Rannikkolinnakkeiden olemassaoloa on arvosteltu siitä, etteivät ne kaikki ole olleet osana sotilastapahtumia, mutta ilmeisesti linnakkeiden olemassaolo on saattanut olla riittävä pelote viholliselle. Näin ollen sokkeloinen saaristo ja rannikkolinnakkeet ovat toimineet muurina vihollisen yrityksille päästä sisäsaaristoon. (Pakola 2014, 80). Nykyään Katanpää on avoin vierailukohde, jolla ei ole sotilaallista merkitystä. Alueella on vierasvenesatama, majoitusmahdollisuuksia, ravintola, tilavuokrausta ja erilaisia näyttelyitä ja retkeilyreittejä. Katanpää on myös osa vuonna 2011 perustettua Selkämeren kansallispuistoa ja Natura 2000 aluetta.

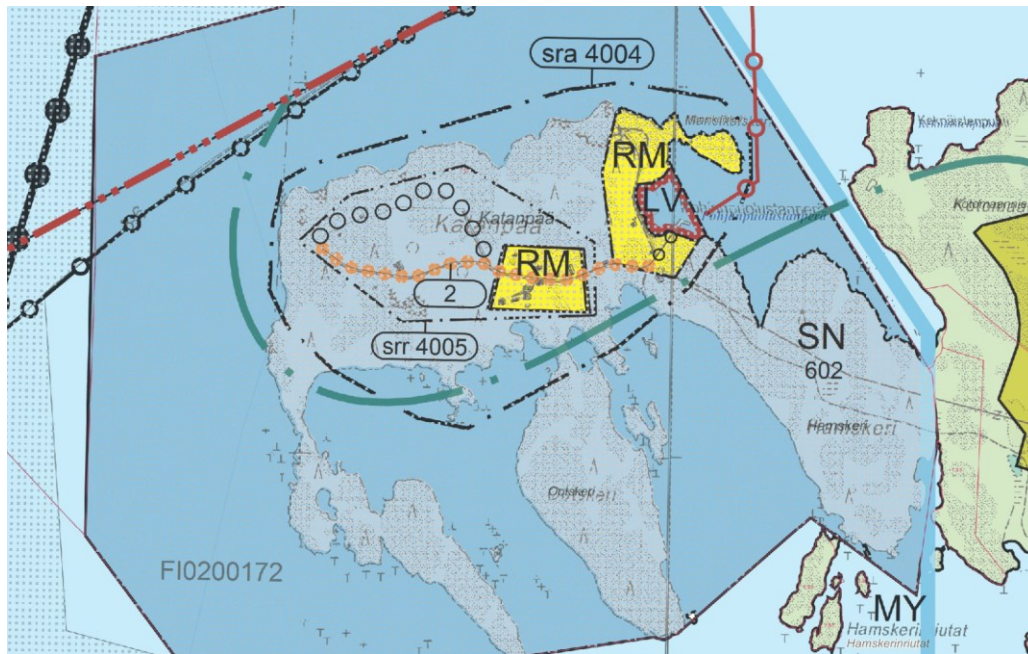
5.2 Katanpään linnakesaaren nykytila

Katanpään linnakesaaren pääasiallinen nykykäyttö (2023) palvelee matkailua. Kohdeessa on esimerkiksi vierasvenesatama, satamakahvila, tilausravintola, taidenäyttely, tilavuokrausmahdollisuus, sauna, retkeilyreittejä ja majoitustoimintaa. Sotilastoiminnan aikaiset rakenteet on otettu osittain turismikäyttöön. Kohdetta hoitaa Metsähallituksen Luontopalvelut ja matkailutoiminnasta vastaa erillinen yrittäjä. Tapani Tuovinen inventoi vuonna 2011 Linnakesaaren aluetta. Vuonna 2021 Nyman Arkkitehdit Oy teki alueelta kasarmirakennusten inventoinnin ja vauriokartoituksen. Saarella on viimeisen kymmenen vuoden aikana tehty korjauksia pääasiassa sisätilojen käytettävyyden parantamiseksi niissä rakennuksissa, jotka ovat saaren matkailuyrittäjän aktiivisessa käytössä. Vuonna 2016 saaren rakennuskannalle tehtiin hirsirunkoon ja ulkokuoraukseen kohdistuvia korjauksia useassa rakennuksessa. Korjausurakka koski ruokalaa, vesitornia, saunarakennusta ja upseerien taloa.

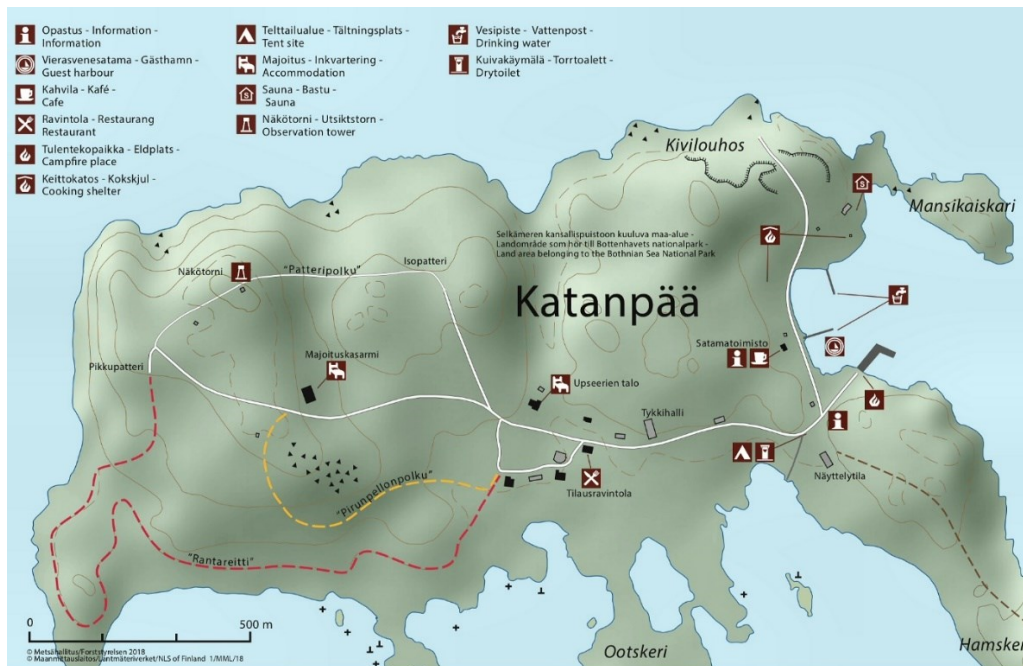
Katanpään alueella on voimassa Kustavin kunnan länsiosan yleispiirteinen osayleiskaava (2015). Alueelle on merkitty matkailupalvelujen alue (RM), venevalkama/-satama (LV), kansallispuistoalue (SN), kulttuurihistoriallisesti arvokas tie, ohjeellinen ulkoilureitti, maakunnallisesti arvokas maisema-alue (ma), valtakunnallisesti merkittävä rakennetun ympäristön aluekokonaisuus (sra) ja valtakunnallisesti tai maakunnallisesti merkittävä rakennetun ympäristön ryhmäkokonaisuus (srr). Kustavin

Katanpään rakennuskannan muutoksia ja lisärakentamista ohjataan kaavamääräyksillä. Suojelumerkinnät (ma, sra, srr) luovat reunaehdot rakennusten korjaamiselle. Viranomaiset ohjaavat ja valvovat määräysten noudattamista.

Kuva 12 Katanpää Kustavin kunnan länsiosan yleispiirteisessä osayleiskaavassa (2015). (kuva <https://kartat.sweco.fi/kustavi/>)

Kuva 13 Katanpään linnakesaaren retkeilykartta (kuva Katanpaa.fi)

Osana Selkämeren kansallispuiston vuonna 2011 aloitettua arkeologisen kulttuuriperinnön inventointia Tapani Tuovinen inventoi Kustavin Katanpään linnakesaaren Suomen valtiolle kuuluvat maa-alueet. Alueelta ei ollut ennen inventointia merkintöjä Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä. Inventoinnissa dokumentoitiin 44 kulttuuriperintökohdetta; niistä kolme on alueita, joihin kuuluu alikohteita. Useimmat kohteet liittyvät Katanpään rakentamiseen venäläiseksi merilinnakkeeksi (1915–1917) ja sen myöhempään toimintaan Puolustusvoimien merilinnakkeena (1915–1930 ja 1940–1999) ja oikeusministeriön alaisena vankilana (1930–1940). Sotilasrakennelmia kirjattiin 25, joista 12 ennen dokumentoimattomia tuliasemia rannoilla. Vankila-ajan graniitinlouhintaan liittyy 6 kohdetta. Merimerkkejä kirjattiin 4, merilinnustukseen liittyviä paahuksia 5, kiviuneja 3 sekä yksi mahdollinen mutta epävarma rautakauden tyyppinen hautaraunio. Selkämeren kansallispuiston kokonaisuudessa Katanpää muodostaa erillisen sota- ja vankilahistoriallisen kulttuuriympäristön. (Tuovinen 2011, 3).

Katanpään pääsaari kuuluu valtioneuvoston vahvistamiin valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin (RKY). Tapani Tuovisen mukaan arvotamisen perusteena on pidetty säilynyttä yhtenäistä puurakennusten miljöötä, joka edustaa venäläistä sotilasarkkitehtuuria, ja ensimmäisen maailmansodan linnoituslaitteet, jotka ovat muinaismuistolain tarkoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä. Sotilasrakennukset saaren keskiosassa ja satamassa muodostavat saaren asutun kulttuurimaiseman. Vanhimmat rakennukset ovat suurelta osin säilyneet. Katanpään kaksi tykkipatteria sijaitsevat saaren korkeassa pohjois- ja länsiosassa, saaren merisessä maisemalohkossa. Pikkupatterin neljä tykkiä oli suunnattu luoteeseen kohti Seksmiilarin merenselkää. Tykit poistettiin ennen vuotta 1921, ja sen jälkeen pikkupatteriin ei ole tehty muutoksia. Iso patteri käsittää neljä tykkiä, joiden ampumasektori avautuu pohjoisen puolelle niin, että patterit yhdessä pystyvät valvomaan koko Seksmiilarin aluetta ja sen väyliä. Isoa patteria on aikojen kuluessa modernisoitu, ja eri vaiheiden kautta siellä edelleen jäljellä kaksi tykkiä ja kaksi bunkkeria. Viimeisen kerran tykeillä ammuttiin 1989. Merisen pohjoisrannan hallitsevin elementti on avolouhos saaren pohjoiskärjessä. Pystysuorat kalliroleikkaukset rajaavat laajan kentän, joka on täynnä louhetta. Saaren huuhtoutunut luonnonkiviaines tulee näkyviin pikkupatterin tien eteläpuolella olevassa laajassa pirunpellossa, jossa on joitakin merkkejä kivien poiskuljettamisesta. Oman maisemallisen lohkonsa muodostavat luonnontilaiset Pitkäkari, Ootskeri ja Hamskeri ja kaksi etelään avautuvaa merenlahtea. Niiden rannoilla on kaikkiaan 12 kylmämuurattujen vallien suojaamaa tuliasemaa, joihin mahtuu muutama mies kevyen aseistuksen kanssa. (Tuovinen 2011, 8–9). Tykkipatterit taisteluhautoineen ja tuliasemineen ovat ensimmäisen maailmansodan linnoituslaitteina muinaismuistolain tarkoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä (Niukkanen 2009: 83–86).

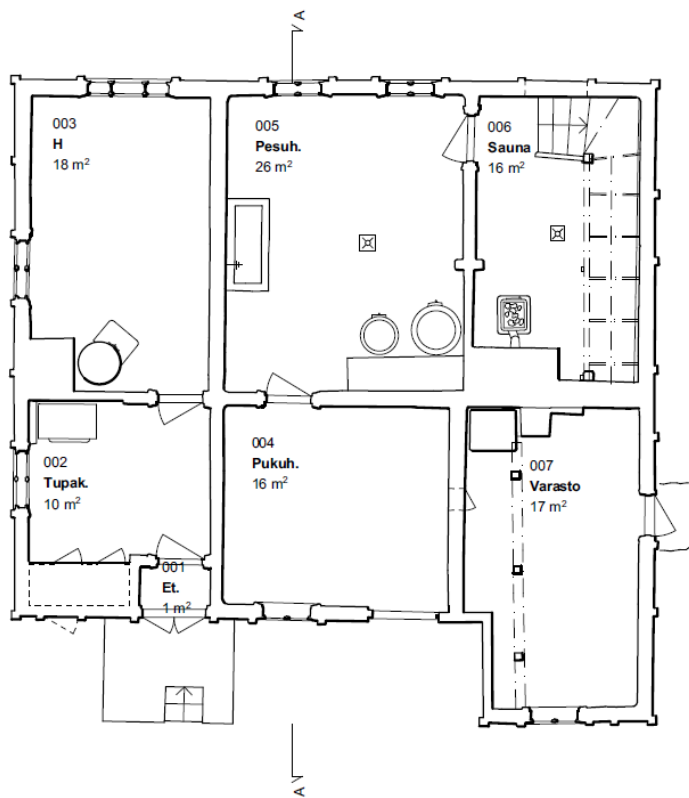
Ne ovat siten rauhoitettuja ja niiden korkea prioriteetti kulttuuriperinnön suojelussa on periaatteessa ilmeinen (Tuovinen 2011, 10).

Nyman Arkkitehdit Oy:n inventointi (2021) keskittyi Katanpään linnakesaaren viiteen rakennukseen: saunarakennukseen, talliin, sairaalaan, vesitorniin ja santarmintaloon. Kaikki kyseiset rakennukset ovat 1910-luvulla rakennettuja puurakennuksia. Inventoinnissa on kuvattu kunkin rakennuksen kohdalla tilojen materiaaleja ja värisävyjä, ulkoveritystä sekä rakennetta. Lisäksi inventoinnissa on kunkin rakennuksen osalta vauriokartoitus.

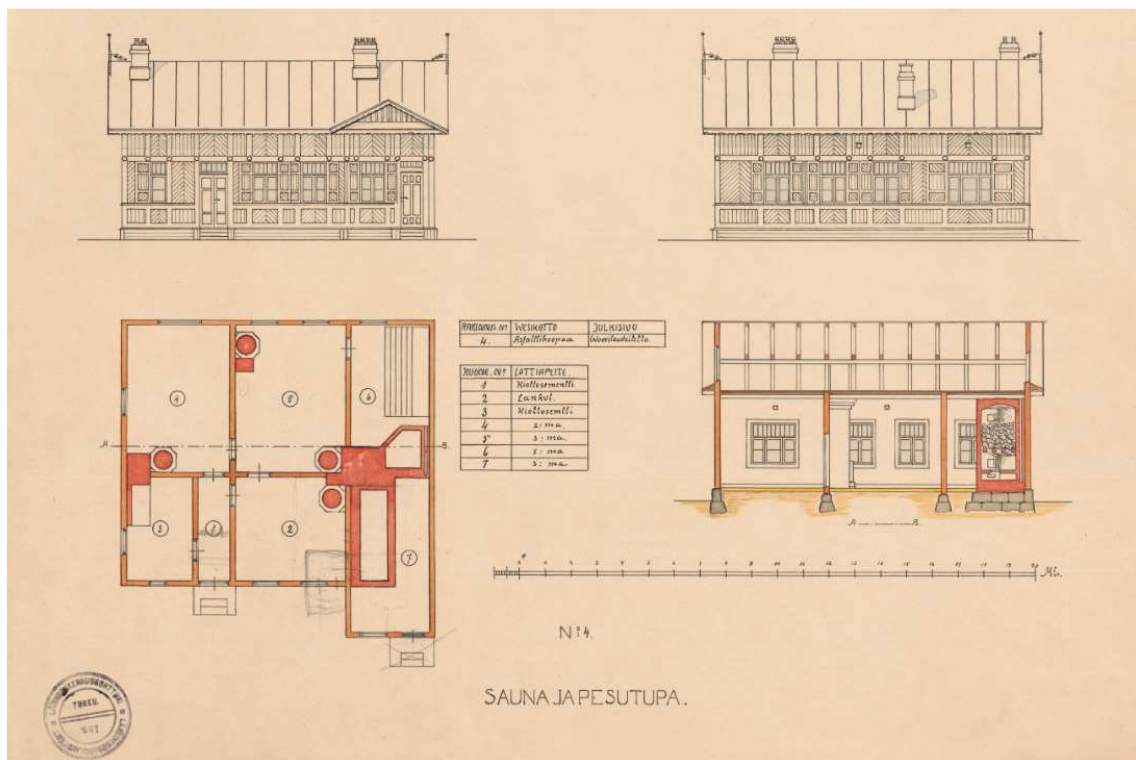
Saunarakennuksessa on keskellä 20 hengen saunatilat, toisessa päässä yksiö ja toisessa päässä varasto. Rakennus on valmistunut vuonna 1916. Saunan yläpohjatilassa on ollut vesisäiliö, johon vesi tuli vesitornista kourua pitkin. Rakennukseen tehtiin hirsirungon ja ulkovuorauksen korjauksia vuonna 2016. Nykyisin saunarakennus on käyttämättömänä lukuun ottamatta asuntopäättyä, jossa on kesäisin työntekijöiden majoitustiloja. Varastotila on edelleen varastokäytössä. (Nyman Arkkitehdit Oy 2021, 6).

Kuva 14 Saunarakennus (2021)

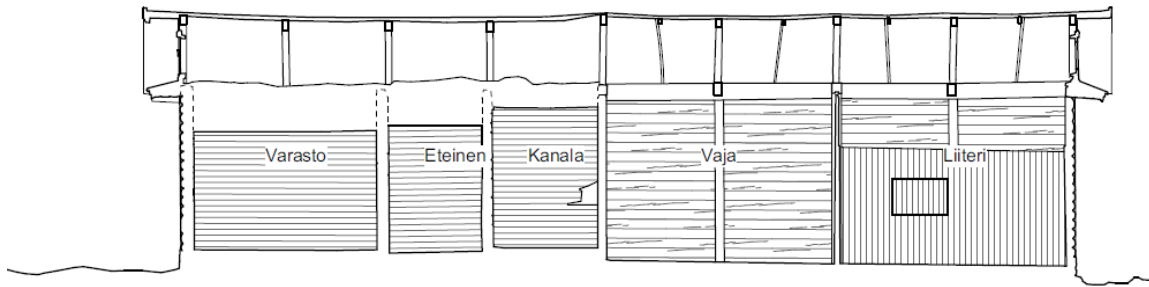

Kuva 15 Saunarakennuksen pohjakuva inventoinnista, ei mittakaavassa (kuva Nyman Arkkitehdit Oy 2021)

Kuva 16 Saunan piirustukset (kuva Metsähallitus)

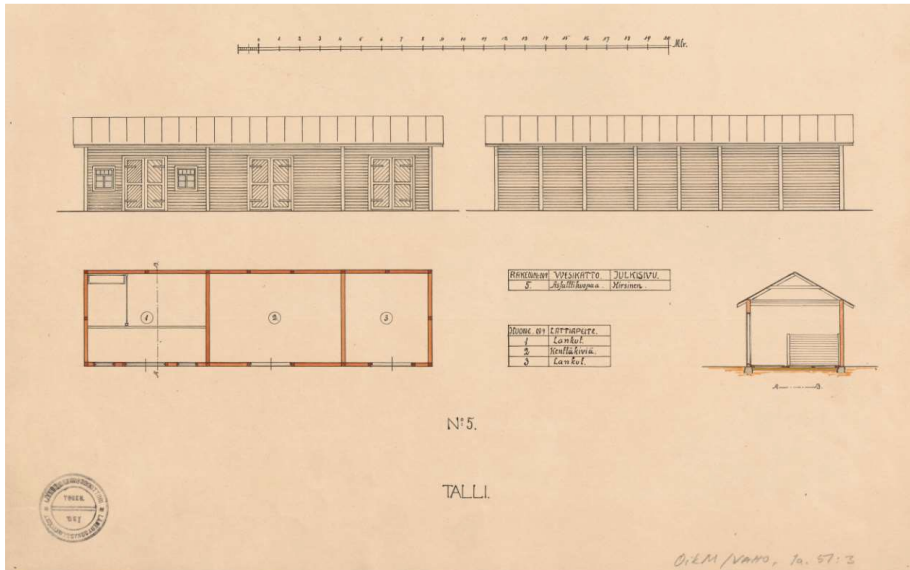
Tallirakennus on vuodelta 1916 ja siinä on pidetty hevosia 1970-luvulle asti. Tallin rungossa on käytetty venäläistyypistä salvosta, jossa vaakahirret lukittuvat pystykaroihin. Tallin päätyyn on myöhemmin lisätty vaja ja julkisivuja on laudoitettu. Tallirakennus on edelleen käytössä eläinsuojana kanoille ja lampaille. (Nyman Arkkitehdit Oy 2021, 16).

Kuva 17 Leikkauskuva tallista inventoinnista, ei mittakaavassa (kuva Nyman Arkkitehdit Oy 2021)

Kuva 18 Punainen tallirakennus etummaisena (2021)

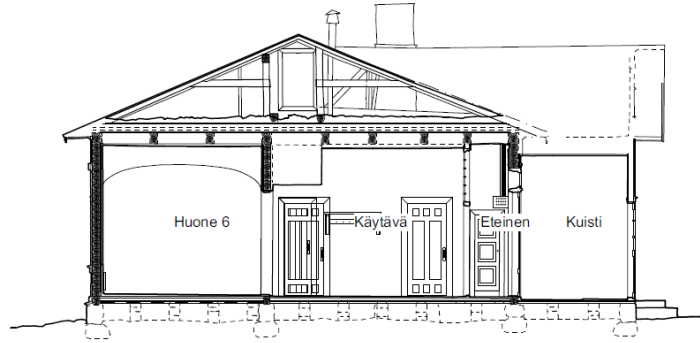

Kuva 19 Tallirakennuksen piirustukset (kuva Metsähallitus)

Kasarmin sairaalarakennus on vuodelta 1916. Alkuperäisistä suunnitelmista poiketen se ei ole tosin juurikaan toiminut sairaalana. 1920-luvulla rakennus oli majoitustilana ja 1930-luvulla rakennus toimi vankilanjohtajan perheen asuntona. Tältä ajalta on myös rakennuksen kuistiosa ja erillinen kellarirakennus. Rakennus on ollut vuosikymmeniä käyttämättömänä, eikä sitä ole huollettu. (Nyman Arkkitehdit Oy 2021, 24).

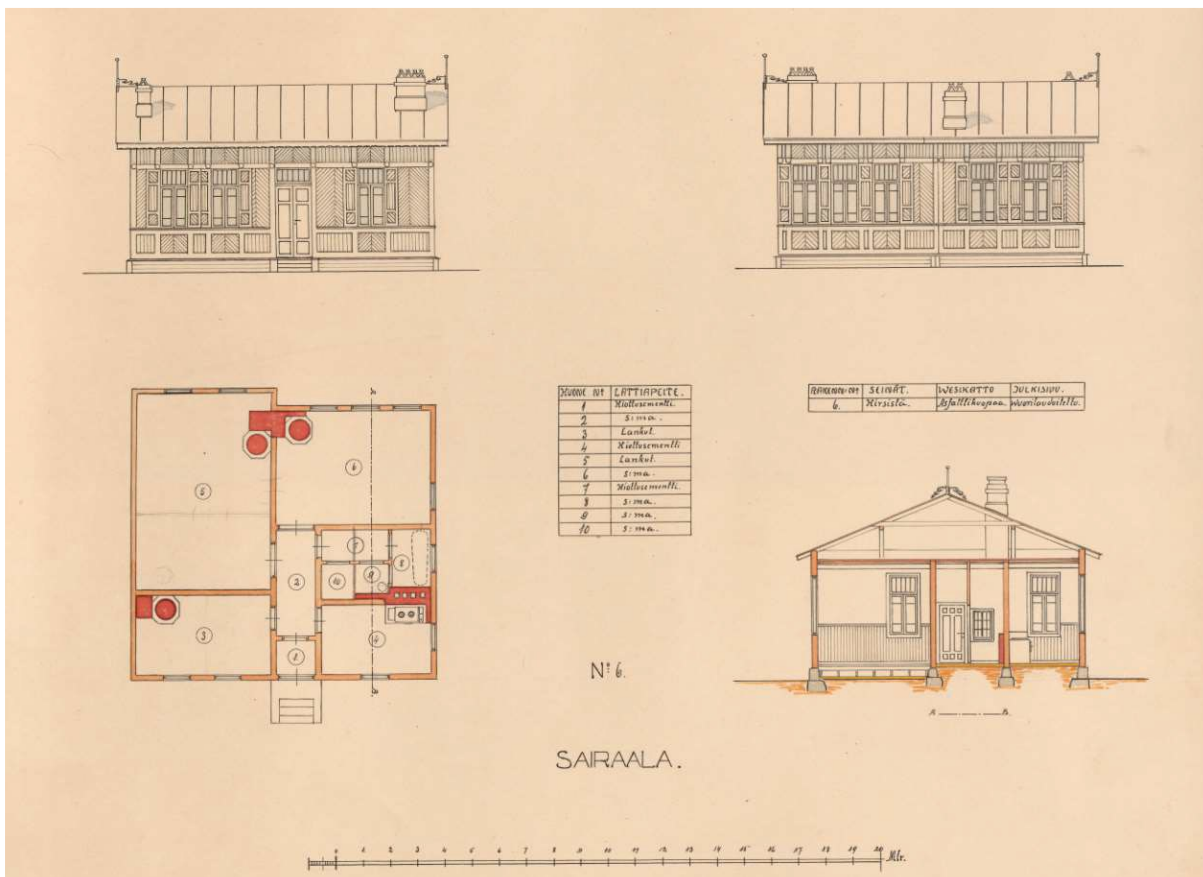
Kuva 20 Sairaalarakennus (2021)

A - A

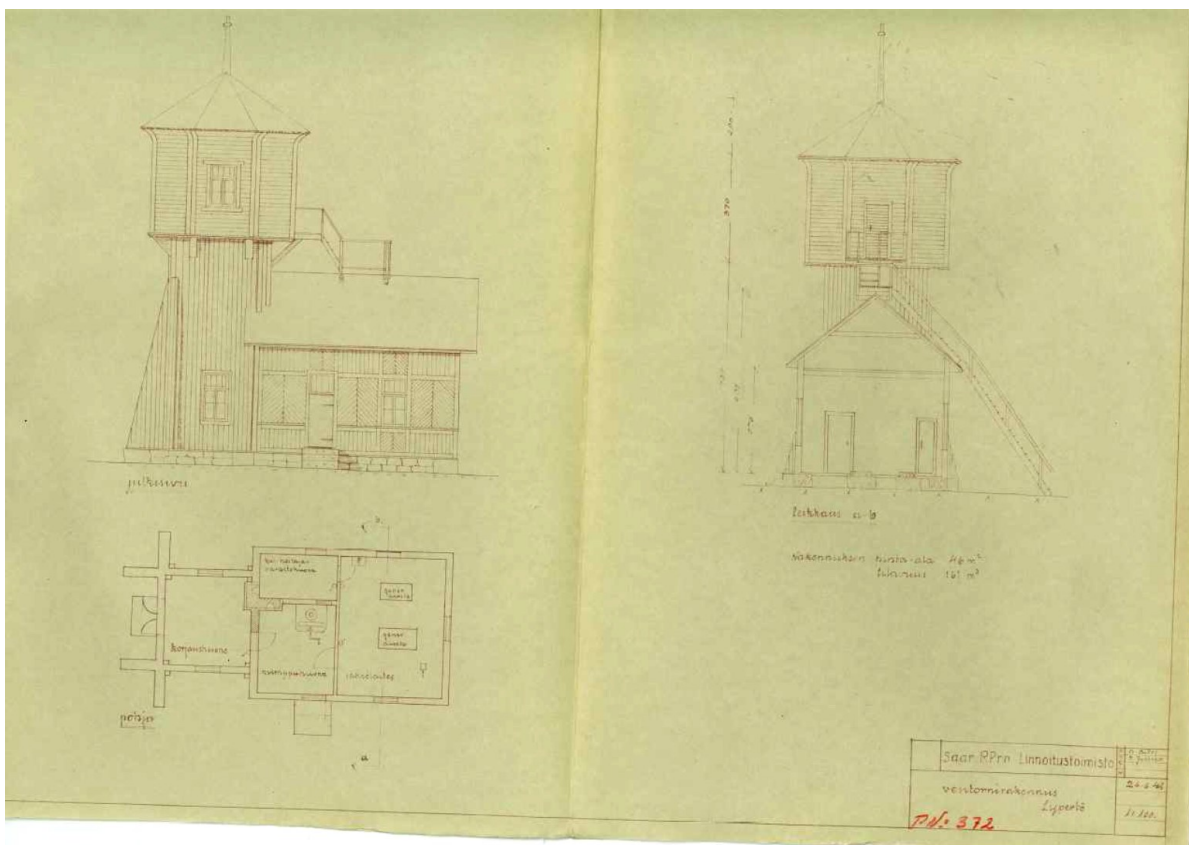
Kuva 21 Sairaalarakennuksen pohjakuva inventoinnista, ei mittakaavassa
(kuva: Nyman Arkkitehdit Oy 2021)

Kuva 22 Sairaalarakennuksen leikkauskuva inventoinnista, ei mittakaavassa
(kuva: Nyman Arkkitehdit Oy 2021)

Kuva 23 Sairaalarakennuksen piirustukset (kuva Metsähallitus)

Katanpään maamerkki vesitorni on alueen koristeellisin rakennus. Rakennusluette-
loissa se kulkee nimellä pumppuhuone. Vesitornin pinta-ala on noin 50m² ja sen ala-
kerrassa on kaksi huonetta. Myös torniosan keskellä on yksi huone. Rakennuksen alla
on yksi Suomen vanhimmista porakaivoista, jonka on ollut syvimmillään 70 metriä.
Vesi nostettiin alkujaan tornin huipulla olevaan 14 000 litran vetoiseen vesisäiliöön
vauhtipyörällä (Pakola 2014, 11-12). Vesitorni on myös Katanpään linnakkeen tunne-
tuin rakennus. Se valmistui vuonna 1916. Tornin yläosassa on valtava 14 000 l vesi-
säiliö, josta vesi on johdettu ruokalaan ja saunaan kourun avulla. Rakennuksen mata-
lassa osassa sijaitsee paja, jonka sisäpinnat on paloturvallisuussyistä vuorattu rekiste-
rikilvillä. Rakennukseen on tehty hirsirungon ja ulkovuorauksen korjauksia vuonna
2016. Torniosan säiliöhuoneeseen on johtanut ulkoportaikko ja tasanne, jotka on pu-
rettu vuoden 2010 paikkeilla. Säiliöhuoneen alla olevaan tilaan pääsi aikanaan maan-
tasokerroksesta portaita, mutta portaat on myöhemmin poistettu. Välikerros on pala-
nut vuonna 1956, mistä on muistona hirsien hiiltyneet pinnat. (Nyman Arkkitehdit
Oy 2021, 34).

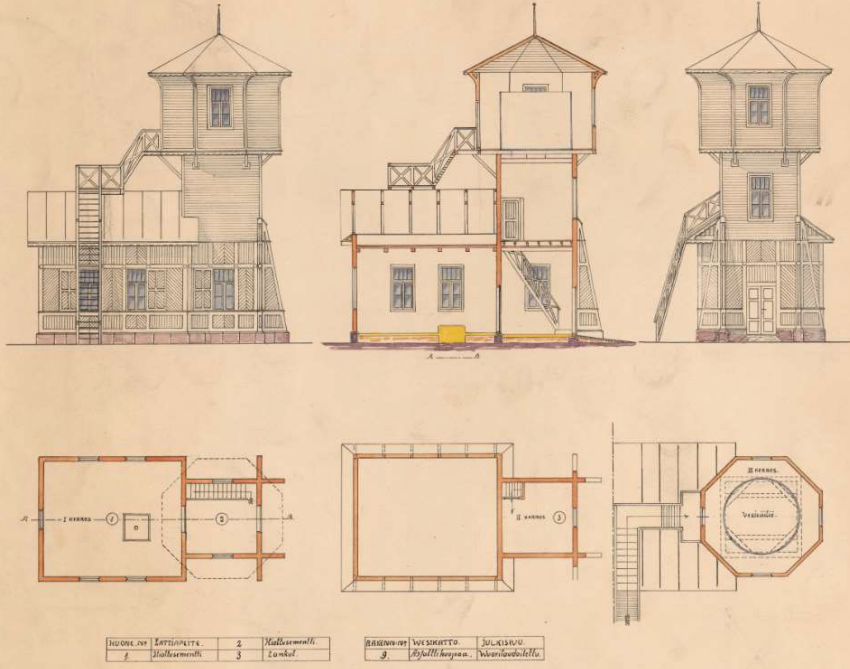

Kuva 24 Puolustusvoimien piirustus vesitornista vuodelta 1942

KUSTAWI.

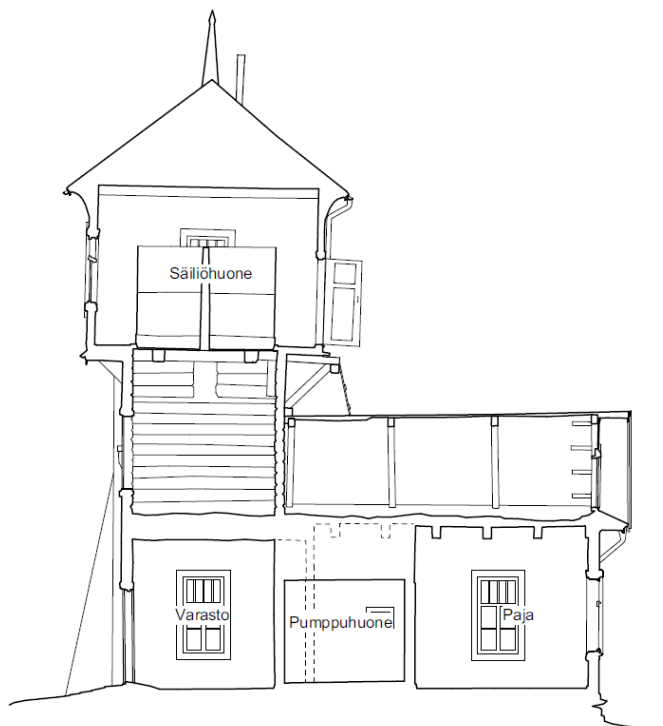
LYPERTON KASARMIALUE.

Kuva 25 Vesitornin rakennuspiirustus (kuva Metsähallitus)

Kuva 26 Vesitorni (2021)

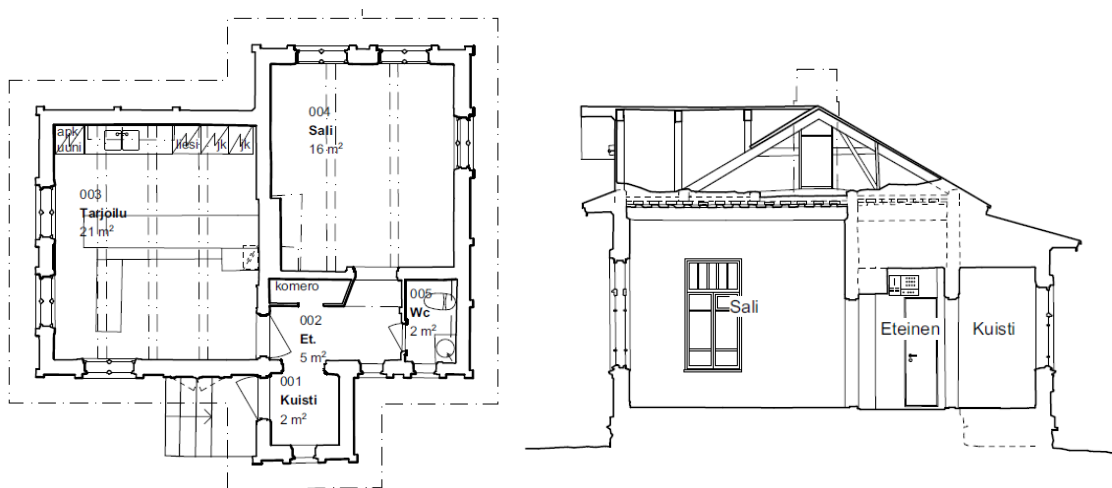

Kuva 27 Vesitorni, leikkauskuva inventoinnista, ei mittakaavassa (kuva Nyman Arkkitehdit Oy 2021)

Kuva 28 Vesitorni osana maisemaa (2021)

Santarmintalo on valmistunut asuinrakennukseksi vuonna 1916. Se sijaitsee satamassa ja siinä toimii nykyään satamakahvila ja satamatoimisto. Rakennuksen runkoa on korjattu vuonna 1999. Vuonna 2013-2014 rakennuksen sisäpintoja kunnostettiin ja rakennukseen lisättiin sähkö, vesi ja viemäri. Samoihin aikoihin rakennuksen koillispuolelle rakennettiin terassi. (Nyman Arkkitehdit Oy 2021, 47).

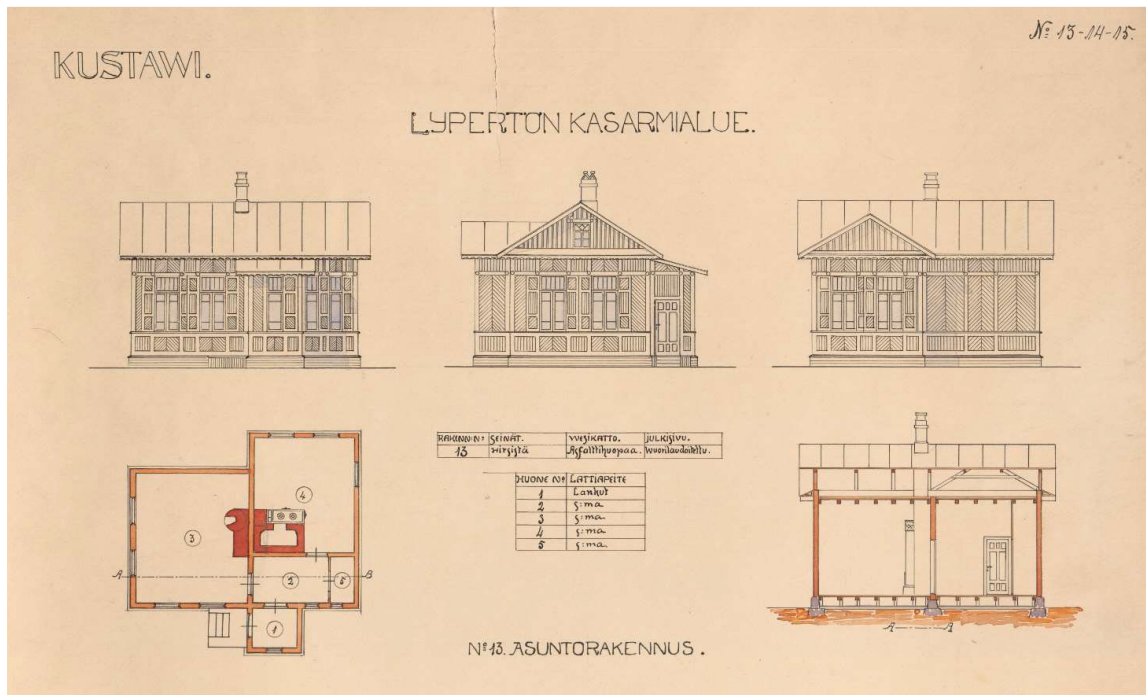

Kuva 29 Santarmintalon pohjakuva inventoinnista, ei mittakaavassa (kuva Nyman Arkkitehdit Oy 2021)

Kuva 30 Santarmintalon pohjakuva inventoinnista, ei mittakaavassa (kuva Nyman Arkkitehdit Oy 2021)

Kuva 31 Satamatoimisto eli santarmintalo 2021

Kuva 32 Santarmintalon piirustukset (kuva Metsähallitus)

Kuva 33 Leipomo 2021

Kuva 34 Upseeritalo 2021

Kuva 35 Tykkihalli 2021

Kuva 36 Näyttelytila 2021

Kuva 37 Kasarmirakennus 2021

Kuva 38 Yleiskuvaa satamasta 2021

5.3 Kulttuurinen kestävyys ja kulttuuriperintöturismi

Katanpään kulttuuriympäristössä on huomioitava paikan historia ja historialliset rakennukset, mutta myös nykyiset käyttäjät ja kulttuuriperintöturismi. Kestävä kehitys on sellaisen kulttuurin luomista, joka ylläpitää tulevien sukupolvien toimintamahdollisuuksia (Salonen 2011). Kulttuuriseen kestävyYTEEN liittyy paikallisen kulttuuriperinnön, paikallisen kulttuurin ja kulttuurien välisen vuoropuhelun säilyttäminen ja kulttuuriperinnön ja perinteiden siirtyminen sukupolvien yli. Kulttuurista kestävyyttä on oikeus omaan kulttuuriin, oikeus kokea ja vierailla kulttuurissa, oikeus tulkita kulttuuria ja muokata, sekä tuottaa sitä (Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura n.d.). Esimerkiksi Katanpäällä ja monissa muissa valtio-omisteisissa kohteissa on huomioitava paikan historia ja historialliset rakennukset, mutta myös nykyiset käyttäjät ja kulttuuriperintöturismi. Kohteen onnistunut ylläpito ja korjaus ylläpitävät kulttuurista kestävyyttä parantamalla kohteen mahdollisuuksia siirtyä sukupolvien yli.

Katriina Siivonen käsittelee perinteiden välittämistä ja kulttuurista kestävyyttä *Kaikki vapaudesta* (2017) e-kirjan luvussa *Kulttuurinen kestävyys*. Perinteiden välittämistä muokataan ja jaetaan ihmisten kesken globaalisti. Globaali ympäristö muodostuu toisista ihmisistä, kulttuuriympäristöstä ja luonnonympäristöstä. Muuttuvat perinteet konkretisoituvat ihmisen ympäristön osiksi: ihmisen muokkaamaksi ympäristöksi, rakennetuksi ympäristöksi, esineiksi, elinkeinoiksi, tavoiksi, toimiksi, sanoiksi ja sannattomuudeksi, millä on vaikutusta luontoympäristöön maailmanlaajuisesti. Perinteissä ja kulttuurissa on yhtä aikaa läsnä sekä jatkuvuus että uuden luominen, vaikka monesti perinteistä huomataan vain jatkuvuus ja niiden muutosvoima sivuutetaan. (Siivonen 2017, 88-89%).

Siivosen mukaan ihmisen toiminta vaikuttaa jatkuvasti ympäristöön ja ihminen myös hyödyntää luonnonvaroja lähes kaikissa toimissaan aiheuttaen suuria ongelmallisia muutoksia luontoon. Kun ongelmiin halutaan puuttua, on hyvä tarkastella ihmistä ja kulttuuria osana luonnon kiertokulkua ja ekosysteemiä, eikä eritellä ihmisen kulttuurisen toiminnan suhdetta luontoon. Näin kulttuurisia keinoja voidaan tavoitella ympäristöongelmien ratkaisemiseksi. (Siivonen 2017, 88-89%).

Kulttuuriperinnön kautta luodaan kuvaa tietystä rajallisena nähdystä kulttuurista. Kulttuuriperintö onkin keskeinen työkalu kulttuurisen erityisyyden rakentamisessa globaalisti ja eurooppalaisessa, kansallisessa sekä alueellisessa kulttuuripolitiikassa. Kulttuuriperinnöllä katsotaan aina olevan taloudellista ja poliittista merkitystä. Se on

pisimpään vallinnut tapa edistää kulttuurista kestävyttä ja sillä on myös matkailuista arvoa. (Siivonen 2017, 89-90%).

Siivonen avaa tekstissään kulttuurisen kestävyden muodot ja arvottaa ne kulttuurisen kestävyden näkökulmasta. Vuonna 2015 kulttuurista kestävyttä käsitelleen kansainvälisen tutkijaverkoston (COST Action IS1007 Investigating Cultural Sustainability) yhteisössä määriteltiin kolme erilaista kulttuurisen kestävyden muotoa. Yleisin näistä on arvostettujen kulttuuripiirteiden itseisarvoinen tukeminen. Seuraava on kulttuurin näkeminen käytännön keinoja tuottavana välittäjänä, jonka kautta luodaan yhteyksiä muiden kestävä kehityksen ulottuvuuksien välille. Kolmas on kulttuurin näkeminen muutosvoimana kohti kestävä kehitystä. Siivosen mukaan kun kulttuurisessa kestävydessä huomio kohdistetaan kulttuurin muutosvoimaan, oleellista ei ole kulttuuriperinnön suojeleminen ja säilyttäminen, vaan vaihtuvien ja muuntelevien perinteiden tukeminen sekä erilaisten ja eri tahoilta tulevien ihmisten kunnioittaminen. Kulttuurisessa kestävydessä on ensisijaista, että kaikilla on oikeus määrittää kulttuurin muutosta tasaveroisesti. Toiseksi kulttuurisen kestävyden olemuksiksi Siivonen määrittää yhteisen arvosidonnaisen kulttuuriperinnön suojeleminen. Jos kulttuuriperintöä halutaan säilyttää muuttumattomana, se asettuu väistämättä jännitteeseen muuttuvan perinteen kanssa. Kulttuurisesti kestävässä kehittämistyössä on kuitenkin mahdollista lieventää tällaisia jännitteitä. (Siivonen 2017, 91%). Kestävyden ulottuvuudet ovat riippuvuussuhteessa toisiinsa. Kulttuuriympäristömatkailun kestävyys punoutuu kestävä kehityksen yleisiin periaatteisiin (Kyyrö ym. 2020, 47).

Kulttuuriperintöturismi perustuu ympäristölle autenttisten elementtien näkemiseen ja kokemiseen, joten kulttuuriympäristön suojeleminen ja ylläpito luovat turismikulttuuria, joka ylläpitää tulevien sukupolvien toimintamahdollisuuksia ja edesauttaa kulttuuriympäristön säilymistä alueella. Turismin on katsottu muodostavan uhkia kulttuuriperinnölle ja sen autenttisuudelle turismin liittyvän kaupallisuuden ja suurten kävijämäärien vuoksi, mutta toisaalta turismin on nähty toimivan kulttuuriperintöä säilyttävänä ja vahvistavana tekijänä. (Hieta, Hovi, ja Ruotsala 2015, 320–21). Katanpään kulttuuriympäristön kulttuurisen kestävyden kannalta kulttuuriperintöturismi saattaa olla ympäristön säilymisen kantava tekijä, sillä alue on syrjäinen ja sotatoiminnan poistuttua muita säilyttäviä tekijöitä saarelle ei ole tullut. Turismivirtoja pitää kuitenkin pystyä ohjeistamaan, ohjaamaan ja rajoittamaan siinä määrin, etteivät kävijämäärät kuluta peruuttamattomasti alueen kulttuuriympäristöä. Kulttuuriperintöprosessit muokkaavat menneisyyttä ja mielikuvia menneisyydestä nykytarpeisiin, prosessissa esimerkiksi aineellinen kulttuuriperintökohde syntyy vallinnan ja uudelleen kerronnan myötä, kun tarinoita liitetään kohteeseen (Pihlman 2015, 312–13).

Katriina Siivonen käsittelee saariston kulttuurista kestävyttä artikkelissa ”Cultural sustainability in the archipelago” (2021). Varsinais-Suomen saariston elinolot ovat muuttuneet modernisoituvan yhteiskunnan myötä. Aiemmat pääasialliset toimeentulon lähteet kuten maatalous ja kalastus eivät ole enää yhtä kannattavia alueen asukkaille. Alueen merkittävin toimiala muodostuu nykypäivänä palveluiden tuottamisesta. Vaikka elinolosuhteet ovat muuttuneet nopeasti, monia vanhoja kulttuuripiirteitä harjoitetaan edelleen jossain muodossa. Paikallisessa kehittämistyössä (esimerkiksi matkailun kehittämisessä) korostuu saariston perinteinen arki, esimerkiksi entisen elämäntavan arvostus ja siihen liittyvät saaristolaistaidot ja -tieto. Menneisyyden perinteillä on merkitystä paikallisille, mutta he eivät silti halua rajoittaa saariston kehittymistä vain suojellakseen ja säilyttääkseen menneen elämäntavan. (Siivonen 2021). Ilmiö on havaittavissa myös Kustavissa ja Katanpään linnakesaarella. Pyrkimys saaristolaiseen elämäntapaan näkyy kohteen yrittäjien toiminnassa ja toimii myös matkailuvalttina.

Siivosen mukaan aluekehityksessä päästäänkin parhaisiin tuloksiin, kun paikalliskulttuuria ei käytetä pelkästään kehitystyön välineenä, vaan myös lähtötietona paikallisille tavoille toimia saaristoympäristössä ja saaristolaisten keskuudessa. Paikallisen kulttuurin tärkeiden piirteiden tunnistaminen ja ymmärtäminen tulee olla osa kehittämistyön menetelmiä. Tällöin kulttuuriperinnön oleellinen voima hyödynnetään kehitysprosesseissa. Kulttuurimuutos on tarpeen sekä kulttuurisen että ekologisen kestävyden takaamiseksi. (Siivonen 2021).

Lapin yliopiston vetämä MAMOMI -hanke rakensi eri toimi- ja tieteenaloilla käytössä olevien mittaus-, seuranta- ja arviointimenetelmien pohjalta ja niitä täydentäen uudenlaista kestävä matkailun mittaristoa, joka soveltuu käytettäväksi erilaisissa kulttuuriympäristöissä. Hankkeen pohjalta julkaistiin *Kestävä matkailun monitieteiset mittarit kulttuuriympäristöissä* (2020) julkaisu. Luvussa *Kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestävä matkailun viitekehys* käsitellään kestävä kehitystä ja vastuullista matkailua kulttuuriympäristöarvojen näkökulmasta. MAMOMI-hankkeessa kehitettiin kestävä kehityksen, vastuullisen matkailun ja kulttuuriympäristöjen arvojen säilyttämisen edistämiseksi monialaista keskustelua varten uusi käsite: vierailukestävyys. Käsite korostaa ja vahvistaa varsinaisen paikan roolia matkailutoiminnassa. Paikka ei ole vierailukestävyden näkökulmasta vain toiminnan näyttämö, maantieteellinen sijainti tai suoriutusympäristö matkailulle tai liikunta-aktiiviteeteille. (Kyyrö ym. 2020, 45–46) Vierailukestävyys on keino analysoida ja ymmärtää kestävyttä. Katanpään linnakesaaren vierailukestävyteen vaikuttaa olennaisesti rakennetun kulttuuriympäristön kunto.

Vierailukestävyyden näkökulmasta rakennusten korjaaminen on merkittävä parannus.

Nykypäivän tahtotila kulttuurin nostamiseksi osaksi kestäväen kehityksen ratkaisuja on yhteiskunnallisesti vahva. Kulttuurille ja kulttuuriperinnölle tarjotaan erityisesti EU:n linjauksissa tällä hetkellä poikkeuksellisen laajaa yhteiskunnallista roolia. Mitä lähemmäs nykypäivää tullaan, sitä suurempi yhteiskunnallinen rooli kulttuuriperinnölle on kansainvälisissä sopimuksissa ja linjauksissa suunniteltu. Rakennusallalla on valtava merkitys yhteiskuntien kestävyteen. Tutkimustulosten valossa on selvää, että säilyttävä peruskorjaaminen on ainoa ekologisesti kestävä keino ylläpitää rakennuskantaa. (Turunen 2023, 85–86).

5.4 Kulttuuriympäristön muutoksen jäsentäminen

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristökohde (RKY) Katanpään linnake on muuttunut 2000-luvulla suljetusta militaarista kohteesta avoimeksi turistinähtävyydeksi. Varsinais-Suomen maakuntakaavassa Katanpää on merkitty kulttuuriympäristön tai maiseman kannalta tärkeäksi alueeksi, minkä lisäksi se kuuluu Ströömin kulttuurimaisema-alueeseen.

Katanpään linnakesaari on arvotettu myös Metsähallituksen arvottamisavain työkalun avulla. Arvottamisavaimen tulokset eivät olleet saatavilla tarkasteltavaksi maisteritutkielmaa varten tietojärjestelmästä, mutta Metsähallituksen kulttuuriperinnön erityisasiantuntija Hilja Palviainen avasi arvottamisavaimen tulokset haastattelussaan. Katanpään linnakesaari on arvottamisavaimella luokiteltu puolustusvoimien tekemään rakennusperintöön kohtaan varuskunnat ja linnakkeet, osioon majoitus ja kasarmit. Linnakesaaren kolme arvokohdekokonaisuutta saivat kaikki korkeat pisteet luonnekriteeripisteytyksessä. Kokonaisuus yläkasarmi ja torni saivat pistettä vaille täydet luokituksesta ja saaren keskiosan ja sataman rakennuskanta saivat täydet pisteet. Arvottamisavaimen kehittämisen jälkeen Metsähallituksen kulttuurihistorialliset kohteet on käyty läpi vielä kaksi kertaa, viimeisin arviointi suoritettiin vuonna 2023. (Palviainen 2023).

Kulttuuriympäristö on syntynyt ihmisten toiminnasta ja myös muokkaa sitä (Lonkila ja Hanka 2020, 45). Sotilastoiminnan myötä syntynyt ympäristö on uuden käyttötarkoituksensa myötä muokkautumassa yhä enemmän turismin tarpeisiin. Kulttuuriteissä kulttuuri ymmärretään muuttuvana, globaalina ja vuorovaikutteisena

prosessina, jossa kulttuuriperintö on aina määrittelyn tulos (Hieta, Hovi, ja Ruotsala 2015, 313). Museovirasto on määritellyt linnakkeen kulttuuriperinnöksi, mutta miten saarelle kohtalaisen uusi turismikulttuuri vaikuttaa kohteen rakennettuun kulttuuriperintöön? Kulttuuriympäristöön vaikuttavat useat sosiokulttuuriset, poliittiset, ekologiset, ja talouteen, elinkeinoelämään ja väestökehitykseen liittyvät muuttajat (Ympäristöministeriö ja Opetus- ja Kulttuuriministeriö 2014, 10). Kulttuuriympäristö itsessään sisältää ajatuksen dynaamisuudesta, jolloin ympäristön käytettävyys takaa sen säilymistä.

Kulttuuriympäristö määritellään *Kulttuuriympäristöstrategiassa 2014-2020* olevan ihmisen toiminnasta tai ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta syntynyt, erilaisia ja erikäisiä elementtejä käsittävä kokonaisuus, joka on myös ihmisten päivittäinen ympäristö. Osa tästä ympäristöstä on suojeltu tai muilla tavoin erityisen arvokkaaksi määriteltä. Kulttuuriympäristö sisältää myös aineettomia merkityksiä. (Ympäristöministeriö ja Opetus- ja Kulttuuriministeriö 2014, 8). Katanpään kulttuuriympäristö sisältää suojeltuja sotatoimintaan liittyviä rakennuksia, mutta alueella on mm. myös vierailijoita palvelemaan rakennettuja elementtejä, joilla ei ole koskaan ollut sotilaallista merkitystä, sillä ne on rakennettu tukemaan kulttuuriympäristön ja luonnon kokemista. Osa alueesta on arvotettua kulttuuriperintöä, mutta koko niemenkärki ajallisine ja toiminnallisine kerroksineen muodostaa alueen nykypäivän kulttuuriympäristön – saaren päivittäisen elinympäristön.

Kuten ympäristön muodostumisessa, myös sen kokemisessa ympäristö ja sen kokija muodostavat jatkumon. Arnold Berleantin tekstissä ”Mitä on ympäristöestetiikka?” ympäristöestetiikan tiivistetään olevan mm. tukimusta ympäristön esteettisistä kokemuksista ja arvoista: On saatava selville mitä ympäristö on, mitä ympäristön kokemisessa oikein koetaan ja mitä on ympäristön esteettinen puoli ja minkälaisia arvoja ympäristössä on (Berleant 1995, 80). Ympäristöestetiikan kiinnostuksena ovat olosuhteet, puitteet, jossa ihmiset osallistuvat kokonaisvaltaiseen tilanteeseen (Berleant 1995, 75). Katanpäästä lähestyttäessä ympäristöestetiikan keinon voidaan tarkastella ympäristöä esimerkiksi yllä mainittujen Berleantin kysymysten kautta ja arvioida muutoksen vaikutusta kulttuuriympäristöön näistä lähtökohdista.

Lähtökohtien määrittämiseksi vastataan Berleantin esittämiin kysymyksiin. Katanpään linnakkeen ympäristö koostuu karkeasti sotatoiminnan rakennusperinnöstä, turismiin liittyvien oheistoimintojen järjestämisestä ja saaristoluonnosta. Ympäristön kokemuksellisuus perustuu merelliseen kulttuuriperintökokemukseen, joka yhdistää luontomatkailevan historiallisiin rakennuksiin ja on saavutettavissa vain vesiteitse. Katanpään linnakkeen viehättävyys kiteytyy saaristokulttuurin, Venäjän ajan

koristeellisten kasarmirakennusten ja tietynlaisen keskeneräisyyden yhdistelmänä. Linnakkeen arvot perustuvat kohteen historiallisen rakennuskannan autenttisuuteen ja säilyneisyyteen syrjäisessä saaristoympäristössä.

Ympäristöestetiikan lasien läpi voidaan siis tarkastella Katanpäätä sen historiallisten kerrostumien kautta nykyhetken toimintaympäristönä. Muutos ilmiönä esiintyy kerroksellisuudessa ja vaikuttaa näin ollen myös kokemuksellisuuteen. Ajallisesti näkyvää maisemassa on vain kuluva hetki, näkymätöntä mennyt ja tuleva (Sepänmaa 2018, 19). Maiseman voi erottaa näkymästä, sillä että näkymä havaitaan kerralla, mutta maisema on laajempi kokonaisuus alueellisesti, ajallisesti, aistillisesti, kuviteltuna, virtuaalisena ja fiktiivisenä tasona (Sepänmaa 2018, 19). Ympäristöestetiikan kautta Katanpäätä tarkasteltaessa keskitytään maisemaan havainnoimalla kohteen eri tasoja, siihen liittyvää kokemuksellisuutta myös muutosprosessin vaikutusten arvioinnissa.

Saaristolaiskulttuurin ja sotilastoiminnan ympäristöihin kätkeytyy informaatiota, joita aiheisiin perehtymätön ei välttämättä ympäristöstä havaitse. Näkymättömän maiseman merkitykset ja arvot Katanpään kulttuuriympäristössä ovat moninaiset. Näkymättömällä ympäristöllä voidaan tarkoittaa sitä, mitä näkyvässä ympäristössä on aikaisemmin sijainnut, tehty tai tapahtunut yhdistäen menneisyyden nykyisyyteen ja tehden maiseman historiallisesti merkitykselliseksi nykyhetkessä (Enges ym. 2015, 148). Miten sotilaallinen toiminta on vaikuttanut ympäristön näkymättömään maisemaan, entä turismi? Laura Puolamäki määrittelee väitöskirjassaan *Kätkeyty maisema. Arkitieto lähiympäristön kohtaamisessa* (2020) käytetyn termin kätkeyty maisema: "Kätkeyty maiseman merkitys liittyy sen antamaan mahdollisuuteen hahmottaa paremmin maisemaan liittyvien inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden välisten vuorovaikutussuhteiden tuottamia ilmiöitä, niihin liittyvää tietoa ja niiden taustalta löytyviä erilaisia maisemakäsityksiä. Kätkeytyyn maisemaan sisältyy vuorovaikutus sekä ihmisen ja ympäristön välillä, että ihmisten kesken". (Puolamäki 2020, 53, 56).

Puolamäki keskittyy yksilön ympäristösuhteeseen ja kätkeyty maiseman rakentumiseen henkilökohtaisena kokemuksena, mutta väitöskirjassa esitettyä taulukkoa kätkeyty maiseman sisältämän tiedon jakautumisesta, voisi käyttää lähtökohtana myös määriteltäessä kulttuuriympäristön kätkeyty maiseman elementtejä. Kätkeyty maisema tuottaa paikallista tietoa virallisen rinnalle (Puolamäki 2020). Kätkeyty maiseman elementtien tunnistaminen korjaushankkeen kulttuuriympäristövaikutusten arvioimisen lähtötiedoksi syventää vaikutusten ymmärtämisen laatua myös maisemallisesti.

KÄTKETTY MAISEMA			
LUONNONTIETEELLINEN TIETO	KULTTUURINEN TIETO	HISTORIALLINEN TIETO	SOSIAALINEN TIETO
<ul style="list-style-type: none"> • EKOLOGINEN TILA 	<ul style="list-style-type: none"> • MAISEMA OSANA ARKEA 	<ul style="list-style-type: none"> • HISTORIALLISET KÄYTÄNNÖT MIKROTASOLLA 	<ul style="list-style-type: none"> • YHTEISKUNNALLISTEN MUUTOSTEN VAIKUTUS MAISEMAAN • MAISEMAN MERKITYS YHTEISÖLLE

Kuva 39 Kätketyn maiseman sisältämää tietoa (kuva: Taulukko Puolamäki, 2020, 56)

Katanpään kulttuuriympäristön muutosta tutkittaessa kätketyn maiseman keinoin, voidaan jakaa ympäristön muutokset yllä esitetyn taulukon tavalla eriluonteisiin tietovarantoihin. Alla olevassa taulukossa olen esittänyt Puolamäen jaottelun kautta esimerkkejä Katanpäällä esiintyvistä ilmiöistä ja elementeistä.

Katanpään kulttuuriympäristön muutos ja kätketty maisema			
Luonnontieteellinen tieto	Kulttuurinen tieto	Historiallinen tieto	Sosiaalinen tieto
<ul style="list-style-type: none"> -Muutokset lajistossa -Muutokset veden laadussa -Muutokset puustossa ja kasvistossa -Maan kohoaminen -Ilmastonmuutos 	<ul style="list-style-type: none"> -Saaren ja vesialueiden muuttuminen resurssista suojele- ja turistikohteeksi -Alue sotatoiminnan, saaristolaistominnan ja turismin resurssina -Alue kirjallisuuden ja taiteen resurssina -Paikannimet 	<ul style="list-style-type: none"> -Sotatoiminnan kiinteät jäänteet ja rakennukset -Louhoksen historia -Rakennusmateriaalit -Rakennustavat -Historiallisten rakennusten ja rakennelmien sijoittuminen -Omistajuus -Kulttuuriympäristön arvotus 	<ul style="list-style-type: none"> -Yksityiset suojele- motiivit -Yhteiset suojele- motiivit -Teknologian vaikutus maiseman käytäntöihin -Kulttuuriympäristön arvotus -Ympäristöarvotus -Ympäristökertomukset

Kuva 40 Taulukko Katanpään kulttuuriympäristön muutoksesta ja kätketystä maisemasta

Toinen näkymättömän maiseman näkökulma on tulkita näkymätön maisema nykyhetkessäkin olemassa olevaksi, mutta normaalioloissa näkymättömäksi ymmärretyksi todellisuudeksi, joka kuitenkin voi tietyissä olosuhteissa tai tilanteissa tulla aistein havaittavaksi nykyhetkessä (Enges ym. 2015, 148–49). Tällä tavoin ympäristöä voi lähteä jäsentämään kertomusten kautta. Onko Katanpään kulttuuriympäristössä sukupolvet ylittävää esimerkiksi perimätietona kulkevaa merkityksellisyyttä, joka nivoutuu

tapahtumiin ja uskomuksiin? Johanna Pakolan teos *Kustavin Katanpää Seksmiilarin portinvarija* (2014) kuvaa saaren historiaa myös paikalliskertomusten kautta. Teoksessa kuvataan mm. suullisena tietona periytyneitä tapahtumia Katanpään linnakesaarelta. Tapahtumat välittyvät aineettomasti kertomuksina, mutta jollekin tarinoille oli jätetty konkreettisia fyysisiä todisteita. Kerrottiin, että vallankumouksen aikana oli tapettu eräs linnakesaaren päällystään kuuluva ja hänen vaimonsa. Linnakkeen väki oli kertonut, että Upseerirakennuksen asunnossa olleet verijäljet oli päätetty jättää tuleville sukupolville muistoksi (Pakola 2014, 23).

Omistussuhteista riippumatta maisema on yhteinen, se kuuluu kaikille, mutta kaikki voivat sen myös menettää. Säilyminen edellyttää aktiviteettia, toimia arvokkaaksi katsotun puolesta (Sepänmaa 2018, 22). Kansien väliin talletettu kertomus pitää tarinan ihmiskohtalot hengissä, vaikka muisto olisi tietämättömyydessä remontoitu pois näkyvistä. Aineettoman ja aineellisen muistitiedon elementit risteytyvät kätkeytyksessä maisema-analyysissä. Pysyäkseen elinvoimaisena kulttuurin ja myös kulttuuriperinnön tulee uudistua ja sopeutua uusiin tilanteisiin. Näin se takaa jatkuvuuden, menneestä tämän päivän kautta tulevaisuuteen (Hieta, Hovi, ja Ruotsala 2015, 316).

5.5 Vaikutustenarviointi

Maankäyttö ja rakennuslain 9 §:ssä edellytetään, että kaavan laatimisen yhteydessä tulee tarpeellisessa määrin selvittää suunnitelman toteuttamisen ympäristövaikutukset sekä taloudelliset, liikenteelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset vaikutukset. Vaikutustenarvioinnissa on tärkeää tunnistaa käsiteltävään alueeseen kohdistuvien muutosten vaikutukset. Prosessissa verrataan nykytilaa ja uuden kaavaan aikaan saamaa tilannetta. Kulttuuriympäristön säilymistä pyritään edistämään kulttuuriympäristöön kohdistuvien vaikutusten arvioinnilla. Prosessissa pyritään tunnistamaan kaavamutoksen vaikutus kulttuuriympäristöön ja mahdolliset uhat kulttuuriympäristöarvoille. Kulttuuriympäristöä voidaan lähestyä seuraavista tarkastelukulmista: maisemarakenne, luonnonpiirteet, luonnonilmiöt, ja ihmisen toiminnan ajallinen jatkuvuus ja kulttuurihistorialliset ilmiöt ja maisema tai taajamakuvan visuaaliset piirteet ja ilmiöt. (Ympäristöministeriö 2013b, 11).

Ympäristöministeriön julkaisussa *Kulttuuriympäristö vaikutusten arvioinnissa* (2013) määritellään kulttuuriympäristövaikutusten arviointi: "Kulttuuriympäristöön liittyvä vaikutusten arviointi on osa kaavan tai hankkeen vaikutusten arviointia. Tarkoituksena on ymmärtää ja havainnollistaa ennakoita kaavan tai hankkeen toteutumisesta aiheutuvia vaikutuksia, jotka kohdistuvat kulttuuriympäristöön ja sen eri osatekijöihin – kulttuurimaisemaan, rakennettuun ympäristöön, arkeologiseen kulttuuriperintöön ja perinnebiotooppeihin. Vaikutusten arvioinnin yleinen johtopäätös voi olla, että suunnitellulla muutoksella (kaavalla tai hankkeella) saattaa olla vaikutuksia arvokkaaseen kulttuuriympäristöön. Tärkeätä on tuoda esille, millaisia vaikutukset tulisivat olemaan kulttuuriympäristölle kokonaisuutena tai sen eri osa-alueille. Jotta vaikutusten arviointi voisi tukea päätöksentekoa, tulisi johtopäätösten olla selkeitä, konkreettisia ja sellaisia, joita voi seurata ja joista voi oppia. Toisaalta kaavan tai hankkeen tehtävä, tarkoitus ja sisältö ja toisaalta alueen nykytila ja muutosherkkyys sekä

vaikutusten ominaisuudet ovat arvioinnin lähtökohtana”. (Ympäristöministeriö 2013b, 11–12).

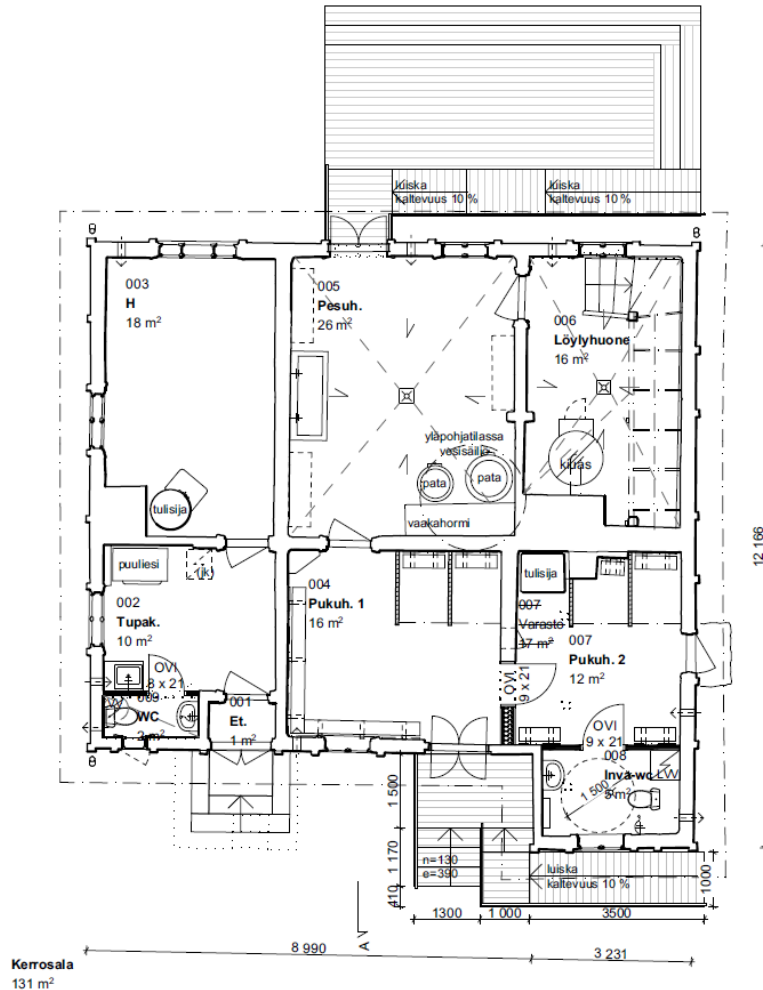
Vaikutustenarvioinnin edellytetään olevan jatkuva kaavahankkeen edetessä täydentävä prosessi. Kaavan laatimisen jälkeen vaikutustenarviointityötä voi olla perusteltua jatkaa varsinkin kulttuuriympäristökohteita koskevien hankkeiden yhteydessä. Kaavallisesta kulttuuriympäristöarvojen vaikutuksesta johtaen olen arvioinut Katanpään linnakesaaren vuosien 2021–2022 korjaushankkeen vaikutuksia kulttuuriympäristöön. Hankkeen rahoitus myönnettiin rakennusperinnön säilyttämiseen, joten korjaushankkeen lähtökohtana toimi kulttuuriympäristöarvojen säilyttäminen Katanpään linnakesaarella. Vaikutusten arviointi toimii työkaluna kaavoituksen lisäksi myös korjaushankkeen tai käyttötarkoituksenmuutoksen yhteydessä. Vaikka prosessin tavoite ja sen täyttyminen näyttäisi ilmeiseltä, tarkempi syventyminen kulttuuriympäristöarvojen kannalta voi nostaa esille prosessista lopputuloksen lisäksi erityisiä kehityskohteita tai onnistumisia. Nämä seikat eivät välttämättä tule huomioiduksi ilman kulttuuriympäristövaikutustenarviointiprosessia.

5.6 Katanpään muutossuunnitelmat

Katanpään linnakesaaren korjaushanke vuosina 2021–2022 keskittyi 1900-luvun alun venäläisiin kasarmirakennuksiin, joista Nyman Arkkitehdit Oy toteutti korjaussuunnitelmien lisäksi vauriokartoituksen ja rakennusinventoinnin. Kulttuuriympäristöarvojen kannalta hyvä pohjatyö ja perusteellinen suunnittelu on yksi merkittävistä tekijöistä arvojen säilymiselle. Perusteellinen vauriokartoitus ja korjauksen kiireellisyyden arviointi toimii hyvänä pohjana korjausvelan kuromisen aikatauluttamiselle, kun selvitetään rakennuksen säilymisen kannalta kriittisimmät toimenpiteet. Vauriokartoituksen ja korjauskiireellisyyden arvioinnin sisällyttäminen korjaushankkeen suunnitelmiin tulisi olla yleinen toimintaperiaate aina huonokuntoisten rakennusperintökohteiden kunnostamissuunnitelmissa. Tässä luvussa käyn läpi vuoden 2021 korjaussuunnitelmat ja teen kulttuuriympäristövaikutustenarvioinnin suunnitelmien pohjalta.

Korjaussuunnitelmat toteuttanut arkkitehtitoimisto Nyman Arkkitehdit Oy on erikoistunut kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden korjaussuunnitteluun. Antti Nymanin mukaan tällaiset kohteet ovat mielekkäitä ja haastavia ja niiden oikein toteutettu korjaaminen edesauttavat tärkeää rakennetun ympäristön kerroksellisuutta. Nyman kertoi Katanpään suunnitteluprosessin edenneen todella nopeasti ja

aikataulun suunnitelmien tuottamiselle olleen tiukka. Suunnittelutyö piti sisällään erimerkiksi kohdekäyntejä, kirjalliseen lähtöaineistoon tutustumisen ja arkistotyön, inventoinnit, rakennetutkimuksia, väritutkimuksia, materiaalitutkimuksia ja laserkeilauksen kohteesta korjaussuunnitelmien ja mittapiirustusten lisäksi. Arkkitehtitoimisto piti muutamia palavereja suunnitteluprosessin aikana tilaajan kanssa, joissa suunnitelmia ja tehtäviä toimenpiteitä tarkennettiin. (Nyman 2021).

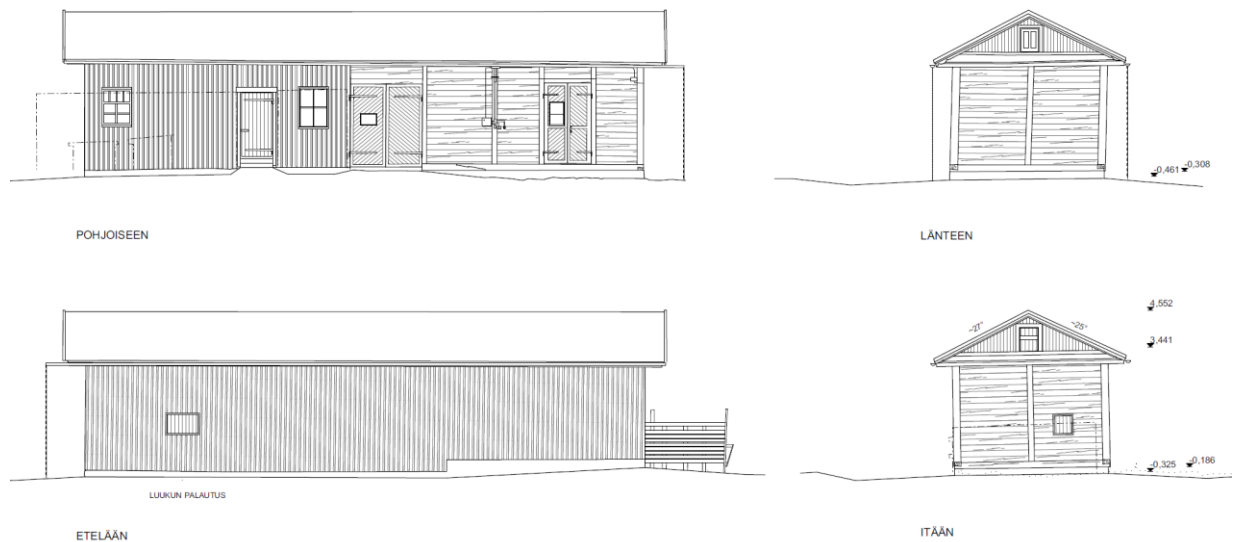

Kuva 41 Pohjakuva, pääpiirustus saunarakennuksesta, Katanpään muutossuunnitelmat (kuva Nyman Arkkitehdit Oy 2021)

Rakennussuunnitelmassa saunarakennukseen oli esitetty uutta liikkumisesteisen wc-tilaa, toista uutta wc-tilaa asunnon puolelle, ikkunoiden palautusta saunaan ja uusia terrasserakenteita, sekä luiskia rakennuksen sisäänkäynneille. Myös rakenteisiin ja ulkoverhousmateriaaleihin on esitetty useita korjauksia. Rakennuksen huonejakoa oli muutettu suunnitelmissa uusilla väliseinillä, jotta uudet huonetilat saadaan lisättyä. Rakennuksen ulkoverhouksen osalta korjaussuunnitelma noudatteli alkuperäistä värimaailmaa ja säilyttäisi kasarmiarkkitehtuurin hengen. Uudet esteettömät toiminnot

mahdollistavat rakennuksen laajemman käytön ja näin ollen parantavat rakennuksen käytettävyyttä. Laajat terassipinnat ja luiskat eivät tosin kuulu aikakauden arkkitehtuuriin. Ulkoiset rakenteet on toisaalta suunniteltu parantamaan rakennuksen käytettävyyttä. Kun ne toteutetaan saunarakennukselle alisteisesti ja alkuperäiseen rakennukseen sopiviksi, niiden käytettävyyksivaikutukset ylittävät lisärakentamisen muutovaikutukset autenttisuudelle.

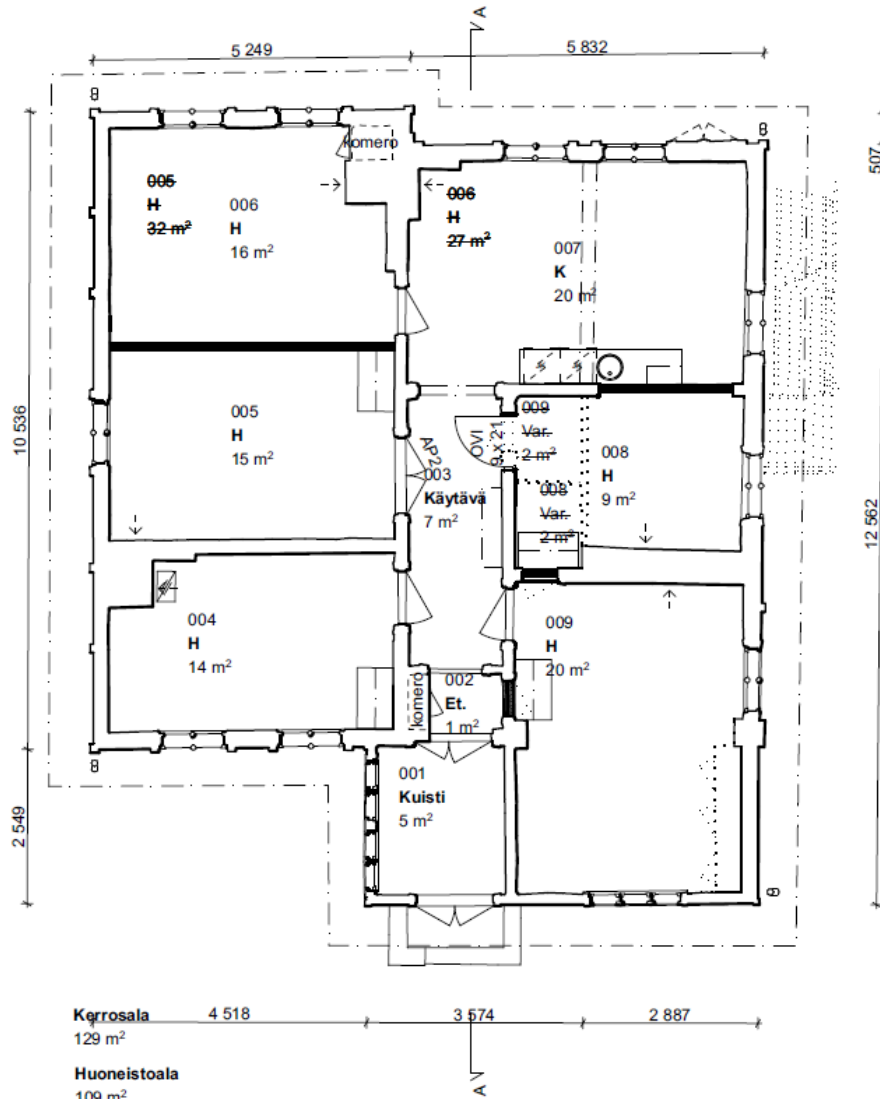
On kuitenkin perusteltua kysyä onko 1900-luvun alun puurakennukseen, joka on pääosin kesäkäytössä, välttämätöntä asentaa moderneja märkätiloja? Märkätila rakennuksessa on potentiaalinen kosteusriski ja nykyrakentamisen materiaalien käyttöikä tulee vastaan muutamassa kymmenessä vuodessa, jolloin rakennuksen säilyttämiseksi vaaditaan jälleen laajempaa korjaus/päivityshanketta. Wc-tilat parantavat ihmisten olosuhteita rakennuksen käytössä, mutta olisiko sama parannus mahdollista toteuttaa rakennuksen ulkopuolelle rakentamalla ennemmin alueelle kokonaan uuden arkkitehtuuriltaan ympäristöön sopivan modernin rakennuksen näille tiloille, joka palvelisi samalla myös useammassa rakennuksessa majoittuvia asiakkaita ja muita tilojen käyttäjiä?

Kuva 42 Julkisvukuvat, pääpiirustus tallirakennuksesta, Katapultin muutossuunnitelmat (kuva Nyman Arkkitehdit Oy 2021)

Tallirakennuksen ulkooverhoukselle esitettiin useita korjaustoimenpiteitä, ja esimerkiksi sadevesikourujen lisäämistä, sekä maanpinnan muotoilua rakennuksen ympärillä. Rakennuksen ulkooverhouksen osalta korjaussuunnitelma noudatteli alkuperäistä värimaailmaa ja säilyttää rakennuksen tyylin. Sadevesikourujen lisääminen ja

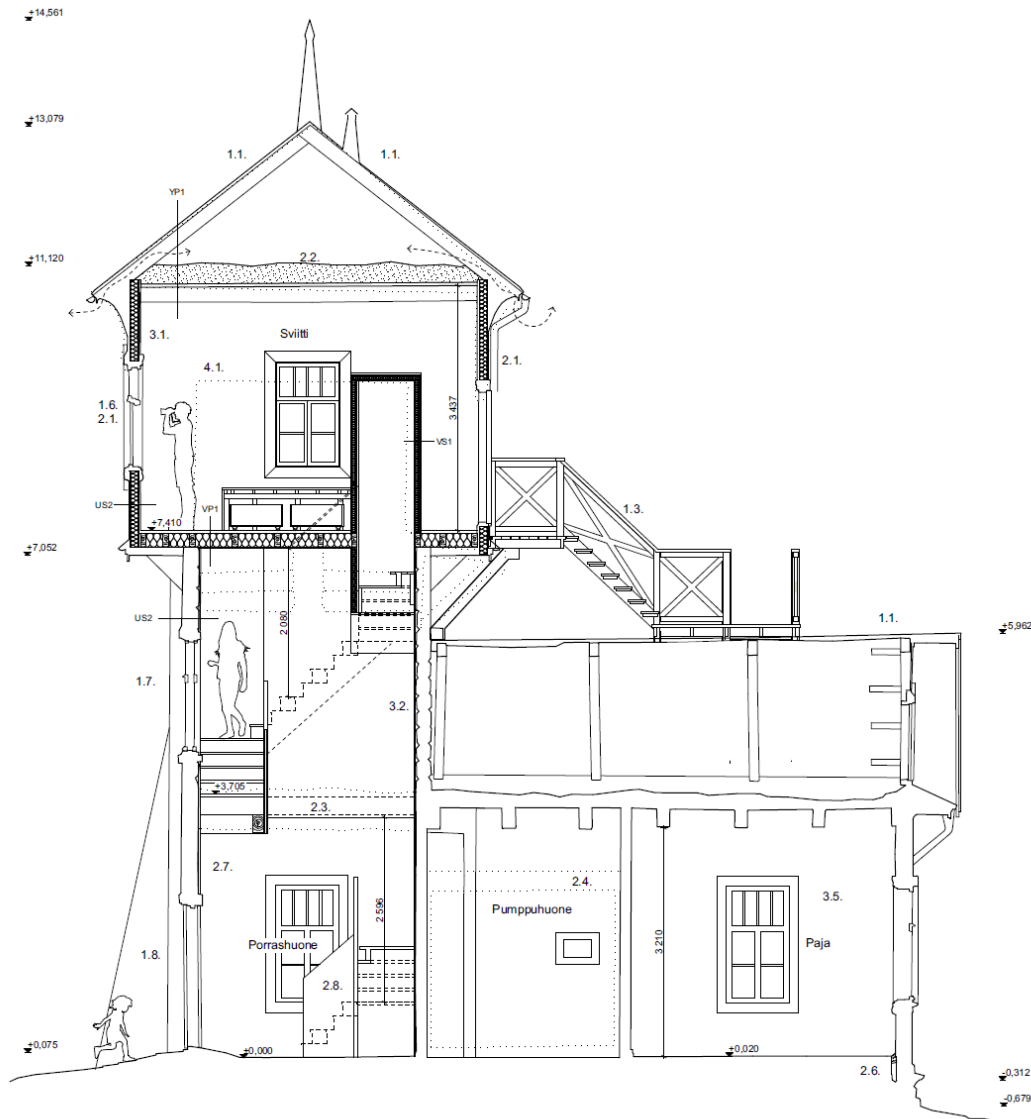
maanpinnan poistaminen rakennuksen ympäriltä, sekä kallistaminen pois päin rakennuksesta vähentävät rakennuksen kosteusrasitusta, mikä parantaa rakennuksen säilymistä. Kokonaisuudessaan korjaussuunnitelman toteuttaminen edistäisi rakennuksen rakennusperintöarvojen säilymistä.

Kuva 43 Pohjakuva, pääpiirustus sairaalarakennuksesta, Katanpään muutossuunnitelmat (kuva Nyman Arkkitehdit Oy 2021)

Sairaalarakennus oli vuonna 2021 erittäin huonossa kunnossa ja tyhjiään. Katanpään yrittäjien haastattelun perusteella rakennus oli ollut jossain vaiheessa jopa purkuuhan alla. Muutossuunnitelmissa rakennuksen ulkooverhoukselle ja rakenteille esitettiin useita korjaustoimenpiteitä ja uusi käyttötarkoitus majoitustilana. Rakennuksen ulkooverhouksen osalta korjaussuunnitelma noudatteli alkuperäistä värimaailmaa ja

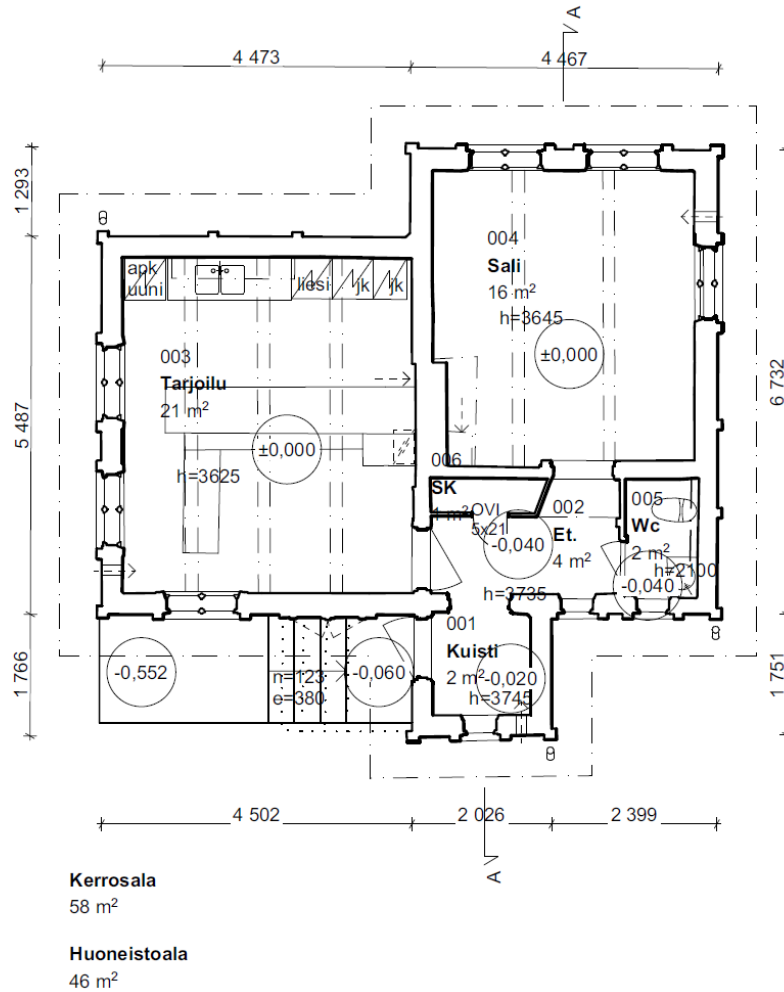
säilyttää rakennuksen tyylin. Suunnitelmassa rakennuksen huonejako pysyy pääosin ennallaan, purettavaa portaikkoa lukuun ottamatta. Kokonaisuudessaan korjaussuunnitelman toteuttaminen edistäisi rakennuksen rakennusperintöarvojen säilymistä, sillä toimenpiteillä rakennus saadaan käyttöön.

Kuva 44 Leikkauskuva, pääpiirustus vesitornirakennuksesta, Katanpään muutossuunnitelmat (kuva Nyman Arkkitehdit Oy 2021)

Vesitornirakennuksella ei ollut vuonna 2021 käyttötarkoitusta ja se kaipasi rakenteellista korjausta. Muutossuunnitelmissa rakennuksen ulkoverhoukselle ja rakenteille esitettiin useita korjaustoimenpiteitä ja uusi käyttötarkoitus majoitustilana, sekä museotilana. Rakennuksen ulkoverhouksen osalta korjaussuunnitelma noudatteli alkuperäistä värimaailmaa ja säilyttää rakennuksen tyylin. Palautettava portaikko muuttaa rakennuksen hahmoa nykytilanteesta, mutta noudattelee alkuperäisiä

rakennuspiirustuksia, eikä heikennä rakennuksen todistusvoimaa. Suunnitelmassa rakennuksen huonejako pysyy nykytilannetta vastaavana, mutta tilojen käyttötarkoitus muuttuu merkittävästi. Kokonaisuudessaan korjaussuunnitelman toteuttaminen edistäisi rakennuksen rakennusperintöarvojen säilymistä, sillä toimenpiteillä rakennus saadaan käyttöön.

Kuva 45 Pohjakuva, pääpiirustus sairaalarakennuksesta, Katanpään muutossuunnitelmat (kuva Nyman Arkkitehdit Oy 2021)

Santarmintalo toimi vuonna 2021 satamatoimistona ja kahvilana. Suunnitelmissa rakennuksen ulkoverhoukselle ja rakenteille esitettiin useita korjaustoimenpiteitä. Rakennuksen ulkoverhouksen osalta korjaussuunnitelma noudatteli alkuperäistä väri- maailmaa ja säilyttää rakennuksen tyylin. Suunnitelmassa rakennuksen huonejako pysyy nykytilannetta vastaavana ja käyttötarkoitus pysyy ennallaan.

Kokonaisuudessaan korjaussuunnitelman toteuttaminen edistäisi rakennuksen rakennusperintöarvojen säilymistä, sillä hanke edistää käytön pysyvyyttä rakennuksessa.

Antti Nymanin mukaan kulttuurihistoriallisessa kohteessa pitäisi saada sisäistettyä historiallinen kokonaisuus ja suhteuttaa omat tehtävät ja toimenpiteet olemassa olevaan sopusuhtaisesti. Mitä arvokkaampi kohde on kyseessä, sitä syvempää yhteyttä se edellyttää suunnittelijalta, jotta lopputuloksesta saadaan laadukas. Katanpään korjaussuunnitelmaprosessissa suurin haaste ilmeni tiiviissä aikataulussa, joka ei jättänyt tarpeeksi tilaa kohteeseen tutustumiseen perinpohjaisesti. Myös kirjallisen lähdemateriaalin ja vanhojen valokuvien löytäminen kohteesta osoittautui haasteelliseksi. Haasteena Nyman näkee yleisesti vastaavissa kohteissa sen, että suunnittelija voi toteuttaa paljon hyviä suunnitelmia, mutta ne saattavat jäädä urakoitsijalta lukematta. Katanpäässä tavoiteltiin urakoitsijaystävällisiä lyhyitä, ytimekkäitä ja tarkoituksenmukaisia suunnitelmia ja tässä myös Nymanin mielestä onnistuttiin. Muutenkin kokonaisuudessaan Nyman arvioi suunnitteluprosessin onnistuneen, sillä lyhyessä ajassa onnistuttiin tuottamaan sovittu materiaali. (Nyman 2021).

Yhteistyö tilaajan eli Metsähallituksen kanssa sujui Nymanin mukaan hyvin. Esimerkiksi kilpailutus oli toteutettu hyvin ja selkeästi. Tilaaja oli tavoitettavissa tarvittaessa. Suunnittelupalaveriinkin olisi voinut tilaajan puolelta määritellä mitä materiaaleja kulloinkin olisi tullut olla esitettävissä. Tällaisella toimintamallilla voitaisiin varmistaa paremmin suunnittelun eteneminen tilaajan haluamaan suuntaan. Yleisesti Nyman toteaa, että suunnittelutyötä olisi hyvä tehdä pidemmällä aikajänteellä kohteittain, jotta kun hanke ja rahoitus tulevat ajankohtaiseksi, olisi jo tiedossa se mitä kohteelle pitää tehdä ja mihin suuntaan sitä viedä. (Nyman 2021).

Katanpään linnakkeen kaltaiseen korjausprosessiin olisi hyvä lisätä restaurointimistion edellyttäminen. Antti Nymanin mukaan hankkeen laadun parantamiseksi voitaisiin laatia kohdekohtainen restaurointitoimenpiteiden perustelumistio, jossa esitetään mitä hankkeessa on tarkoitus tehdä ja miksi. Muistiossa voisi tuoda myös ilmi seikat, joita ei syystä tai toisesta saa tai voi toteuttaa. Muistioon voitaisiin nostaa hankkeen pääpointit ja se perustelisi toiminnan kaikille hankkeen osapuolille. Nyman arvioi edellä kerrotun kaltaisen muistion parantavan hankkeen kokonaislaatua kulttuurihistoriallisten arvojen säilymisen kannalta, kun kaikki hankkeen osapuolet pystyisivät lyhyestä informaatiosta omaksuma mitä tehdään ja millä tavalla, sekä hahmottamaan kokonaisuuden helposti. (Nyman 2021).

5.7 Katanpään toteutunut muutos

Katanpään korjaushankkeen tavoitteena oli varmistaa arvokkaiden, suojeltujen rakennusten säilyminen ja parantaa rakennusten käyttöedellytyksiä. Korjaustyöt alkoivat huhtikuussa. Hankkeen urakoitsijana toimi mynämäkeläinen Vihka Oy. Santarmin talon eli satamatoimisto- ja kahvilarakennuksen työ saatettiin loppuun alkukesästä 2022, mutta vesitornin työmaa jatkui kesän 2022 ajan (Metsähallitus 2022a). Vesitornista poistettiin vanha teräksinen vesisäiliö ja tilaan tehtiin varaus mahdolliselle majoitustilalle (Metsähallitus 2022b).

Metsähallituksen kulttuuriperinnön erikoisasiantuntija Hilja Palviainen arvioi Katanpään korjaushankkeen sujuneen kokonaisuudessaan hyvin. Metsähallituksella on käytössään kiinteistöomaisuutensa hallintaan hoidon laatuluokitustyökalu, jossa määritellään kullekin kohteelle hoidon tahtotila, johon sitoudutaan kohdekohtaisesti. Katanpään linnakesaaren korjaushanke alkoi lisärahoituksen hakemisella kohteen kunnostukseen ja ylläpitoon, mikä käytettiin kohteen suunnittelutyöhön. Valmiiden suunnitelmien avulla perusteltiin lisärahoitus varsinaista korjausta varten. Rahoituksen myöntämisen jälkeen pystyttiin vasta aloittamaan varsinainen hanke, eli määriteltiin mitä rahoituksella halutaan saada aikaan. Rahoituspohjaisille hankkeille on ominaista tiukka aikataulu, sillä rahoituksen voimassaoloajalla on määräpäivä. (Palviainen 2023).

Korjaushankkeissa yleisesti haasteeksi saattaa muotoutua riittävä kommunikaatio osapuolten välillä. On tärkeä varmistaa, että tekijöiden välillä vallitsee yhteisymmärrys projektin tavoitteesta ja prosessisin etenemisestä. Suunnitteluvaiheessa tulee pitää suunnittelukokouksia riittävän usein ja määritellä mikä aineisto on oltava valmiina kutakin kokousta varten. Suunnittelussa tulisi tähdätä kulttuuriperinnön säilymisen kannalta mahdollisimman hyvään lopputulokseen, mutta toteutukseen varatun budjetin sallimissa rajoissa. Vaikka Katanpään suunnittelutyö sujuikin hyvin, arvioi Palviainen, että yhteydenpitoa olisi voinut olla vielä useammankin ja suunnittelu-aikataulu olisi voinut olla arkkitehdin toiveesta väljempi. (Palviainen 2023).

Katanpään hankkeessa tavoitteena oli korjata saadulla määrärahalla kaikkia korjaushankkeeseen valittuja rakennuksia, mutta lopulta varsinainen urakka käsitti vesitornin ja santarmintalon korjauksia. Näitä kahta rakennusta ei määrärahalla kuitenkaan pystytty toteuttamaan täysin suunnitelmia vastaaviksi, vaan esimerkiksi vesitorniin tehtiin majoitusvaraus varsinaisen majoitushuoneiston sijaan. Vesitornista ja Santarmintalosta saatiin hankkeen myötä korjattua kriittiset säilymisen kannalta olennaiset seikat. Esimerkiksi sortumisvaarassa olleesta vesitornista korjattiin runkoa ja tuettiin

torni niin, ettei sortumisvaaraa enää ole. Samoin Santarmintalon runkovauriot saatiin korjattua. Kaikista viidestä rakennuksesta on kuitenkin hankkeen myötä nyt olemassa hyvät ja toteuttamiskelpoiset suunnitelmat, jotka turvaavat kohteiden säilymistä ja mahdollistavat nykyistä laajemman käytön, kun ne saadaan toteutettua. (Palviainen 2023).

Metsähallituksen Palviaisen mukaan yhteistyö hankkeen urakoitsijan kanssa sujui erinomaisesti ja kommunikointi toimi hyvin. Urakoitsija Vihka Oy:n osalta korjaushanke sujui heidän mukaansa myös hyvin, vaikka saaristossa toimiminen aiheuttaa aina omia erityispiirteitään, kuten keliolosuhteet ja tarvikekuljetukset meriteitse. Hankkeen haasteeksi Vihka Oy:n Niilo Jalava nosti rakennusten huonon kunnon. Vastaavassa hankkeessa on hänen mielestään tärkeää, että tekijät ovat ammattilaisia ja ymmärtävät esimerkiksi tuentojen ja väliaikaisten rakenteiden merkityksen. Yhteistoiminta matkailuyrittäjän ja urakoitsijan välillä sujui saarella hyvin, samoin tilaajan eli Metsähallituksen kanssa aina tarjouslaskentavaiheesta vastaanottoon saakka. Urakoitsija sai nopeasti vastauksia ongelmatilanteissa ja tiedottaminen puolin ja toisin sujui. Kehityskohteita tilaajan osalta Jalava ei löytänyt. Katanpään tyyppisissä hankkeissa on Jalavan mielestä hyvä löytää projektille hyvä suunnittelija ja ammattitaitoiset urakoitsijat, joka ymmärtävät kohteen erityispiirteet esimerkiksi materiaalien suhteen. (Jalava 2024).

Vaikka korjaushanke ei toteutunut alkuperäisessä laajuudessaan se edisti alueen kulttuuriympäristöarvojen säilymistä. Korjaushanke toteutettiin rakennusperintöön erikoistuneiden asiantuntijoiden kanssa rakennusten autenttisuutta ja alkuperäistä arkkitehtuuria kunnioittaen. Valmiit toteuttamattomat suunnitelmat edistävät toteutessaan rakennusperinnön säilymistä ja käyttöönottoa. Käytön ollessa parasta suojelua, rakennusten käytettävyyttä edistää niiden arvojenkin säilymistä. Valmiit toteuttamattomat suunnitelmat lisäksi mahdollistavat tällä hetkellä seuraavan hankerahoituksen hakemisen suoraan toteutukseen, mikä on jälleen askeleen lähempänä toteutunutta korjausta, myös vuoden 2022 urakan ulkopuolelle jääneille rakennuksille.

Kuva 46 Santarmintalon korjaushanke, kuva työmaavaiheesta, betoniporras on purettu (kuva Hilja Palviainen 2022)

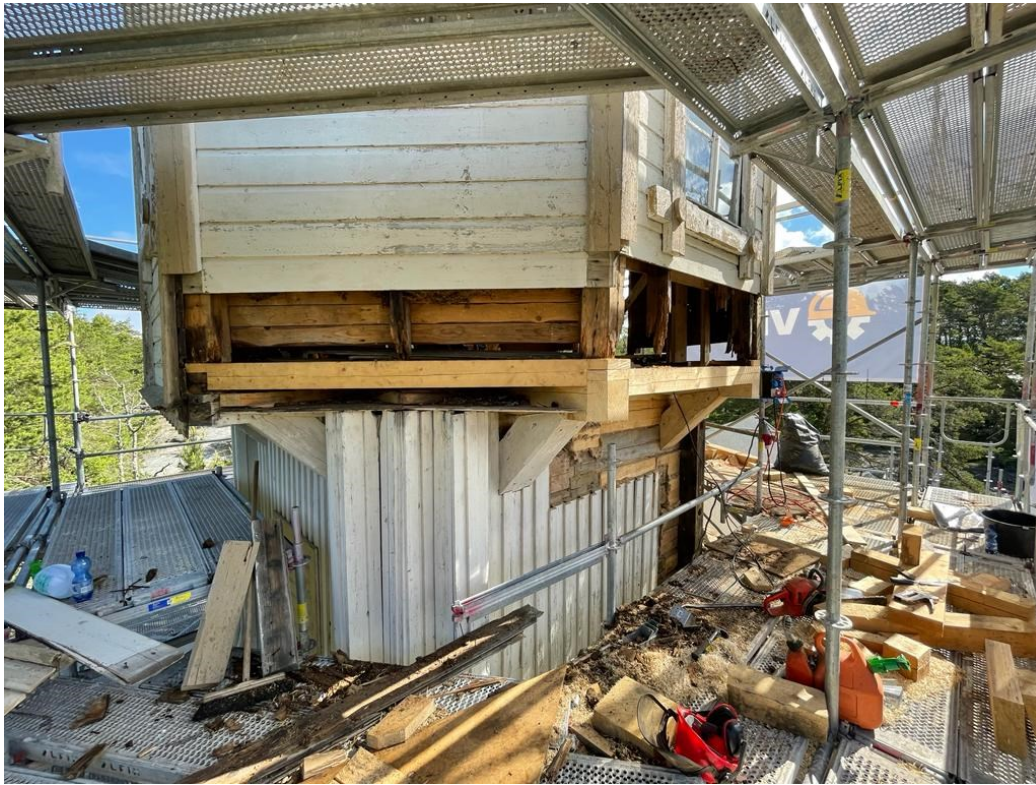
Kuva 47 Santarmintalon korjaushanke, kuva työmaavaiheesta, uusi porras asennettu ja rakennuksen alaosaan tehty kunnostuksia (kuva Hilja Palviainen 2022)

Kuva 48 Santarmintalon korjaushanke, korjaus valmistumassa (kuva Vihka Oy 2022)

Kuva 49 Vesitornin korjaushanke, tornin sisällä ollut terässäiliö (kuva Vihka Oy 2022)

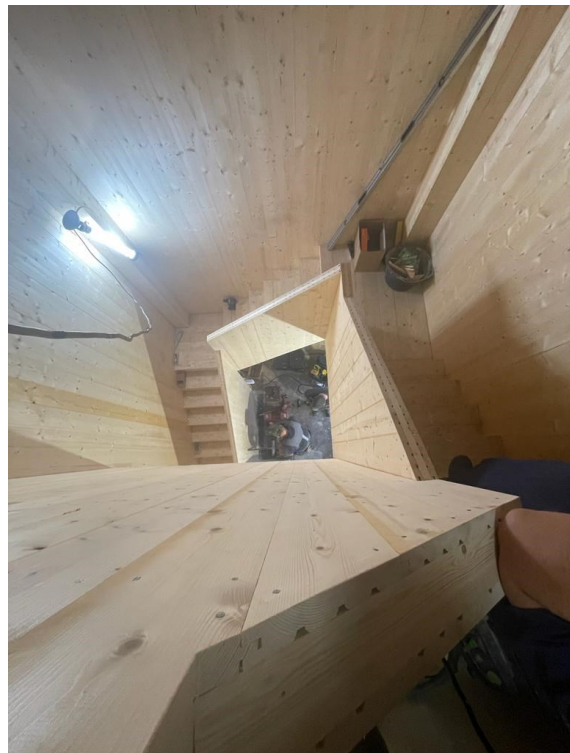
Kuva 50 Vesitornin korjaushanke, rungon korjausta (kuva Vihka Oy 2022)

Kuva 51 Vesitornin korjaushanke, telineet (kuva Hilja Palviainen 2022)

Kuva 52 Vesitornin korjaushanke, hanke loppusuoralla (kuva Hilja Palviainen 2022)

Kuva 53 Vesitornin korjaushanke, rakennuksen sisäinen uusi portaikko (kuva Vihka Oy 2022)

Kuva 54 Vesitornin korjaushanke, rakennuksen sisäinen uusi portaikko ylhäältä (kuva Vihka Oy 2022)

5.8 Muutos ja arvojen säilyttäminen

Katanpään linnakesaaren korjaushankkeen lähtökohtana ja tavoitteena oli kulttuuriperinnön hoito ja rakennuskannan käytettävyyden parantaminen. Hankkeen tavoitteena oli edistää kohteen rakennusperinnön säilymistä ja säilyttää alueen kulttuuriympäristöarvot. Kokonaisuudessaan hanke vastasi näitä tavoitteita. Prosessin aikana tunnistettiin kuitenkin kehityskohtia hankkeen osapuolten toimesta. Kulttuuriympäristöarvojen säilymisen edistämiseksi vastaavien korjaushankkeiden laatua voidaan parantaa esimerkiksi seuraavana mainituilla toimenpiteillä.

Rakennetun kulttuuriperinnön kanssa toimittaessa tarvitaan aikaa asiantuntijoille ja suunnittelijoille sisäistää hankkeen arvot ja paikan henki. Korjaussuunnitelmien eriyttäminen nykytilan ja historian kartoittamisesta pidentää projektin kokonaisaikaa, mutta tarjoaisi väljyyttä perehtyä kohteeseen. Ennen varsinaista korjaussuunnittelua voidaan erillisenä hankkeena kartoittaa kohteen historia (rakennushistoriaselvitys), nykytila (inventointi) ja vauriokartoitus. Näiden pohjalta voidaan laatia konkreettinen hankesuunnitelma, kun hoidon tahtotila kohteelle on määritelty. Antti Nymanin esille tuoma restaurointimuistio voidaan myös laatia ennen varsinaista korjaussuunnittelua projektin esivaiheessa. Restaurointimuistiossa esitetään lyhyesti mitä projektilla tavoitellaan ja miten, sekä kohteen keskeisimmät arvot. Kulttuuriympäristökohteita muutettaessa on perusteltua arvioida mahdollisen muutoksen vaikutukset kulttuuriympäristöön. Tämän lyhyen analyysin voi aloittaa projektin esivaiheessa ja täydentää projektin kuluessa. Esivaiheen aineisto toimii varsinaisten suunnitelmien kilpailutuksen lähtöaineistona ja tiivistää osaltaan suunnitteluvaihetta, kun päämäärä on määritelty ja lähtöaineisto kerätty ja laadittu huolellisesti.

Varsinaisessa suunnitteluvaiheessa asiantuntijoiden pätevyyden varmistaminen kilpailutuksen kriteerien kautta edistää kulttuuriympäristöarvojen säilymistä. Yhdeksi suunnitteluprojektin haasteeksi muotoutunutta viestintää ja tiedottamista voidaan parantaa viestintäsuunnitelman laatimisella ja sen noudattamisella. Viestintäsuunnitelmaan kerätään kaikkien osapuolten yhteystiedot, projektin aikataulu ja määritellään ennalta esimerkiksi kohdekäynnit, ja suunnittelukokoukset, sekä lista materiaalista, joka pitää olla suunnittelijalla valmiina tai esitettävissä kussakin suunnittelukokouksessa. Viestintäsuunnitelmassa määritellään projektin osapuolten vastuualueet ja annetaan palvelulupaus aikataulusta, jonka sisällä kysymyksiin tulee vastata. Viestintäsuunnitelmassa voidaan myös sopia tietty tiedottamisväli, jolloin esimerkiksi sähköpostilla annetaan lyhyt tiivistys projektin tilasta ja tarvittavista lisätiedoista kaikille projektin osapuolille (esimerkiksi joka kuukauden 1. perjantai).

Korjaushankkeen edetessä on edelleen toivottavaa suorittaa vaikutusten arviointia ja suunnitteluvaiheessa voidaan edelleen kyseenalaistaa muutosten tarpeellisuus kohteen käytettävyyden kannalta. Ulkopuolisten asiantuntijoiden kriittinen tarkastelu hankkeen tavoitteista ja toimenpiteistä voi edistää rakennusperinnön säilymistä. Restaurointimuistion lisäksi korjaushankkeen tavoitteista voidaan pitää palaveri ja kirjata palaverin anti muistioksi osapuolille. Riittävä viestintä ja kirjaaminen vähentää väärinkäsitysten määrää hankkeessa.

Kun päämääränä on säilyttää rakennus tulevia sukupolvia varten korjaushankkeen työmaa-aikainen dokumentointi ja valmiin työn raportointi on kulttuuriympäristön hoidon jatkuvuuden kannalta merkittävää. Huolellinen dokumentointi muutoksista ja korjauksista vähentää myös tulevien korjausten selvitystyötä. Dokumentointi ja raportointi voi olla osa urakoitsijan suorittamaa tai muiden asiantuntijoiden toteuttamaa työtä. Projektin päätyttyä kulttuuriympäristövaikutusten arviointi päätetään loppuanalyysiin hankkeen vaikutuksista ja kohteen hoidon tahtotila päivitetään seuraavien korjauksien aikatauluttamista ja resurssointia varten.

Kuva 55 Katanpään maamerkki vesitorni 2022 (kuva Tuija Väli-Torala)

5.9 Muistilista

Ennen korjausprosessia

1. Määrittele hoidon tahtotila
2. Kohteen historian haltuunotto (rakennushistoriaselvitys)
3. Nykytila (inventointi) ja vauriokartoitus
4. Hankesuunnitelma
5. Restaurointimuistio
6. Kulttuuriympäristövaikutusten arviointi

Suunnitteluvaiheessa

7. Asiantuntijoiden pätevyyden varmistaminen
8. Tiedottamis- ja viestintäsuunnitelma
9. Korjaushankkeen tavoitepalaveri ja muistio
10. Muutosten tarpeellisuuden tarkistaminen
11. Aikataulun riittävä väljyys
12. Kulttuuriympäristövaikutusten arviointi

Korjausvaiheessa

13. Asiantuntijoiden pätevyyden varmistaminen
14. Tiedottamis- ja viestintäsuunnitelma
15. Korjaushankkeen tavoitepalaveri ja muistio
16. Urakkavaiheessa ilmenneiden muutosten tallettaminen
17. Työmaa-aikainen dokumentointi

Luovutuksen jälkeen

18. Loppuraportti
19. Hoidon tahtotilan päivittäminen
20. Kulttuuriympäristövaikutusten arviointi

6 LOPUKSI

Metsähallituksen hallinnoima valtava rakennettu kulttuuriympäristöomaisuus ansaitsee arvoistansa ylläpitoa ja kohteita kunnioittavaa korjaustoimintaa. Katanpään linnakkeen korjaushankkeessa tavoitteena oli rakennusperinnöstä huolehtiminen ja sitä linnakkeella onkin tehty taloudellisten resurssien antamissa rajoissa.

Katanpään linnakkeeseen ja sen vaiheisiin tutustuminen oli mielenkiintoinen projekti. Aloitin maisteritutkielman tekemisen vuonna 2021 ja sen valmistuminen keväällä 2024 jätti riittävästi aikaa syventyä kohteeseen, kirjalliseen aineistoon ja hankkeen analysointiin. Maisteritutkielma kokoaa yhteen rakennetun kulttuuriympäristön muutosprosessin ymmärtämisen kannalta keskeiset elementit. Ilmiön kuvaimista ja säilymisen edellytyksiä on syvennetty läpi tutkielman. Vaikutusten arviointi menetelmä toimii erinomaisesti myös kaavahankkeita pienemmissä projekteissa, kun ollaan tekemisissä kulttuuriympäristöarvojen kanssa. Valtio-omisteisen rakennusperintökohteen korjausprosessi toteutuu kulttuuriympäristöarvot säilyttäen esimerkiksi seuraamalla luvun 5.9. muistilistaa. Kuten kaikissa yhteistyötä vaativissa projekteissa, myös kulttuuriympäristöarvot säilyttävässä korjauksessa, kommunikointi ja riittävä yhteydenpito ovat yksi onnistumisen avaimista. Jatkotutkimuksena maisteritutkielmaa voisi lähteä syventämään tutkimalla juuri viestinnän ja kommunikation roolia kulttuuriympäristön hoidossa. Toinen mielenkiintoinen kehityssuunta muodostuu yksityiskohtaisemman prosessikaavion luomisesta rakennetun kulttuuriympäristökohteen kulttuuriympäristöarvot säilyttävän korjausprosessin tuoksi.

LÄHTEET

Ahoniemi, Anu. 2016. "Miten käyttää rakennusperintöä viisaasti?" sivut 167-170. teoksessa Valtiolle rakennettu: näkökulmia valtion kiinteistöjen hoitoon. toimittaneet Hakli Olli ja Aino Laine. Helsinki: Museovirasto.

Berleant, Arnold, toim. 1995. "Mitä on ympäristöestetiikka?" sivut 66-85. teoksessa Ympäristö, arkkitehtuuri, estetiikka. toimittaneet Arto Haapala, Martti Honkanen ja Veikko Rantala. Helsinki: Yliopistopaino.

Davosin julistus. 2018. "Davosin julistus". Kulttuuriministereiden kokous 20.-22. tammikuuta Davos, Sveitsi.

Eduskunta. n.d. "Valtio käsitteenä". n.d. <https://www.eduskunta.fi/443/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/yhteiskunta/suomi-valtiona/Sivut/Valtio-kasitteena.aspx>.

ELY-keskus. 2021. "Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt - Ohjelmallinen rakennussuojelu - ELY-keskus". 30. heinäkuuta 2021. <https://www.ely-keskus.fi/web/ohjelmallinen-rakennussuojelu/valtakunnallisesti-merkittavat-rakennetut-kulttuuriymparistot>.

Enges, Pasi, Anne Heimo, Tiina Mahlamäki, ja Timo J. Virtanen. 2015. "Tila, paikka ja ympäristö". sivut 133-150. teoksessa Askel kulttuurien tutkimukseen. toimittanut Jaana Kouri. Scripta Aboensia 3. Turku: Turun yliopisto.

Enqvist, Ove, ja Johanna Pakola, toim. 2016. Suomenlahti Pietarin suojana. Jyväskylä: Docendo.

Enqvist, Ove, ja Heikki Tiilikainen. 2014. Linnakesaaret: rannikkolinnakkeiden elämää sodassa ja rauhassa. Helsinki: Tammi.

Finto. n.d. "Finto: AFO: rakennuskulttuuri". n.d.

German, Dr. Senta. 2018. "» Conservation vs. restoration: the Palace at Knossos (Crete) in Smarthistory". 24. maaliskuuta 2018. <https://smarthistory.org/conservation-knossos/>.

Halén, Harry. 2001. Katanpään linnakkeen venäläisaika sekä katsaus venäläisten muihin linnoitustöihin Turun-Ahvenanmaan saaristoasemalinjalla 1915-1918. Unholan aitta 11. Helsinki: Tuohivirsu.

Helander, Vilhelm. 2014. "Kurinalaisuus ja luovuus - pohdintoja restauroinnista taiteena" sivut 13-27. teoksessa "Rakennussuojelu ajassa: pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta". toim. Kovanen Kirsti. Helsinki: ICOMOSin Suomen osasto.

Hieta, Hannaleena, Tuomas Hovi, ja Helena Ruotsala. 2015. "Kulttuuriperintö". sivut 311-322. teoksessa Askel kulttuurien tutkimukseen. toimittanut Jaana Kouri. Scripta Aboensia 3. Turku: Turun yliopisto.

Härö, Mikko. 2016. "Valtio vastuullisena kiinteistövarallisuutensa hoitajana" sivut 11-13. teoksessa Valtiolle rakennettu: näkökulmia valtion kiinteistöjen hoitoon. toimittaneet Hakli Olli ja Aino Laine. Helsinki: Museovirasto.

Härö, Mikko, ja Minna Ryyppö. 2015. "VALTION STRATEGINEN KULTTUURIHISTORIALLINEN KIINTEISTÖVARALLISUUS", syyskuuta.

Ivars, Marja. 2016. "Kartanomuseo nähtävyyks- ja kulttuurikohteena" sivut 107-112. teoksessa Valtiolle rakennettu: näkökulmia valtion kiinteistöjen hoitoon. toimittaneet Hakli Olli ja Aino Laine. Helsinki: Museovirasto.

Jalava, Niilo. 2024. Niilo Jalavan haastattelu sähköpostilla (Vihka Oy)Sähköposti.

Jyväskylän yliopisto. n.d.a. "Museologian maisteriohjelma". KOVS-koulutusohjelma. Opetussuunnitelmat. n.d. <https://www.jyu.fi/ops/fi/hytk/museologian-maisteriohjelma>.

Jyväskylän yliopisto. n.d.b. "Syventävien opintojen tutkielma, Jyväskylän yliopisto". n.d. <https://www.jyu.fi/fi/opiskelijalle/kandi-ja-maisteriopiskelijan-ohjeet/opinnot/syventavien-opintojen-tutkielma>.

Kaila, Panu, Tuija Vihavainen, ja Pehr Ekblom. 1987. Rakennuskonservointi: museokohteena säilytettävien rakennusten korjausopas. 2., uud. P. Suomen museoliiton julkaisuja 27. Hki: Suomen museoliitto.

Kairamo, Maija. 1992. "Venetsian julistus". ICOMOS Suomen osasto r.y. 1992. <https://icomos.fi/kansainvaelinen/julistukset-ja-suositukset/venetsian-julistus/>.

Kivilaakso, Aura. 2010. "Rakennusperintö suojelun kohteena". Suomen rakennustaitteen museo. <https://www.mfa.fi/wp-content/uploads/2019/12/Rakennussuojelu.pdf>.

Kyyrö, Kati, Soile Veijola, Jukka Jokimäki, Salla Jutila, Helena Lonkila, ja Antti Makkonen. 2020. "'Kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestävä matkailun viitekehys'. sivut 29-51. julkaisussa Kestävä matkailun monitieteiset mittarit kulttuuriympäristöissä. toimittaneet Soile Veijola ja Kati Kyyrö". 2020. https://converis.jyu.fi/converis/portal/detail/Publication/35388750?lang=fi_FI.

Laine, Aino. 2016. "Valtion kiinteistöomistuksen haltijat" sivut 14-21. teoksessa Valtiolla rakennettu: näkökulmia valtion kiinteistöjen hoitoon. toimittaneet Hakli Olli ja Aino Laine. Helsinki: Museovirasto.

Lehtinen, Pekka. 2016a. "Hyvässä hoidossa" sivut 61-69. teoksessa Valtiolla rakennettu: näkökulmia valtion kiinteistöjen hoitoon. toimittaneet Hakli Olli ja Aino Laine. Helsinki: Museovirasto.

Lehtinen Pekka. 2016b. "Säilyttävä korjaaminen johtolankana" sivut 133-145. teoksessa Valtiolla rakennettu: näkökulmia valtion kiinteistöjen hoitoon. toimittaneet Hakli Olli ja Aino Laine. Helsinki: Museovirasto.

Lemström, Juha. 2016. "Senaatti-kiinteistöjen arvokiinteistöt" sivut 33-35. teoksessa Valtiolla rakennettu: näkökulmia valtion kiinteistöjen hoitoon. toimittaneet Hakli Olli ja Aino Laine. Helsinki: Museovirasto.

Lilius, Henrik. 2014. "Miksi vaalimme aineellista kulttuuriperintöä?" sivut 29-37. teoksessa "Rakennussuojelu ajassa: pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta". toim. Kovanen Kirsti. Helsinki: ICOMOSin Suomen osasto.

Lind, Tuija. 2014. "Monumentin käytön traditio: Case Suomenlinna" sivut 106-127. teoksessa "Rakennussuojelu ajassa: pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta". toim. Kovanen Kirsti. Helsinki: ICOMOSin Suomen osasto.

Lonkila, Helena, ja Heikki Hanka. 2020. "The Negotiated Cultural Environment". Proceedings of the Latvian Academy of Sciences : Section A, Human and Social Sciences 74 (2). <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/71573>.

Lumme, Riikka. 2014. "Teoreettinen pohja kulttuuriekologiselle restauroinnille - Tiedejatutkimus.fi". 2014. <https://tiedejatutkimus.fi/fi/results/publication/0028247114>.

Maaperä, Juha. 2016. "Katsaus valtion kiinteistövarallisuuden hallintaa ja käyttöä koskevaan lainsäädäntöön" sivut 26-29. teoksessa Valtiolle rakennettu: näkökulmia valtion kiinteistöjen hoitoon. toimittaneet Hakli Olli ja Aino Laine. Helsinki: Museovirasto.

Mattinen, Maire. 2014. "Aika merkitsee?" sivut 145-167. teoksessa "Rakennussuojelu ajassa: pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta". toim. Kovanen Kirsti. Helsinki: ICOMOSin Suomen osasto.

Metsähallitus. 2022a. "Metsähallitus kunnostaa Katanpään linnaketta Kustavissa". Metsähallitus. 23. toukokuuta 2022. <https://www.metsa.fi/tiedotteet/metsahallitus-kunnostaa-katanpaan-linnaketta-kustavissa/>.

Metsähallitus. 2022b. "Kulttuurihistoriallisesti arvokkaan Katanpään linnakkeen korjaukset valmistuivat tältä vuodelta". Metsähallitus. 21. marraskuuta 2022. <https://www.metsa.fi/tiedotteet/kulttuurihistoriallisesti-arvokkaan-katanpaan-linnakkeen-korjaukset-valmistuivat-talta-vuodelta/>.

Metsähallitus. n.d.a. "Hallinto ja johtaminen, Metsähallitus uudistuu yhteiskunnan mukana, Eräpalvelut, Luontopalvelut, 160 vuotta metsähallituksen historiaa". verkkosivustolla <https://www.metsa.fi/metsahallitus/>.

Metsähallitus. n.d.b. "Suurimman linnoitusketjun pohjoisin tukikohta". Luontoon.fi. n.d. <https://www.luontoon.fi/katanpaa/itamereensuurimmanlinnoitusketjunpohjoisintukikohta>.

Museovirasto. 2009. "RKY Kohdetiedot Katanpää". 22. joulukuuta 2009. https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=2121.

Museovirasto. 2011. Eurooppalaisen kulttuuriperintöpolitiikan sanasto. Helsinki: Euroopan neuvosto, Museovirasto, Sanaastokeskus TSK.

Museovirasto. 2022. "Rakennetun kulttuuriympäristön, restauroinnin ja rakennusten kunnossapidon sanastoa". 2022. <https://www.korjaustaito.fi/fi/periaatteet-ja-kasitteet/sanasto>.

Museovirasto. n.d. "Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt".
Museovirasto. n.d. <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennettu-kulttuuriymparisto/valtakunnallisesti-merkittavat-rakennetut-kulttuuriymparistot>.

Nyman, Antti. 2021. Antti Nymanin haastattelu (Nyman Arkkitehdit Oy) Audacity.
Nyman Arkkitehdit Oy. 2021. "Katanpään linnakesaaren kasarmirakennusten inventointi ja vauriokartoitus".

Opetus- ja Kulttuuriministeriö. 2023. "Valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriperintöstrategiasta 2023–2030". Sarjajulkaisu. Valtioneuvosto. 23. helmikuuta 2023.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164637>.

Pakola, Johanna. 2014. Kustavin Katanpää: Seksmiilarin portinvartija. Turku: Merimaanikko.

Palviainen, Hilja. 2023. Hilja Palviaisen haastattelu (Kulttuuriperinnön erityisasiantuntija, Metsähallitus) Audacity.

Parpola, Antti, ja Veijo Åberg. 2009. Metsävaltio: Metsähallitus ja Suomi 1859-2009. Helsinki: Edita.

Perkkiö, Miia. 2016. "Tutkimus kuuluu restaurointiin" sivut 203-208. Teoksessa Valtiolle rakennettu: näkökulmia valtion kiinteistöjen hoitoon. toimittaneet Hakli Olli ja Aino Laine. Helsinki: Museovirasto.

Pihlman, Sirkku. 2015. "Kulttuuriperintö-käsitteen käytöstä ja kehityksestä". sivut 312-313. teoksessa Askel kulttuurien tutkimukseen. toimittanut Jaana Kouri. Scripta Aboensia 3. Turku: Turun yliopisto.

Puolamäki, Laura. 2020. Kätkeyty maisema: arkitieto lähiympäristön kohtaamisessa. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C = Annales Universitatis Turkuensis. Ser. C, Scripta lingua Fennica edita, osa-tom. 489. Turku: Turun yliopisto.

Salastie, Riitta. 2014. "'Hengen' suojelusta todellisen rakennusperinnön kohtaamiseen" sivut 90-105. teoksessa "Rakennussuojelu ajassa: pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta". toim. Kovanen Kirsti. Helsinki: ICOMOSin Suomen osasto.

Salonen, Arto O. 2011. "Kulttuurinen kestävyys". Arto O. Salonen (blog). 23. lokakuuta 2011. <https://artosalonon.com/kulttuurinen-kestavyys/>.

Seppälä, Heikki, Jari Kuuluvainen, ja Risto Seppälä. 1980. Suomen metsäsektori tienhaarassa : tutkimus Suomen metsäsektorin kehityksestä ja tulevaisuuden vaihtoehtoista. Metsäntutkimuslaitos. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/522017>.

Sepänmaa, Yrjö. 2018. "Esteettinen maisemasuhde ja ympäristövastuu: Tunteen, tiedon ja taidon liitto". Elore. -, Teemanumeron essee, . <https://doi.org/10.30666/elore.72812>.

Siivonen, Katriina. 2017. "Kulttuurinen kestävyys" sivut. 88-93%. e-kirjassa Kaikki vapaudesta. toimittaneet Kari Enqvist, Ilari Hetemäki, Teija Tiilikainen. <https://kauppa.gaudeamus.fi/sivu/tuote/kaikki-vapaudesta/2492914>.

Siivonen, Katriina. 2021. "Cultural sustainability in the archipelago | Baltic Rim Economies". 25. helmikuuta 2021. <https://sites.utu.fi/bre/cultural-sustainability-in-the-archipelago/>.

Sinisalo, Jarkko. 2016. "Valtion rakennusperintöä lukemassa" sivut 46-58. teoksessa Valtiolle rakennettu: näkökulmia valtion kiinteistöjen hoitoon. toimittaneet Hakli Olli ja Aino Laine. Helsinki: Museovirasto.

Sorensen, Lee. n.d. "Viollet-Le-Duc, Eugène". Dictionary of Art Historians (blog). n.d. <https://arthistorians.info/violletleduce/>.

Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura. n.d. "Mikä kulttuurinen kestävyys? | Kulttuurin Vuosikello". n.d. <https://kulttuurinvuosikello2.fi/mika-kulttuurinen-kestavyys/>.

Tervonen, Päivi. 2016. "Arvokkaan rakennusperinnön hoitoa Metsähallituksen sydänmailla" sivut 113-116. teoksessa Valtiolle rakennettu: näkökulmia valtion kiinteistöjen hoitoon. toimittaneet Hakli Olli ja Aino Laine. Helsinki: Museovirasto.

Tuovinen, Tapani. 2011. "Katanpää Kulttuuriperintöinventointi 2011". Metsähallitus asianro 3781/41/2011, elokuuta.

Turunen, Johanna. 2023. "Kestävä kehitys osana kulttuuriympäristöpolitiikkaa". Museovirasto.

Valtioneuvosto. 2021. "Suomi on hyväksynyt Davosin julistuksen". Valtioneuvosto. 16. syyskuuta 2021. <https://valtioneuvosto.fi/-/1410845/suomi-on-hyvaksynyt-davosin-julistuksen>.

Valtiovarainministeriö. 2021. "Valtioneuvoston periaatepäätös valtion kiinteistöstrategiaksi 2030". Valtioneuvosto. 16. joulukuuta 2021. <https://valtioneuvosto.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f807756f3>.

Vauramo, Anu. 1995. "Kämpiltä kelokyliin - Metsähallituksen suojellut rakennukset » julkaisut.metsa.fi". Metsähallitus. <https://julkaisut.metsa.fi/julkaisut/show/293>.

Vauramo, Anu. 2016. "Metsähallituksen arvotusavain ja valtion rakennusperintö" sivut 36-40. teoksessa Valtiolle rakennettu: näkökulmia valtion kiinteistöjen hoitoon. toimittaneet Hakli Olli ja Aino Laine. Helsinki: Museovirasto.

Vuojala, Petri. 2014. "Paradokseja. Ajatuksia arvoista ja arvojen arvotuksesta restauroinnissa." sivut 128-143. teoksessa "Rakennussuojelu ajassa: pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta". toim. Kovanen Kirsti. Helsinki: ICOMOSin Suomen osasto.

Ympäristöministeriö, toim. 2001. Rakennusperintöstrategia: Valtioneuvoston päätös 13.6.2001: osaamista, vastuuta ja voimavaroja rakennusperinnön hoitoon. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Ympäristöministeriö. 2013a. "Kulttuuriympäristö vaikutustenarvioinnissa".

Ympäristöministeriö. 2013b. "Kulttuuriympäristö vaikutusten arvioinnissa". Sarja-julkaisu. Ympäristöministeriö. 11. joulukuuta 2013. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10138/42296>.

Ympäristöministeriö. 2020. "Ryhti-hanke". Ympäristöministeriö. 1. lokakuuta 2020. <https://ym.fi/ryhti>.

Ympäristöministeriö. 2023. "Kulttuuriympäristösanasto, terminologinen sanasto luonnos". 26. lokakuuta 2023. <https://sanastot.suomi.fi/terminology/16506fef-a5fd-43bf-b28e-afce1bb030ac>.

Ympäristöministeriö. 2024. "Kulttuuriympäristötieto digitaaliseksi". Ympäristöministeriö. 13. helmikuuta 2024. <https://ym.fi/-/kulttuuriymparistotieto>.

Ympäristöministeriö. n.d. "Tietoa lakiuudistuksesta". Maankäyttö- ja rakennuslaki uudistuu. n.d. <https://mrluudistus.fi/tietoa-lakiuudistuksesta/>.

Ympäristöministeriö ja Opetus- ja Kulttuuriministeriö. 2014. "Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020 : Valtioneuvoston periaatepäätös 20.3.2014". Muu julkaisu. Opetus- ja kulttuuriministeriö. 20. maaliskuuta 2014. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10138/43197>.